

प्रेममः पयलः ?

19-2-1933

महाराष्ट्र सरकार
मुंबई
१९३३

Reg No 344

भारत   श्रीमान् श्रीमान्   भारत

भारत नामे इलाहाबाद शिखरान सेव.

१. इतिवर्षात् २००० इति साधन २०००-०१ सुदी सुदी
कालात् २००० इतिवर्षात् २०००-०१ सुदी सुदी
२०००-०१ सुदी सुदी ०-०-००.

२. इतिवर्षात् २००० इति साधन २०००-०१ सुदी सुदी
कालात् २००० इतिवर्षात् २०००-०१ सुदी सुदी
२०००-०१ सुदी सुदी ०-०-००.

इतिवर्षात् २००० इति साधन २०००-०१ सुदी सुदी
कालात् २००० इतिवर्षात् २०००-०१ सुदी सुदी
२०००-०१ सुदी सुदी ०-०-००.

२०००

श्रीमान् श्रीमान् इलाहाबाद

श्रीमान् श्रीमान्

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૧૧૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ લગભગે પાના?

વિષય ૬-૩

भारा भाग्यना उदय क्यारे थरो ?

भारे भाईं नशीप अणभाववा केई धंधो

— शंभार तो करवोण जेधये —

मला मुळाव घोशा भाटे ?

—:तमारी चीन्ताओ दुर करवा ध्येयता हो तो:—

विध्यवेत्ता:—

रेवाशंकर लवानीशंकर ज्योतिषीने

इथइ भणो अगर येक आनानी टीकीट पीडी

—: लविष्योदय भंगावो :—

सुचना:—यदती पडतीना यमत्कारे तथा भाविना

धुपा लेद लरभोथी नक्षत्रकार ववातुं विश्व विख्यात स्थण:—

श्री लविष्योदय ज्योतिष कार्यालय,

जपरीया सेरी-सुरत.

વગર ઈન્જને વાળ કાઢવા માટે
રાજશાહી સાબુ

આ સાબુ જે જગા ઉપર લગાડવામાં આવે છે તે
જગ્યાના વાળ ઘણી સફાઈથી દુર થાય છે. ચામ-
ડીને ઈન્જ થતી નથી. ચામડી બળતી નથી,
કાળી પડતી નથી ત્રણ સાબુના બાકસની
ક્રી. રૂ. ૧, પોસ્ટેજ અલગ

—એજન્ટોને ધ્યાને લીધે—

દરેકે આખરફાર દવાવાળાઓ પાસેથી મળશે.

રજીસ્ટર્ડ નં. ૧૦—૨૧ તપાસીને લેજો.

સૌલ એજન્ટ,

ચીમનલાલ છગનલાલ ગુપ્તા.

મુ. પો. નડીઆદ (મુંબઈ)

વસાણાં કુલો અને તલના તેલ વડે સાસ્ત્રોક્ત બનેલ.

આહ્લી આંબળા તેલ નં ૧૨૧૪

વાળની જડો મજબુત કરી વાળ વધારી કાળા નરમ સુંવાળા કરે છે. વિદ્વાન વર્ગે પસંદ કરેલું છે.

૩ ઔસ શ. ૦૧, ૧૧ શેરનું દીન શ. ૧૧ ૫ શેરનું દીન શ. ૫૦
૧૦ શેરનું દીન શ. ૧૦૧ આહ્લીનું ઘી ૦૧ શેરની શીશી શ. ૧૧૧
શેરના શ. ૫)

જીવન રસાયન દવાઓ:—સૂચીપત્ર મંગાવો:—

જીવન સ્વાદીષ્ટને પૌષ્ટિક છે. દરેક રનાયુને બળ આપે છે ઉધરસ, દમ પિસાબનાં દર્દો, પ્રદરરોગ વિગેરે દુર કરે છે. યાદ શક્ત તથા યુદ્ધિ વધારે છે. શેરના શ. ૨૧૧ તથા ૧૧૧ બદામનું જીવન શ. ૩.

ચંપકલાલ મગનલાલ (સાહિત્યકુંજ)

ભાવનગર-કાઠિયાવાડ

ધી સીટી પ્રોવિઝન વર્ડ્સ.

પ્રોપ્રાઇટર ચંપકલાલ મગનલાલ ભાવનગર કાઠિયાવાડ “સર્વાંગ સુધ્ધ” બદામપૂરા “સર્વાંગ સુધ્ધ” એજ અમારા ટેડમાર્ક છે.) શુધ્ધ સ્વાદીષ્ટ પૌષ્ટિક તથા આંધવર્ધક છે. એકદમ સ્વચ્છતાથી ઉંચી બદામ, ઉંચા કેશર એલચી અને થોડીક સાકરવડે તદ્દન છેલ્લી બંધના સાહિત્યો વડે બનેલ.

શેર (૪૦ તોલા)ના શ. ૧૧૧ તથા શ. ૨)

ફક્ત પાંચ આનામાં “ઓલકેટન ક્રીકેટબેટ” મેળવવા એ આનાની ટીકીટ બીટી થોળના ફોર્મ મંગાવો કોંગ સ્પોર્ટ ડેપો.

ચંપકલાલ મગનલાલ-(સાહિત્યકુંજ)

ભાવનગર કાઠિયાવાડ.

નામદાર મુખ્ય સરકારની ગવર્નમેન્ટ લેબોરેટરીના કેમીકલ.

એનાલાઇઝર સાહેબે અમારી દવાઓની પરિક્ષા કરી સટી શીકટ આપ્યું છે કે તેમાં કોઇ એરી પદાર્થ દવા કે રસાયન વિગેરે નુકશાનકારક થીજ નથી શહેનશાહી અમ્બર પિલ્સ—સોનાના વર્કવાળી. અમ્બર અને પૌષ્ટિક કીમતી યુનાની દવાઓની બનાવેલ છે તેથી મગજશક્તિ તથા જ્ઞાન-તાંત્ર્યોની કમજોરી દુર થઇ શારીરિક બળમાં વધારા સાથે ધાતુ ઘટ થઇ બંધેજ વધે છે. વૃદ્ધાવસ્થાના લોકોને નવી જુવાનીની પુરજોશ તાકાત આવે છે ગમે તે કારણથી તાકાત ખોઇ એકેલા નિરાશ શખ્સોની આ ખીમારી દુર કરી તાકાત વધારવામાં આ દવા અક્સીર અને અમૃત છે, ફક્ત ત્રણ દીવસ બંને ગોળી ખાધાથીજ ચોક્કસ ખાતી થાય છે અને વીસ દીવસ ખાધાથી લાંબી મુદત સુધી તાકાત કાયમ રહે છે. ઈનામ રૂ. ૫૦૧ આ અમ્બર પિલ્સ માં એરી પદાર્થ કે અશીલુ ગાંજે લાંગ ધતુરો એવી કોઇ કપ્પી વસ્તુ છે એમ સાબીત કરનારને રૂ. ૫૦૧ નું ઈનામ આપીશું. કીમત ગોળી ૭ ના રૂ. ૨. ગોળી ૪૦ ના રૂ. ૧૦.

૨ શહેનશાહી તિલ્લા—બહુજી કીમતી દવાઓનો બનાવેલ છે તે લગા-ડવાથી વગર ઇન્જએ એક અઠવાડીકામાં ઈંદ્રીયની રજો—નસોના કમ તાકાતી દુર થઇ તેમાં સખ્તાઇ અને પુરજોશ તાકાત પેદા થાય છે. કીમત શીશી ૧ ના રૂ. ૫. આ સિવાય બીજા દર્દોની દવાઓ માટે અમાર પ્રાઇસલીસ્ટ વાંચો આંખી મુદતના હડીલા અને ભયંકર દર્દોવાળા બહુ દર્દી જે અનેક દવાઓ વાપરી છતાં નિરાશ થએલ તેઓને સંપૂર્ણ આરામ થયો, દર્દીએ દર્દની હકીકત ખુલાસાવાર લખવાથી નેક સલાહ તથા ઝડપથી લાગુ થાય તેની દવા તથા સ્વામી પુરી વિગત અહીંથી મલશે. લખો:—

હકીમ રમહમદ ખી. એચ. મોલવી એન્ડ કાજી અખાસી
દવાખાના, જેતપુર—કાઠિયાવાડ.

— કાળાં ન પડનારાં —

રોલ્ડ ગોલ્ડ સોનાનાં ઘરેણાં

ખમ્બીસના બટનો રૂ. ૩) ચંદ્રહાર રૂ. ૪) મગ
માળા રૂ. ૪) હીરાકંઠી રૂ. ૪) મોહનમાળા રૂ. ૪)
મહીઆળનો છેડો રૂ. ૩) લવ્વીગીયાં ભેડી રૂ. ૧૧૧, વીટી
રૂ. ૧) ચારસો રૂ. ૪) પાંચી રૂ. ૪)

વાળ કાળા કરવા માટે ખીજળી સાથુ—આ
સાથુથી વાળ કાળા થઈ હમેશાં રહે છે. ૩) ડબ્બીનું આકસ
રૂ. ૧૧૧.

સરનામું—વજીરહાર કંપની,
પો. નં. ૪ ગીરગામ-મુંબઈ

સોના ચાંદી અને ઝવેરાતના દાગીના
હમેશાં તૈયાર રહે છે તેમજ ગ્રોડ
રથી બનાવી આપવામાં આવે
છે. ગ્રાહકાને પૂરતો સંતોષ
મળશે.

સીરનામું—ઝવેરી મોતીલાલ એન્ડ સન્સ
ભાગાતળાવરોડ—મુરત

યોગ, મેસ્મેરીઝમ અને વિદ્યુન્માન શાસ્ત્રને આધારે
ખનાવેલા અને પૃથ્વીના ચારે ખડામાં
પ્રખ્યાતિ પામેલા.

ત્રિકાળદર્શી આયના !

મહેરબાન સાહેબો ! શા માટે હજી વિચાર કરો છે, ભૂત,
ભવિષ્ય અને વર્તમાન હકીકત જાણવાનો સેહેલો રસ્તો આના જેવો
દુનિયામાં એક પણ નથી એ વાત આજ કાલના ૩૦ વરસના લાંબા
અનુભવથી સાબીત થઈ ચૂકી છે. દરેક શ્રદ્ધાળુ બાળકો, સ્ત્રીઓ અને
પુરૂષો તેનો કોઈ રસ્તો થતાંજ નથી. તે ઉપરાંત અનેક કામ થશે કે
કેમ ફલાણી બાબતનું પરિણામ શું આવશે, વેપારમાં નફો કે લોટો,
કોઈપણ વસ્તુના ભાવની વધઘટ, પરીક્ષાનું પરિણામ, નોકરી, ગામ-
પરગામના મિત્રો અને સગાં વહાલાંની ખબર અંતર, દેશ દેશાંતરની
લઢાઈ લોટરી વગેરે જે જે બાબતોનાં પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવું હશે.
તે સઘળું તમે પોતેજ કરી શકશો વિદ્વાનોનાં હાથે સર્ટિફિકેટ મેળ-
વ્યા છે અને મળતાં જાય છે કીમત નં ૧ ના રૂ ૬-૧૨-૦. નાં
૨ ના રૂ ૪-૪-૦. પોસ્ટેજ સાથે પરદેશના આહોકોએ દરેક આયને
૩ ૨) વધારે મોકલવા.

પ્રેતા વાહન યંત્ર

(પ્લાનચેટ)

આ વિદ્યા છે તો આપણા દેશની, પણ તેનો પ્રચાર યુરોપ
મેરિકામાં બહુજ થયો છે. એક પીપળના પાનના આકરનું જે
પૈણું તથા આગળ પેનસીલ ખોલવાથી ત્રણ પાંચનું નાના ટેબલનું
સ્વક્રમીય છે તેના પર જે સખસો પોતાના બંને હાથની આંગળીઓ

અડકાડી રાખી કોઈ અત્માનું ધ્યાન કરતાં તે આત્મા મારફતે સદરહું
યંત્ર નીચે મુકેલા કાગળમાં તે લખીને જવાબ આપે છે. વાપરવાની
બુકયંત્ર સાથે મોકલનામાં આવશે. કીંમત રૂ. ૨-૧૨-૦ પોષ્ટેજ સાથે.

આશાભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલ

મુ. કરમસહ, તાલુકે આણંદ, જિલ્લે ખેડા

સાહિત્યકુંજ મંથમાળા આશ્રમ.

મુખ્યપદના એજન્ટ:—

વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.

પાયધુની-મુખર્ષી.

સુરતના એજન્ટ:—

બુકસેલર્સ હરિલાલ એન્ડ પ્રાણલાલ

નવજીવન પુસ્તકાલય એરાનરોડ-સુરત.

દરેક સ્થળે એજન્ટ જોઈએ છે !

~~~~~

દેશબંધુ દાસનું મોટું જીવન ચરિત્ર, સચિત્ર
પૃષ્ઠ, સંખ્યા લગભગ ૨૦૦ કિં. ખાર આના.

પૂર્ણિમા આ પુસ્તક મળી શકતું નથી અમે
માત્ર દશ નકલ મેળવી શક્યા છીએ. તાકીદે
મંગાવો કિં. દોઢ રૂપીઓ.

ગાંડિવ સાહિત્ય મંદિર

કેળાપીઠ—સુરત.

ગૌરી

૧૨ વિક્રમની રૂઢિ સામે પાંડ
ઉઠાવતી નવલકથા છુટક
૦-૧૨-૦.

ભગમ કે બલા ?

તમારા હાથમાં જ છે. વાંચો
એટલે કેવું સરસ છે તે
સમજશે. ૦-૧૦-૦

લગ્ન કે છ'દગીની જલ ?

સાહિત્ય કુંજ

મંથમાળા

નડીઆદ.

પૂર્ણિમા, દેશબંધુ દાસ ઇ. સફળ
પુસ્તકોના વિનયી લેખકની આ
મોહક નવલકથા હિંદુ સંસારના
લગ્ન પુનઃલગ્ન, ફારગતિ, બે બાવડી
કરવાનો ચાલ ઇ. પ્રત્યેને નવીન
રૂબે રચી કરી તમારું દિલ ફરણ
કરશે.

ગાલી રૂપીઆમાં પારસો પાનાતું વાંચન

મકુલ નાટક

ધર સંસારી રમતા વલકાઈ
ઉચ્ચ નાટક લખનાર મુખ-
લિદ બંમાળી કવિ શ્રી
મકિશ્વર મોપ.

મહંમદ પેગંબર

હિંદુ સુસ્લીમ એકતા ગ્રંથમાં
અતિ ઉપયોગી ગ્રંથ.

કેટલીક વાર્તાઓ

દુનીયાના બધીતા લેખકોની
વખજાએલી વાર્તા ગુજ-
રાતીમાં.

નાણુવા જેવું.

દીલ થવાનું કારણ.

“ ધીરજના કાવ્યો ” વાંચનારાઓની સેવામાં રજુ કર્યા પછી તરતજ અમે શ્રી. જ્યોતિ (ખી. એ.) ની લખેલી એક સુંદર સામાજિક નવલકથા આપવા ધારેલી અને તેનું કામ પ્રેસમાં સોંપાઈ ચૂકેલું. એવામાં આ ગ્રંથમાળાના એન. તંત્રી. શ્રી. વેણીલાલ પટેલ “ ધનુર્વા ” ના જીવલેણ હુમલાથી મરણોન્મુખ દશામાં પડ્યા. ખીજ બાબુએ મારી તખીયત લથડી અને મારા એક બાઈનું અકસ્માતથી મૃત્યુ થયું. આ બધી અણધારી ઉપરાછાપરી આવી પડેલી વિપત્તિ એમાં આ માળાનું કામ અનિયંત્રિત થઈ ગયું. શ્રી. વેણીલાલ પટેલ સુપ્રસિદ્ધ વૈદરાજ શ્રી. મોતીરામ રામશંકર મરોલીવાલાની (હાલ સગરામ-પુરા સુરત) સતત કાળજી ભરી દવાથી અને ઇશ્વરની કૃપાથી અચ્ચા અને તખીયત સુધરતાં તેમણે કામને પાછું હાથમાં લીધું અને આજે ગુજરાતના એક જાણીતા લેખકની કલમથી લખાએલું પુસ્તક “ બેગમ કે બલા ? ” રજુ થાય છે.

બનતાં સુધી એક વર્ષમાંજ ૧૨૦૦ પાનાના પુસ્તકો આપી દેવા અમે બનતો પ્રયત્ન કરીશું, પરંતુ દરેક સાદી સમજવાળો પણ વાંચક સહેલાઈથી સમજી શકશે કે આમ બનવું અશક્ય તો નહિ પણ મુશ્કેલતો છેજ. આથી મોડા યા વખતસર પણ જ્યારે અમે ૧૨૦૦ પાનાનું વાંચન આપી રહીશું, ત્યારેજ ગ્રાહકો પાસે નવા લવા-જમતી માંગણી કરીશું. અમારા ગ્રાહકોએ સંપૂર્ણ ખાતરી રાખવી કે અમે પુરેપુરા પાનાનું વાંચન આપીશું અને પુસ્તક બહાર પડતાં તરતજ મોકલવામાં બૂલ કે દીલ કરીશું નહિ. આથી વિનંતિ કરવાની કે નાહકનો પત્ર વ્યવહાર ચલાવી સરકારને કમાણી કરાવશે.

નહિ તેમજ અમને નાહકની વધુ મુશ્કેલીમાં મુકશે નહિ. બહુજ
જરૂર જણાય તો રિપ્લાઇ કાડી અથવા ટિકિટ ખીડીને લખશો. ગ્રાહક
નંબર લખવા ભૂલશો નહિ.

આ પુસ્તક

ઇ. સ. ૧૯૧૫ માં આ પુસ્તકનો પ્રથમ ખંડ
“ મસ્તક વિનાનું મુહુરું ” અને “ દશદિનની દોડધામ ” અથવા
“ સિરહિન શય ” એ નામે બહાર પડેલો. ચારપછી વાંચનારાઓની
આગ્રહ ભરી સતત માંગણી છતાં અમુક સંજોગોને લઇ બહાર નજ
પડ્યો. સુરતનું રાંદેર પ્રેસ, વિદ્યા વિહાર કાર્યાલય અને અને અમદા-
વાદના એક પ્રસિદ્ધ શુકસેલરે આ પુસ્તક માટે જાહેરાતો કરેલી અને
વાંચનારાઓએ તેનો સારી રીતે જવાબ વાળેલો. પણ આ પુસ્તકના
લેખક બંધનું વલણ બદલાઇ ગયેલું, અને નવિનજ દિશા શોધી
લીધેલી તેથી વાર્તા નવલકથાઇ. છોડી રાષ્ટ્રીય સાહિત્યની પ્રવૃત્તિ
તરફ વળેલા. આ પુસ્તકે જે તાલાવેલી વાંચક વર્ગમાં લગાવેલી
તે જોઇને અમે એ ભાઇ પાસે આ પુસ્તક ગ્રંથમાળામાં આપવા માટે
માંગણી કરી. એ ભાઇએ પુસ્તકનો પ્રથમ ખંડ તદ્દન નવેસરથી
લખી આપ્યો ખીજો ખંડ તો તે અરસામાં લખાએલો તેજ સ્થિતિમાં
અમે મેળવી શક્યા. આ પુસ્તક ગ્રંથમાળામાં પ્રકટ કરવાની સુચના
કરવા માટે તેમજ તેમાં પોતાનાથી બનતી દરેક મદદ આપવા તૈયાર
ચએલા અમારા મિત્ર ગાંડિવ મુદ્રણાલયવાળા શ્રી. નટવરલાલ વીમાવાળા
માટે આભાર પ્રદર્શિત કરવો અસ્થાને નહિજ ગણાય.

મુદ્રણનું કાર્ય સંપાદકના સહાય્યાથી મિત્ર શ્રી. શાસ્ત્રીએ પુર
ઉમંગથી કર્યું છે તેની પણ નોંધ લેવી ઘટે છે. “ નવયુગ ” પ્રેસના
ઉમંગી ફોરમેન અર્જુનભોષ્ટએ આ પુસ્તક ઉતાવળે તૈયાર કરવામાં
બહુ મદદ કરી છે તેથી તેમના સ્તાકના નાના મોટા દરેક કામદારનો
તેમજ પ્રેસના વ્યસ્થાપકોનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

આભાર દર્શન

જે વખતે અમે અંચમાળા શરૂ કરી તે વખતે અમારે અનેક જાતની મુશ્કેલીઓની સામે થવાનું હતું અમારી વિવિધ મુંઝવણોમાં ગુજરાતી પંચના વિદ્વાન તંત્રી અને ગુજરાત પ્રી. પ્રેસના માલિક શેઠ સોમાલાલ મંગળદાસ શાહે અમને જે મદદ કરી છે અને સલાહો આપી છે તે કદીયે ન ભૂલાય તેવી છે. દુકામાં કહીએ તો આ માળા અત્યાર સુધી ટકી રહી છે, અને ખીજા અંચમાળા, ચોપાનીઆઓ, અને વર્તમાનપત્રોની પેઠે થોડા વખત ચાલી રામશરણ ન થઈ, તેનું માન જો સૌથી વધું કાઢને ધટતું હોય, તો એજ ઉદાર દિલના શેઠને છે. જો એઓશ્રીની અમી ભરી ચાલુ દૃષ્ટિ અમારા ઉપર ન હોત, તો શું થાત તે કહી શકાય તેમ નથી. એ સાહિત્ય રસિક અને કદર યુજનાર શેઠ પોતાના વિશ્વાસ અનુભવને લીધે, અમને સંપૂર્ણ અનુક્રુણતા કરી આપી, તે માટે અમે એકવાર ફરીથી જાહેર આભાર માનવાની રજા લખીએ છીએ.

નવું પુસ્તક

શ્રી. જ્યોતિનું લખેલું “જૌરી” તૈયાર થઈ રહ્યું છે, અને પ્રકાશિત નાટક પણ ઝડપથી ચાલી રહ્યું છે. જે વહેલું તૈયાર થઈને આવશે, તે વાંચકોની સેવામાં રજુ કરવાની ઉમેદ સાથે સાહેબજી!

અંબાઈદાસ બાબરખાઈ રામોલકર.

પ્રકાશક.

તા. ૬. આ માળાના થોડા ઘણા પણ ગ્રાહકો વધારી આપવા તસ્વી લેશે કે

સ્થપાયું] સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા [વ. સ. ૧૯૨૦
સંવત ૧૯૭૭

આશ્રમ: નડીઆદ.

ઉદ્દેશ

○ ○ ○
○ ○
○

નદીબુદી કોમ વચ્ચે એકતાનો પ્રચાર કરવા અને ટકાવી રાખવા બધી કોમને એક સરખી રીતે ઉપયોગી થઈ પડે તેવી નવતરું વાંચન સસ્તીમાં સરતી કિંમતે બહાર પાડવું.

પુસ્તકો

○ ○ ○
○ ○
○

રાષ્ટ્રીય, રાજકીય, સાંસારિક, ધાર્મિક, ઐતિહાસિક, ડિટક-ડીવ, સ્ત્રી ઉપયોગી, ઈ. વિષયો પર નવલકથા, નાટકો, કાવ્યો, જીવનચરિત્રો, વાર્તાઓના પુસ્તકો સાદી સરળ સુંદર અને સચોટ ભાષામાં નેરદાર શૈલીમાં લખાયેલા હોય છે.

લોકમત

○ ○ ○
○ ○
○

દેશનાયકો, વિદ્વાનો, રાજમહારાજો, વર્તમાનપત્રો માસિકો, હેપકો, કવિઓ અને સંખ્યાબંધ વાંચકોએ ગ્રંથમાળાની અને પુસ્તકોની મુકનકંઠે પ્રશંસા કરી છે.

નિમંત્રણ

○ ○ ○
○ ○
○

આશ્રમના કાર્યને એકવાર જોવા ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક થવા, પુસ્તકમાં નહિર ખખર આપવા ખાસ ભલામણ છે. આ સેવા ધર્મ બળવતાં આશ્રમને સખ્ત નુકશાન ખમતું પડતું છે. તમે ગ્રાહક થઈ અને કરી આપી તેમજ ખીજ રીતે ખનતી દરેક મદદ કરી, કરાવી પુણ્ય સંચય કરશો ?

ઓન. તંત્રી,

મંત્રી

વેળીલાલ રંગીલાદાસ પટેલ
સુરત. ૧૭

અખાઈદાસ ખાખરભાઈ રામોલાકર
નડીઆદ.

समर्पण

आ ग्रंथभागानी उत्तति माटे सतत प्रयत्न करनार

—मारा परम मित्र अने सहायक—

श्री रतीलाल दलालने

मु० पेरीस (EXC.)

कृपालिलापि

अ.भा.द.स. भा.प.र.भा.द. र.भा.ल.क.र.

प्रकाशक:-साहित्यकुंज ग्रंथमाला आश्रम.

અગત્યની સૂચનાઓ.

(૧) આ વર્ષમાં દરેક ગ્રાહકે થોડા થોડા ગ્રાહકો વધારી આપવા મહેનતખાતી કરવી. ગ્રાહકોની થોડી મહેનતથી માળાના ઘણા ગ્રાહકો વધી શકેશે. ગ્રાહકો વધારવા માટે જ્યેમને હેન્ડબીલ ઇ.ની જરૂર હોય, તેમને અમારા પર્ચે જોઈતા હેન્ડબીલો પુરા પાડવા અમે ખુશી થઈશું. આ સસ્તા પુસ્તકોનો પ્રચાર કરવામાં તમે જેટલી મદદ કરશો, તેટલી દેશ સેવા બળવી ગણ્યારો. ગ્રાહકો વધારનારા સગળનોના નામ હવે પછીના પુસ્તકમાં જાહેર કરવામાં આવશે.

(૨) આશ્રમ સાથે પત્ર વ્યવહાર ચલાવનાર ગ્રાહકોએ હંમેશાં પોતાનો ગ્રાહક નંબર લખવો, અને જવાબ માટે રિપ્લાઈ કાર્ડ, અથવા ટિકિટ ખીડવા બુલવું નહિં.

(૩) કેટલાક ગ્રાહકોની ખાસ ઈચ્છાથી, આ વર્ષે સારા હંચા કાગળો ઉપર પણ પુસ્તકો છપાવવા માંડ્યાં છે. તેનું લવજમ રૂા ૩-૮-૦ અને પરદેશ માટે રૂા ૫-૦-૦ રાખ્યું છે. આનું એડીશનના ગ્રાહકો વધારના પૈસા મોકલી આપશે, તેા હંચા કાગળ વાળા પુસ્તકો મોકલાશે.

(૪) પ્રથમ વર્ષના સેટની નકલો હવે બલાસ થઈ છે, માટે મંગાવવા તરતી લેવી નહિ.

(૫) પ્રથમ વર્ષના માત્ર બેજ પુસ્તકોની ગણી ગાંડી નકલો બાકી રહી છે.

(૬) દરેક સ્થળે ગ્રાહક વધારનાર એજન્ટ જોઈએ છે.

(૧) નૂરજહાંન નાટક, સત્તરમી સદીની શહેનશાહ બાનુનો તાદ્રશ્ય ચિતાર રજુ કરેલો રસિક નાટ્ય ગ્રંથ. લખનાર સુખરિક્ષ બંગાળી નાટકકાર દ્વિજેન્દ્રલાલ રાય. કિંમત રૂા. ૧-૦-૦

(૨) નવવલ્લરી. અલંકાર શાસ્ત્રની ખેટ પુરી પાડવું પુસ્તક કિંમત રૂા ૧-૦-૦

સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા અશ્રમ નડીઆદ.

पृथ २ वृ]

[पुस्तक वीथुं.]

साहित्यकुंन अथभाणानुं नवमुं पुस्तक.

पेगम के पला ?

लेखक

?

संपादक

वेणीलाल रंगीलदास पटेल

तंत्री-साहित्यकुंन अथभाणा.

प्रकाशक

अंभादास आम्बरलाध राभालकर

साहित्यकुंन अथभाणा आश्रम नडीआह

मुद्रकः—भागल अंडुलाध देशाध

नवयुग मुद्रणालय. वीमडाविक-मुस्त.

डिमत ०-१०-०

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૧૧૧૧

પ્રથમ ખંડ

શિરહિન રાખઃ ભૂલ ભૂલામણિ.

બેગમ કે બલા ?

પહેલું પ્રકરણ.

એકબે તરફ.

મોહમયી મુંબાપુરીના ઠાકુરદાર નામના એક વિસ્તૃત મ્હોલામાં આજે આપણે જઈએ. ત્યાં જરૂર આપણને કાંઈ નવિન જણવાતું મળશે.

એ મ્હોલામાં આવેલા એક વિશાળ મંદિરમાં ગમ્મત છે. મિજલસ બરાબર જામી છે અને તેમાં એવો ફાંકડો રંગ આવ્યો છે કે બસ ! ત્યાં આગળ પ્રકાશ એટલો તો બધો કરી દેવામાં આવ્યો છે—અન્યકારને એવો તો દેશવડો આપી દેવામાં આવ્યો છે કે ત્યાં પ્રવેશ કરતાંજ નેત્રો અંજાઈ જાય છે. મુખ્ય દેવળ અને આસપાસના મંદિરો, સર્વ સ્થળે ગાયિકાઓનું ગાયનવાદન સતત ચાલ્યાજ કરે છે. લગભગ ૮-૧૦ ગાયિકાઓ બેઠેલી છે અને ક્રમાનુસાર ગાયન-નૃત્ય કરે છે.

રમ્યપૂરીના કુબેર બંડારીરૂપ શેઠ વાલ્મીકીસને પુત્ર આપ્યો હોવાથી તેણે આ મિજલસ કરાવી હતી. પુત્રપ્રાપ્તિ પૂર્વે તેણે એ પ્રમાણે કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. અને બાદીયા જ્ઞાતિના એ સંપત્તિવાન અને સમૃદ્ધ શેઠ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું યથાર્થ પાલન કરવાનો યત્ન કર્યો હતો.

શહેરમાંની પ્રધાન ગાયિકાઓ સવે ત્યાં રોકાયેલી હોવાથી અને ગમ્મતનો ઠાઠમાઠ ધણો બારે હોવાથી લોકોની ઠંઠ ધણી અમેલી હતી અને ગડમડાટ તથા શોરઅકોરનો તો પારજ નહોતો. કોઇનું ધોતીઉં ફાટવાથી તો કોઇનું ખીસું કતરાવાથી તો વળી કોઇક ત્રીજની પાધડી ઉછળવાથી કંઇને કંઈ કારણથી લોકો શોરઅકોર મચાવી મૂકતા હતા.

છેક આગળ બેડેલાઓમાં કંઈક શાંતિ હતી. તેણે તેઓ બરાબર સાંભળી શકતા ન હતા. એ અગ્રમણ્ડામાં બે તરણુ ગૃહસ્થો એકા હતા. તેઓ માંડેમાંહે કાંઇ મસલત કર્યા કરતા હતા. કેટલીકવાર ગાયિકાઓ પર ટીકા કરતા હતા તો ખીજવાર સંગીતશાસ્ત્ર પર વિવાદ કરતા.

આખરે કેટલેક સમયે તેઓમાંનો એક બોલી ઉઠ્યો.

“ કેમ ? બિહારી, આવો છો કે નહિ ? આપણે પેલાની સાથે એક બે તરફ ફરવા જવાનું તે તો જૂનીજ ગયા; કેમ શું છે વિચાર ? ”

“ હું ક્યાં ના કહું છું ? હવે તો આ પીડામાંથી છૂટી પહાર મોકળાશમાં જઇએ તો ઠીક એમ મારા મનમાં ક્યારનું થયા કરે છે. આજ, આત્મા જઇએ. ” બિહારી નામે ઉદ્દેશાયલા ગૃહસ્થ-જેનું નામ લાલબિહારી હતું, તેણે કહ્યું.

કંઈક ધક્કામુકકી ખમતા અને મારતા ઉમય પેલી ભારે ગિડદીમાંથી ખહાર નીકળી આવ્યા. તેમાં જે લાલખિહારીના ધોતીઆને ઝડકો નીકળ્યો અને કુંજવિહારીની પાઘડી ભાંગી જતી બચી. ખહાર મોકળાશમાં આવતાંજ જાણે નવું જીવન આવ્યું.

“હા...શ.” ખિહારીએ ઉડો શ્વાસ લેતાં કહ્યું “હીક થયું કે આ બલામાંથી છૂટ્યા. પણ વિહારી ! એ કૃષ્ણલાલે આપણને ખોલાવ્યા ખરા પણ પેલી રાં-નાયકાને તો નહિ ખોલાવે ને ? બાકી એમ કરે તે આપણને ન પાલવે ”

“એમ ખડીયે છે શાનો ? તું ગાંડો તો નથી થયો ? આપણને ખોલાવી વળી તે નાયકાને ખોલાવશે ? ને વળી લાવશે તો જેવું આપણું ભાગ્ય. એટલી વાર તો ખેસી રહેયું. પછીની વાત પછી. એમ થાય તો પછી એની સાથે મૈત્રી જોઈ વિચારીનેજ રાખવી. એ ઢાંગ-સોંગ આપણે ગરીબને ન પાલવે. એ તો ઘારી વગેરે લાઇને આવવાનો છે એટલી મને ખબર છે. જે મળે તો અનંતને જે તેડી લાવવાનું એણે કહ્યું હતું પણ એતો મળ્યોજ નહિ.” કુંજવિહારીએ વિસ્તારથી હકીકત કહી.

“મને તે આજે ત્રણેક વાગે ઓહિસથી આવતાં મળ્યો હતો. આજે પોતાની ખડેન મધુરીને તે નાટક બતાવવાનો હતો. નેથી ત્યાં જતી વખતે હું આવી જઈશ એમ એણે કહ્યું હતું. તે વખતે તે પોતાની સ્વામિની નવ્વામિની મ્હેરઉન્નિસાના પૈસા લેવા કોટમાં જતો હતો !” લાલખિહારીએ સમાચાર આપ્યા.

“બસ થયું ત્યારે પૈસા લઈ તે ગયો હશે. પોતાની સ્વામિનીને ત્યાં તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. પણ અભ્યા, તને ખબર છે કે ? ”

કુંજવિહારીએ કહ્યું, “મેં તો એમ સાંભળ્યું છે કે તે સ્વરૂપમાં તેજ રંગા કે ઉર્વશીને લગ્નવે તેવી છે પરન્તુ તેનું હૃદય શિલા કરતાંયે વધુ દુર્ભેદ અને કઠિન છે.”

બંને વાતો કરતાં ચાલ્યા જતા હતા. એટલામાં ટ્રામના પાટા આવ્યા. સામેથી એક ટ્રામ આવતી હોવાથી ઉભા રહ્યા. કુંજવિહારીએ ચલાવ્યું.

“પણુ લોકો કહે છે કે અનંતનો એ મહેરન (મહેરનિસાતું સંક્ષિપ્ત) સાથે નોકર કરતાં કાંઈ વધારે સમ્બન્ધ છે એ વાર્તા ખરી હશે કે ? તું શું ધારે છે ?”

“એ તો ગપ છે. એમાં કશું વળુદ હોય એમ લાગતું નથી” લાલબિહારીએ કુંજવિહારીએ ઉઠાવેલા સંશયનો ચોખ્ખોને ચટ રહીયો આપી દીધો.

કુંજવિહારીને વિશ્વાસ ન બેઠો તેણે ચલાવ્યું. “એ લોકવચાક્રમાં કાંઈ પણ વળુદ નથી એમ હું માની શકતો નથી. વળી એ મહેરન અત્યંત વિલક્ષણ સ્ત્રી છે. અનંતના સ્વરૂપમાં કોઈ મથ્યા નથી. એ બિચારો એકલો:—”

“કમ એકલો શાનો ? એને એક પહેન છે કેની ?” લાલબિહારીએ તેની ભૂલ સુધારી.

“હા બરાબર તે તો હું ભૂલીજ ગયો. એ પહેન પણ રૂપમાં અને ગુણમાં બહુ આકર્ષક છે. પરતું તે ઝાઝી બહાર નીકળતી નથી. પોતે ભલી અને ધર ભલું. તને અલ્યા એ આકર્ષક નથી લાગતી ?”

એ પ્રશ્ન પૂછતાં વિહારીએ વિહારી સામે જોઈ રહેજ રિમત ક્યું. બનેએ કાંઈ ઝડપથી ચાલવા માંડ્યું.

વિહારીએ વિહારીના કથનનું સમર્થન કરતાં કહ્યું, “ખરી વાત છે. એના જેવી, મધુરીના જેવી, સદ્ગુણવતી અને સ્વરૂપવતી બાગ્યેજ કોઈ બીજી મળી આવશે. લોકો માને છે કે વાંચતાં લખતાં આવડ્યું કે બાલા ચતુર થાય છે. પણ એનામાં તો તે ઉપરાંત હાર્દિક સુશીલતા છે. શી મધુર અને સુશીલ બાલિકા ! હરી ! હરી ! ” તે ઉંડા વિચારમાં ગરક થઈ જતો હોય એમ લાગ્યું.

“કેમ અધ્યા ? કેમ અટક્યો ?” વિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો. જગૃત થઈ તે બોલ્યો “અરે શું ? અનંતનો અને મારો આવો સહોદર સરખો સ્નેહ પરતું કોઈ દિવસ મને હજી એવો નથી સાંભરતો કે તેણે મારી સાથે કાંઈ પણ અમર્યાદ યા વિનયહીન વર્તન કર્યું હોય. એના જેવી સદ્ગુણી બાળા એકે નથી. તો જે જૂઓને મૂખં લોકો જરા ઉમ્મર મોટી થઈ અને નિશાળે જાય છે તેમાં કેટલી ચક્ર્યાર કરી મૂકે છે ! હા, તેઓ હસે છે પણ જૂંડું બોલી શકતા નથી. કારણ તેનું વર્તન એવું શુદ્ધ અને સાઈ છે. પણ જૂઓને અનંતજ એની પૂરતી સંભાળ લેતો નથી. તે સ્હવારે આડવાગે નીકળે તે રાત્રે દશવાગે ઘેર જાય છે. એને વારવાના મારા પ્રયત્નો સર્વથા ફળહીન નીવડ્યા છે. તેમ એમને કોઈ પાસેનું સગુંથે નથી.” લાલવિહારીએ મધુરબાળા તથા અનંતરાય વિષે માહિતી આપી.

“ખરી વાત પૂછે”—કુંજવિહારીએ તરત કહ્યું, “મારો મત તો એમજ કે એણે હવે ઝટપટ એનું લગ્ન કરવુંજ જોઈએ.”

“તેતો તૈયારજ છે ને”લાલબિહારીએ કહ્યું. પણ એને સારું સ્થળ જડતું નથી. બાકી એ તો બહુ સારી પહેરામણી આપવા તયાર છે,

“પણ લાલબિહારી, તારી પત્ની મરણ પામી છે તો તુંજ શા માટે એની સાથે લગ્ન કરતો નથી?” કુંજવિહારીએ સ્મિતમય વદને પૂછ્યું.

“અરે ! પણ જો તો ખરો, પેલું કાણ આવે છે ?” લાલબિહારીએ વાત ઉડાવતાં જવાબ આપ્યો. “એ તો પેલો ગણપતિરામ જણાય છે. એ આપણો વાર્તાલાપ સાંભળી અહિં આપશે. ગમે તે યુક્તિથી એને ટાળવો જોઈએ, નહિ તો વળી પંચાતીના બારા !”

“આવવા દેની. વળી મને તો એની વાતોમાં ધણો રસ પડે છે. એનો અનુભવ અતિ વિશાળ છે. અમલગઢની રાણી વિષે એ બહુબહુ વાતો જાણે છે.”

“પરંતુ તું જાણે છે કે એ શાનો ધનધો કરે છે ?” લાલબિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો. “કૃપ્ણલાલને લીધે મારે એનું ઝોળખાણ થયું છે. એ ધણી વાર મારી ઝોઢિસમાં માલ લેવા ચે આવે છે.”

કુંજવિહારીએ જવાબ દીધો. “એ કહે છે કે હું કંપનીનો એજન્ટ છું પણ હું એ વાત માનતો નથી. મને લાગે છે કે એ ડિટેક્ટીવ ખાતામાં છે. આથીજ તેની વાતોમાં મને રસ પડે છે.”

એટલામાં જે વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને આ વાર્તાલાપ ચાલતો હતો, તે વ્યક્તિ ગણપતિરામ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એની ઉમ્મર ચાળીસેક વષની હોય એમ લાગતું હતું. શરીરને બાધા મજબુત અને દમામદાર હતો તેની મુખમુદ્રા પરજ તેના હૃદયમાં રહેલું અભિમાન સ્પષ્ટ રીતે અંકિત હતું.

“સાહેબજી સલામ કેમ કુંજવિહારી ! તથા લાલાજી તમે જે પેલી મિજલસમાંથી અગિઆરા ગણી આવ્યા કે શું ?” તેણે સ્મિત કરતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“હા, કેવો ત્રાસ ! નહિ સંભળાય, કે નહિ રસ પડે” કુંજવિહારીએ જવાબ આપ્યો.

“ખરાબર, પરંતુ યોલો મેં કેવી રીતે તમને કહી આપ્યું ? કોઈ પણ આખત તરફ સાધારણ દૃષ્ટિપાત કરતાં હું તેની હકીકત કહી શકું છું. પણ વાર તમે એજ કેમ? અનંતરાય ક્યાં ગયો? તમે ત્રણે સાથેજ દેખાઓ છો તેથી કહું છું”

“તે પોતાને કામે ગયો હશે. પોતાની સ્વામિનીના ૫૦૦૦૦૩૧. કશેકથી લાગી તે તેને આપના ગયો છે” કુંજવિહારીએ તેને ખબર આપી.

“તેની સ્વામિની તો પેલી અમલગઢની અરીણી નવામિનીજ કેની ?” ગણપતિરામે પૃચ્છા કરી.

“શું તે અરીણી છે ?”

“એકવાર નહિ પણ હજારવાર. તેને એવુંજ વ્યસન લાગેલું છે. એક વાર માલ લઈ હું અમલગઢ ગયો હતો એટલે મને પકડી માહિતી છે” ગણપતિરામે પોતાના કથનનું સમર્થન કર્યું.

કુંજવિહારીએ વાત ઉપાડી લીધી. “અહો ભારે તો તમને સઘળીજ ખબર હશે. અમને તો કહો”

“અરે! એમાં કહેવાનું શું ? કોઈ એને ગાંડી કહે છે તો કોઈ એને ખૂની કહે છે. પરદાનશીન તો છેજ નહિ. ધણી ખુશીથી તે ઉઘાડી ગાંડીયે ફરે છે. અરે એને તો ત્રી કાણુ કહે? પુરુષ કરતાં જે

હજાર દરજે નીચતર-ઠકણતર-તો તેનું હૃદય. પરંતુ સર્વે એને માટે બિન બિન અભિપ્રાય ધરાવે છે. દુકામાં એ ક્યારે શું કરશે તે કાંઈ કહીજ શકે નહિ” ગણપતિરામે વિસ્તારથી હકીકત કહી.

“પણ તે પરણેલી નથી શું ?”

“તેનો પતિ વળી ઓરજ પ્રકારની મૂર્તિ છે. પોતાના અંગલાની ખહાર તે કદી જતો નથી. એને વળી શેત્રંગનો એવો સગજડ શોખ લાગેલો છે કે આખો દહાડો ને રાત શેત્રંગજ શેત્રંગ. પગારદાર રમનારા રાખ્યા છે, કુરસદે મદિરાદેવીની ઉપાસના કરે છે. સરકારે સંસ્થાન લઈ લીધું છે અને ૫૦૦૦-૭૦૦૦૩. મહિને મળ્યા કરે છે તેમાંથી એને ઉઠાવે છે-મળ કરે છે.”

“અને સ્ત્રી આમ કરે તેને”

“પણ ઉભય જુદા જુદા અંગત્રામાં રહે છે. તે તેના સામે યે કદી જોતી નથી. અરે એતો ખૂની છે ખૂની ! હથેલીમાં ચંદ્રમા ખતાવે એવી મહા ઉસ્તાદ છે”

“એ પણ ઠીક” બિહારીએ કહ્યું. પછી કુંજવિહારી તરફ વળી તે બોલ્યો “ચાલને આપણને માડું થાય છે પછી કૃષ્ણલાલ.....”

ગણપતિરામે તેને અટકાવતાં કહ્યું, “કેમ તમને યે એનું આમંત્રણ છે કે ? ચાલો ત્યારે જઈ હું યે તે આજુ જવાનાજ વિચારમાં હતો.”

એ ત્રિપુટીએ સત્વર ચાલવા માંડ્યું. લાલબિહારીને એ ગણપતિરામ પોતાની સાથે આવે તે ગમ્યું નહિ પરંતુ કરે શું ? ઉપરાંત એક રીતે પુષ્પ વયનો એક માણસ સાથે હોમ ને કૃષ્ણલાલ પોતાની સાથે ગણિકાઓ-નાયકા લાવે તો કાંઈ વાંધો નહિ એમ પણ તેને લાગ્યું.

લાલબિહારી માન પ્રતિષ્ઠા વાળો સજ્જન યુવક હતો તે અનં-
તરાયનો ગાઠ સ્નેહી હતો. ગણપતિરામના મુખે અનંતરાયની સ્વામિની
નગ્વામિની મહેરન વિષે ઉપયુક્ત વચનો સાંભળી તેને ચિન્તા ઉદ્ભવી
કારણ તે વાર્તા અત્યંત ભયંકર હતી. વળી મધુરમાળા સાથે લગ્ન
અંધાથી જોડાવાને તે આતુર હતો.

તેનું વય ચોવીસ વર્ષનું હતું. તે એક કમ્પનીમાં હેડક્લાર્ક
હોઈ તેને રૂ. ૧૦૦નો મહિનો હતો. એની પ્રથમ પત્ની સ્વર્ગવાસ
પામેલી હોવાથી અને મધુરમાળા સ્વરૂપવાન અને સદ્ગુણવતી
હોવાથી તેના પર એનો સ્નેહ હતો પરંતુ તે શરમાળ અને
લજ્જાળુ પ્રકૃતિનો હોવાથી તેણે અનંતરાયને વાત કરી ન હતી.

રાત્રિ શુકલ પક્ષની હતી. ભગવાન શીતરશ્મિ રમ્ય કૌમુદીને
જગત્પર પાથરી શાંતિની વૃષ્ટિ વર્ષાવી રહ્યા હતા. મંદ મંદ અનિલ
લહરીઓ આની ચિત્તને શાંત કરતી. તેમાં વળી બેકબેનો રસ્તો સહેલાણી
પંજી તો વાતજ શી? રસ્તા પર તેમના જેવા બીજા સહેલાણીઓ
ફરતા હતા. આ આનંદમય સમયે ગણપતિરામે ખીડી સળગાવી.
વિહારી તરતનાજ બહાર પડેલા એક નાટકમાંનું એક સુંદર ગાયન
લલકારવા લાગ્યો.

એટલામાં તેમનું ઈચ્છિત સ્થાન આવ્યું. પરંતુ ત્યાં કોઈ મનુ-
ષ્ય દેખાયું નહિ. એ સર્વનો કૃષ્ણલાલ નામે એક શ્રીમાન સ્નેહી હતો.
તેણે તેમને બેકબે પર ઉગ્રણી કરી સાગ્રહ બોલાવ્યા હતા. બેકબે પર
એક સુંદર રમ્ય સ્થળે તેઓ પ્રસંગોપાત મળતા. ત્યાં પાંચ સાત
શીલાઓ ગોઠવી રાખી હતી.

ત્યાં હજી કોઈ આવ્યું ન હતું.
કૃષ્ણલાલે વચન તોડ્યું કે શું ?

બીનું પ્રકરણ.

તે સમયે અગિઆર વાગ્યા હતા.

મણુપતિરામે કહ્યું “ ચાલો, આપણે જરા આમ તેમ ફરીને આવીયે. ઠીક લેજત આવશે. કૃષ્ણલાલને કંઈ કારણથી મોડું થયું હશે તો આપણે ફરી આવીશું એટલામાં તે આરી પહોંચશે. આવો છો ને ? ”

રાત્રિયે ચંદ્ર કૌમુદી, અને શીતલ વાયુ લહરીએને લીધે મજા આવશે એમ ધારી સર્વ નીકળી પડ્યા. થોડે ગયા એટલામાં વિહારીના સ્કંધપર હાથ નાંખી મણુપતિરામ ખોલી ઉઠ્યો. “ જોયો કે પેલો માણસ ? નીચે ઉતરી હોડી તરફ જાય છે તે ! તેની પીઠપરની પેલી ગાંસડીમાં શું હશે ? ”

“ ક્યાં છે ? ” વિહારીએ પૂછ્યું “ હં પેલો કે ? કાળી જેવો દેખાય છે તે ને ? હં એ તો કાળીજ છે. માછલી પકડવા હોડીમાં બેસવા જતો જણાય છે. ” તેણે ઉત્તર આપ્યો.

“ રાત્રે અગિઆર વાગ્યે માછલાં પકડવા? અને વળી એકલોજ. તમે જે કલ્પના તો ઠીક કરો છો ! ” વ્યાજ્ઞેકિત કરતાં મણુપતિરામે કહ્યું.

“ હશે કાંઈ ઉરાંગ ઉટાંગ જેવો. આપણે શું પંચાત ? ” લાલ વિહારીએ કહ્યું.

“ એમ કેમ કહો છો ? ” મણુપતિરામે કહ્યું “ જૂઓ હવે તમને આજે મારી દીર્ઘ દ્રષ્ટિ અને ચાણુક્ષતા ખતાવી આપીશ. વ્યર્થજ એમ નથી કહેવાતું કે મણુપતિરામે અનુભવ મેળવ્યો છે.”

“ એ શું કહો છો ગણપતિરામ ? ” લાલ બિહારીએ આશ્ચર્યના સ્પષ્ટ ચિન્હો વ્યક્ત કરતાં કહ્યું “ હું તો જરાએ સમજી શકતો નથી તમારું કહેવું. તમે શું કહેવા માંગો છો ? ”

“ સારે સાંભળો મારી વાત. એ કાળી નથી પરંતુ એ છે ચોર. અને તેની પીડપરના ગાંસડામાં ચોરીનો માત્ર હોવો જોઈએ. ”

“ અને શું એ તે માલ સમુદ્રમાં નાંખવા જાય છે ? સારે ચોરી શું કરવા હશે ? ”

“ તેજ જોવાતું છે ને. ચાલો આપણે જઈને પૂછીએ ? ” ગણપતિરામે ઉત્સાહમાં આવી જઈને કહ્યું.

“ અને એ ‘ તમે કાણ પૂછનાર ? ’ કહી અપમાન કરશે તો ? ”

“ તો તે બૂમ પાડી આપણને પોત્રિસમાં તો નહિ ધસડે ? વળી એ પીડા શા માટે જોરવી ? સલામ. અમે તો જઈશું ” લાલ-બિહારીએ કહ્યું.

“ પોતેજ ચોર થઈને વળી પોલીસ પાસે શું લઈ જવાનોજ તમારે જવું હોય તો જવ. ” એમ કહી ગણપતિરામ તો તે બાજુ ચાલવા માંડ્યું એટલે બિહારી પણ ‘ કેવો ગાંડો છે ! ચાલ અમે પણ આવીએ છીએ. મારામારી થાય અને એ કૂટાઈ મરે તો વળી કહેવાય કે કેવો સ્વાર્થી મિત્રો તે છોડીને નાસ્તી ગયા. ચાલ બિહારી ચાલ ” એમ કહી તેની પાછળ જવા લાગ્યો. વિચારમધ્યે લાલબિહારી પણ સાથે ધસડાયો.

ગાંસડી લઈ જતો માણસ પણ ઝડપથી ચાલતો હતો. તે આગળ પાછળ દ્રષ્ટિપાત પણ કરતો હતો. એક વાર કાણુ ભર તે ઉભો રહ્યો; અને પાછળ જોયું, તો આ ત્રિપુટી જણાઈ; તેથી દિશા બદલી.

ચાલવા માંડ્યો, એટલે ગણપતિરામે કહ્યું “આપણે અડી ઉભા રહીને જોઈશું તો ઠીક પછી આગળ ઉપર” શું કરવું તેનો વિચાર કરી લઈશું.”

આથી ભયનો તેના હૃદયમાં સંચાર થઈ ચૂક્યો એમ માની લઈ વિહારીએ કહ્યું “ કેમ સારે એને પૂછવાનો વિચાર તમે લઈ દીધો કે ? ”

“ થોડી વેળા થોભીએ. શું કરે છે તે તો જોઈએ. જુઓ તે નીચે ઉતરી, સાગર પાસે જાય છે.”

“અરે કાળી છે કાળી. તમે નકામી તકરાર કરો છો.”

“તમે જોયા તો કરો, એ કાળી તો નથીજ. એને નીચે ઉતરવા દો, પછી ખાત્રી થશે. ગાંસડીના ભારને લીધે તે સત્વર ચાલી શકતો નથી, તેથી આપણે એને જલદી પકડી શકીશું. છતાં હવે તમને ડર લાગતો હોય તો જાઓ.”

“ ખરો ભાઈ તું ! ” વિહારીએ કહ્યું. “ અમે આવીએ છીએ. મને જે જરા મોજ આવે છે.”

લાલચિહારી ધાંધ બોલ્યો નહિ. મૌનવ્રત ધારણ કરી ઉભય ગણપતિરામ સાથે ચાલવા લાગ્યા.

એટલામાં પેલો ગાંસડીવાળો માણસ નીચે ઉતરવા લાગ્યો. ગણપતિરામ ‘ચાલો, ચાલો,’ એમ કહી દોડી ગયો. અને તેની પાછળ દોડવા લાગ્યા.

ગાંસડીવાળો માણસ પણ ત્વરાથી દોડવા લાગ્યો. તે સમુદ્રમાં જાય છે કે શું, એમ આ ત્રિપુટીને લાગ્યું. પરંતુ ઝુંપડું કે હોડકું કશું ન હોવાથી વિહારીને ગણપતિરામનું કહેવું ખરુંજ છે, એમ હૃદયમાં ખાત્રી થઈ. આથી પોતે તેના કરતાં વધારે ઝડપથી આગળ જઈ તે બીજા સ્વરે યુગ પાડી બોલ્યો :

“અલ્યા, કાણુ છે રે? માંછલાં હોય તો આપ અમને, લાવ, એકદમ.”

એ સાંભળી તે મનુષ્ય ઘણો ભયભીત થયેલો ભાસ્યો. પાછળ જોતાં તેને માલમ પડ્યું કે પેલી ત્રિપુટીમાંના એક તો તેની બહુજા પાસે આવી પહોંચ્યો હતો.

તેણે તરતજ ગાંસડી ફેંકી દીધી. એક છત્તંગ મારી તે વાયુ વેગે દોડવા લાગ્યો. તેને જોઇ મણુપતિરામ બોલી ઉઠ્યો: “વિહારી, આમ બમ પાડીને તમે સઘળો ઘાટ બગાડી નાંખ્યો. હવે તે નાસી જશે. પકડો ઝડપથી એને. દોડો.”

વિહારી સાવેશ બોલ્યો: “લાલબિહારી, ચાલ આપણે એને પકડીએ.”

ત્રણે પૂર્ણ વેગે દોડવા લાગ્યા. તે મનુષ્ય હજુએ અગિયારમા પરચરોમાં સડસડાટ દોડ્યો જતો હતો. ખીજા બે હજુ જરા દૂર હતા.

અચાનક ભાગ્યવશાત્ ઠોકર લાગવાથી પેલો માણસ પડી ગયો. ‘પકડ્યો છે લુચ્ચાને’ એ અથવા એવાજ શબ્દોનું મોટેથી ઉચ્ચારણ કરી વિહારીએ તેનો હાથ પકડ્યો.

પરંતુ એટલામાંજ તે મનુષ્ય આંચકા મારી, હાથ છોડાવી નાસી ગયો, અટપ્પજી થઇ ગયો. જીવ ઉપર ઉદાર થયેલા મનુષ્યમાં જેવો આવેશ પ્રકટીભૂત થાય છે, તેવાજ આવેશનો સંચાર તેનામાં થયેલો દીસ્યો. લાલબિહારીની પાસેથીજ તે પસાર થયો, પરંતુ તે તેને પકડી શક્યો નહિ. તેમજ ખીજા બેના મત્તો પશુ ફળહીનજ નીવડ્યા. દોડાદોડીમાં થોડો સમય વહી ગયો, તેથી વિહારી બોલ્યો: ‘લુચ્ચો નાસી ગયો. દોડનારો જબરો નો ખરો. અરબ્બી ઘોડાને ચેભારે પડે. પશુ એની પેલી ગાંસડીમાં શું છે, તે જોવાનું તો સ્ત્રીજ ગયું ને?’

‘હા, હા, ચાલો. કદાચ તેમાં મુડદું’યે હોય. ‘ગણપતિરામે ભયાનક સંશય ખતાવ્યો.’

‘તમને તો મુડકાનાજ સ્વપ્ન આવે છે.’

‘હું તમને ખતાવીશ કે—’ ગણપતિરામે ખોલવા માંડ્યું. તેને અટકાવી વિહારીએ કહ્યું ‘ત્યારે તો એ ખૂનીજ હશે.’

તેણે તે તરફ ચાલવા લાગ્યા. થોડે દૂરથી ગાંસડી દેખાઈ એટલે લાલબિહારી ખોલ્યો, “અહા, હજી પણ તે અહિંજ પડી છે. ઠીક થયું. જે દોડાદોડીની ધમાકથી પોલિસ અહિં આવી પહોંચ્યા હોત, તો તેણે આ ગાંસડી પોતાના કમળમાં લીધી હોત.... પણ એ તે કાંઈ પોલિસ છે? ઠીકજ છે.’

‘જે પેલા રેલ્વે કોસિંગ આગળ સિપાઈ દાદા ઉભા છે. માટે ધીમેથી ખોલ.’ વિહારીએ કહ્યું.

‘તેની આપણે શી પંચાત. ચાલો આપણે છોડીને જોઈએ, અને તે પછી આપણે રસ્તે પડીએ.’ લાલબિહારીએ કહ્યું.

“તમારે જવું હોય તો જજો. હું તો એની પાકી તપાસ લીધા વિના પાછો વળવાનોજ નથી.” ગણપતિરામે કહ્યું.

“વારૂ પણ છોડા તો ખરા. હું તેટલો વખત થોભું છું. આપણે બધા સાથેજ જઈશું.” લાલબિહારીએ કહ્યું.

“મારા જેવાને સ્કૂર્તિ આવે છે, છતાં તમે કેમ આમ કરો છો? હું તો મારી મેળેજ એનો પત્તા મેળવીશ.” ગણપતિરામે મલકાતા કહ્યું.

“અરે ભાઈ અમને તો કાંઈ હરકત નથી. પરંતુ અમે રહ્યા નોકર. સાક્ષી બનવાનો પ્રસંગ આવે તો વગી પીડા ને પંચાત.” વિહારીએ વાંધાનું કારણ દર્શાવ્યું.

“હારે તમે જાઓ. આ કામ બચકર તો છે. તમારે માથે સાક્ષીનો પ્રસંગ ન આવે, એવો હું ચત્ન કરીશ, પરંતુ તેમ છતાં...”

“પણ તેમાં શું છે? પ્રસંગ આવે તેમ સમયસૂચકતાથી વર્તી શેવું.”

એટલામાં ગાંસડી પાસે તેઓ આવી પહોંચ્યા. એક જગા ઘોતીયાથી બાધિલા તે ઘોટલામાં કાંઈ એક ચીજ સ્પષ્ટ દીસતી હતી.

“હવે કાંઈ શંકા નથી. સાધારણ પુદ્ધિનો મનુષ્ય પણ કહી શકે કે એમાં શેવું જોઈએ શબ્દ.....” ગણપતિરામે ગાંસડી ઊડવા માટે ઘુટણીએ પડતાં કહ્યું.

“પણ તમે જોયા ક્યાં વગરન કેમ એમ કહો?” બાલબિહારીએ વાંધો ઉઠાવ્યો.

એટલામાં તો ગાંસડીનું સૂતળીથી સીવેલું મ્હોં તોડી નાંખી ગણપતિરામ એકદમ સફાળો ઉઠ્યો: ‘લ્યો જૂઓ, મેં કહ્યું હતું, તેની કરો પ્રતિતિ.’

‘અરે! આ તો કોઈ જીનું શબ્દ છે!’ બન્ને ભયથી-આશ્ચર્યથી બોલી ઉઠ્યા.

હા, એ ગાંસડીમાં એક અત્યંત સ્વરૂપવાન લાવણ્યવતી લલનાનું શબ્દ હતું.

‘મને તો પ્રથમથીજ લાગ્યું હતું. કારણ ઘોતેજ કેમલાંગી અબળા જેવા શરીરવાળો હોય આ મનુષ્ય પુરુષનું શબ્દ લઈ દોડે એટલી શક્તિજ ક્યાં ધરાવતો હતો? હુઆએ અંદર પત્થર પણ ભર્યા છે કે જલદી નીચે ખેસે.’

“ગણપતિરામ! બચડવાનો આ સમય નથી. પોલિસને બોલાવો. બિહારી! જોઈ શું રહ્યા છે?” વિહારીએ કહ્યું.

“પણ એમાં બરાબર જોવા તો દો! હજી તો બરાબર મ્હોં ખોલીને જોવા દો. તમે પુરુષ થઈ આમ કેમ ડરો છો? એક વાર મ્હેરો તો જોવા દો, કે બચું. થ્યો જરા પકડો કે હું ટાંકા તોડું.” ગણપતિરામે કહ્યું.

“અરે પણ આપણે થોડા એને ઝોળખવાના હતા?”

“કેમ નહિ? વખતે ઝોળખાય પણ ખરું.”

ટાંકા તોડી નાંખી તે બોલ્યો. “બાપરે! આ તો બહુ પાકો ખૂની જણાય છે. લુચ્ચાએ શિર પણ નથી રાખ્યું. આ તો ‘માથા વિનાનું મુડું’, છે. ખૂની બહુ બુદ્ધિમાન હશે એમ હું નહોતો ધારતો.”

બૂમ પાડી વિહારી બોલ્યો “બાપરે, બહુ બયાનક છે!”

લાલવિહારી એવો તો બીધો કે જે વિહારીએ ઝાલી ન રાખ્યો હોત તો તે નિશ્ચય પડી જાય.

ગણપતિરામના કથન પ્રમાણે ખરેજ એ શબ કોઈ લલનાનું હતું પરન્તુ તેને માથું ન હતું. ધડમાંથી રક્ત પણ સ્ખલિત થતું ન હતું. શિર એટલી સફાઈથી કાપ્યું હતું કે જાણે યંત્રથીજ!

ગણપતિરામ ગંભીરતાથી તે શબની તપાસ કરી રહ્યો હતો, બાપરે થોડી વારે “બહુ બહાદુર છે ખૂની” એમ બોલી તે ઉભો થયો અને મિત્રો પ્રતિ વળી બોલ્યો “ગમે તેમ પણ આ બાખત બયાનક છે, માટે તમારે સાક્ષીના પ્રસંગથી બચવું હોય તો અહિંથી જાવ. પણ પેલા સિપાઇને માકલતા જાણે. હું તમારું નામ દીધા વગર સર્વ ઠેકાણે પાડીશ.”

વિહારી તરતજ બોલ્યો. “ચાલો અમે જઈએ છે ત્યારે.”

“પછી જે નાઇલાજ મહશ તોજ તમારું નામ જાહેર કરીશ.”

नहि तो गुप्तज राप्पीश. परन्तु तमारे आ वात कोष्ठने कहेवी नहि.
तमे ज्ञेजे ज्ञेयुं नथी अमज धारी पोतपोताभाये वात करशी नहि.

‘अरे ते तो अमारी गरजेज तेम करीशुं. वार पणु हजे
तमे शुं करशी?’

‘पोत्रिसने तमे मोकलशाने?’

‘हास्तो वणी तमे कहे छो अटले’

‘अस तो तेने गजे आ तोड बेरवी हुं पणु आव्यो समजे’

विहारी अने लाक्षणिविहारी याज्ञता थया अने सिपाध पासे जळ
तेमजे तेने गणुपतिराम पासे मोकली आव्यो. ते सिपाध ये धीमे पगले
गणुपतिराम पासे जळ उमे.

त्यारे गणुपतिरामतुं कथन अइं तो कुंज. अने पेला प्रश्नो
नीवेडा तेना कळा प्रमाणेज आव्यो. अे प्रश्न ते ‘जे ते काणी कुंभूनी?’

आदी पुरो

अने

पुरावो

ત્રીજું પ્રકરણ

વિચિત્ર દૃશ્ય.

‘ચાલ હવે પેસો કૃષ્ણકાલ આખો હોય તો જોઈએ.’ સિપાઈને મોકલ્યા પછી તરતજ વિહારીએ કહ્યું.

‘અરે, પડવા દેને તેને. એ તો ગયો હશે, નાયકાને લઈને થીએટરમાં.’ લાલબિહારીએ કહ્યું.

‘અરે ચાલ તો ખરો. જોઈ આવવામાં શું ખય છે?’ વિહારીએ તેનો હાથ ખેંચવા માંડ્યો.

‘એ તો ઠીક. બાકી પણ તું શું ધારે છે?’ કોષક પ્રકારના વિચારમાંથી મુક્ત થતો હોય, તેમ બિહારીએ કહ્યું, ‘આ ગણપતિરામ કોષ એજન્ટ એજન્ટ નહિ હોય. ડીટકરીવજ લાગે છે. હોં.’

‘મને પણ એમજ લાગે છે.’

‘એની સંગતી જીમ અને તેમ ઓછી કરવી. કારણ કે એવું કહેવાય છે કે:

અદરી હાતું વક્ષ હોય જો ઘરની સામે,
કે સિપાઈ શું સ્તેહ ધરી નર વ્યથાજ પામે.’

‘ખરી વાત છે.’ વિહારીએ અનુભાવન આપ્યું.

ઉમયના પગલાં પેસા નિયત સ્થાન તરફ વળ્યાં.

‘મારો પણ એને છોડવવાનોજ નિશ્ચય છે.’ વિહારીએ કહ્યું.

‘આપણે બહુ સાવધ રહેવું પડશે. હવે વળી આ કેસમાં શું થશે?’

‘ના પણ એ યુક્તિવ્યાજ તો ખરો. ભપકો મારે છે તે ખોટો તો નહિજ હોય. પણ.....’

વિહારીએ તેની સામે જોયું.

‘કેમ બાઈ, અટક્યા કેમ?’

‘કાંઈજ નહિ. પણ તમે આટલા ઉદાસ કેમ બાસો છો?’

એ વાર્તાને છોડી દીધ, તેમના નિયતસ્થાન તરફ અંગુલિ નિદેશ કરતો વિહારી બોલ્યો: ‘જો પેલા બધા બેઠેલા દેખાય છે. ચાલ જુઓ પગ ઉપાડ.’

વિહારી કાંઈ કહેવા જતો હતો, એટલામાં કુંજવિહારી પાછો ખેંચી ઉઠ્યો: ‘જો, જો, પેલો અનંતરાય આવે. હવે તો બહુજ મોજ આવશે.’

ખરેખર! અનંતરાય આવતોજ હતો. તેણે હજી તેમને જોયા ન હતા. કારણ વિચાર નિમગ્ન હોવાથી તેની દૃષ્ટિ કે કર્ણ આસપાસની ચીજો જોવા યા સાંભળવા અશક્ત હતા. એટલુંજ નહિ, પણ એમને અથડાવાનો પ્રસંગ આવ્યો. અને છતાંય તેણે દૃષ્ટિ ઉત્તર કરી. પણ જાન આવતાંજ ઉચું જોઈ તે ખેંચી ઉઠ્યો: ‘અરે આવી રાત્રિયે તમે અને નહિ મળશો એમ તો હું સ્વપ્નેય નહોતો ધારતો.’

‘અમે તો આજે ઠાકુરદારમાં થયેલી ગમ્મત જોવા ગયા હતા હવે અમે કૃષ્ણલાલની ઉગ્રાણીમાં આપણી બેઠકે જઈએ છીએ. કૃષ્ણલાલે ઉગ્રાણી આપી છે તેમાં તમને તેડી લાવવા તેણે કહ્યું હતું. આલો આવો છો કે?’

‘મધ્યરાત્રિએ.....’

‘હવે ચાલને વળી. આમહ શાનો કરાવે છે?’ લાલવિહારીએ

કહ્યું.

અનંતરાય આવવા ક્યુલ થયો અને પાછી ત્રિપુટી બંધાઈ. થોડેક મયા પછી વિહારી બોલ્યો “ અનંતરાય ! આજ તમે ક્યાં ગયા હતા ? તમારું ચિત્ત અસ્થિર અને મુદ્રા નિસ્તેજ અને વ્યથ દીસે છે. ખરને બિહારી ! ”

“ અરે મને તો કાંઈ થયું નથી. કામકાજની ચિન્તાને લીધે એવું દેખાતું હશે . ” અનંતરાયે કહ્યું.

“ વાર ન કહો તો ચાલ્યું. પણ ઝડપે ચાલો તો ખરા લાઈ. ”

તેઓ બમાં ઉભા હતા તેની સામેજ થોડે દૂર બેઠક હતી. કેટલીક ક્ષણમાં તેઓ ત્યાં પહોંચી ગયા. બેચું તો જણાયું કે કૃષ્ણલાલ અને બે સ્ત્રીઓ ત્યાં બેઠાં હતાં અને ઉગ્રણી ચાલતી હતી. તેઓ જઈ પહોંચતાજ કૃષ્ણલાલ અને પેલી બેમાંની એક (જે પાછળથી ઘણી નિર્લજ્જ દેખાઈ) તે બોલી ઉઠ્યાં “ આવું મોડું કરવું તમને શીભે નહિ. ”

થોડી વારમાં કૃષ્ણલાલનો બ્રાહ્મણ રસોઈયો આ મશાલાતું દુધ વિગેરે લાવ્યો અને સર્વેએ તેને પૂરતો આવકાર આપવા માડ્યો એટલે કૃષ્ણલાલે કહ્યું “ લાલબિહારી તમને આટલું મોડું કેમ થયું તે હું સંમજી શકતો નથી. આટલો સમય તમે ક્યાં ગાળ્યો ? ”

લાલ બિહારીએ જવાબ આપ્યો “ શું કરીએ ? રસ્તામાં એક સ્ટેડી મળ્યો. તે પણ અહિં આવનાર હતો તેથી જરા મોડું થયું. ”

“ કોણ ગણપતિરામ કે ? ” કૃષ્ણલાલે પૂછ્યું “ એને તો મેં ખાસ નિમંત્રણ આપ્યું છે પરંતુ તે કેમ ન આવ્યો ? ”

“ આવશે થોડી વારમાં ” બિહારીએ કહ્યું.

એટલામાં પેલી નિર્લજ્જ નામકા મોહમાલિકાએ કહ્યું “ પેલી

એન'ટ કહેવારવે છે તેન કે ? ઠીક થયું એ નહિ આવ્યો તો. એ તો ડીટકટીવ છે તેની મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે. ”

પેલી વાત કાંઈ ન જાણે એ આશ્ચર્યથી બિહારીએ કહ્યું, “મને તો તેમ નથી લાગતું. ”

કૃષ્ણલાલે કહ્યું, “એ ગયે વર્ષે પૂનામાં હતો ને ?”

“ એટલુંજ નહિ પણ ગયે શુક્રવારે એ મારે ત્યાં આવ્યો હતો. મેં તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કે એ તો ડીટકટીવ હોય શેઠ માણેકદાસ ગંભીરદાસને ત્યાં ચારીમાં રોકાયો હતો. ”

આ સમયે બીજાએ કહ્યું કમલાક્ષીએ મોહું ખોલ્યું “ તે નહિ આવ્યો તે તો સોના કરતા પીળું. ”

એટલામાં મોહમાલિકાને કાંઈ યાદ આવવાથી તે બોલી ઉઠી. “ તે આવ્યો હોત તો એક રીતે ઠીક થાત ખરું.....”

“ હ્યો ત્યારે આ આવ્યો ગણપતિરામ, આવીને ઉભો રહ્યો. બોલો શું કામ છે મારું ? ”

કૃષ્ણલાલ બોલી “ઉઠ્યો આવો બેસો તો ખરા. તમે કેમ આટલા બધા મોડા આવ્યા?”

“ મોડુંજ થઈ ગયું ” કારણ ઉડાવતાં અને બેસતાં તેણે કહ્યું વાર “પણ મોહ માલિકા તરફ ફરીને “તમે શું કહેતા હતા ? ”

“આજે અમે એક અત્યંત વિલક્ષણ દૃશ્ય જોયું છે અમે તમને તે કહીએ તો.....”

એટલામાં તો જ્ઞાન રહેવાથી બિહારી બોલી ઉઠ્યો “ હેં ! હેં ! તમે જે કાંઈ વિચિત્ર દ્રશ્ય જોયું ” એ ઉભય ગૃહસ્થોને પોતાની વાતમાં

રસ લેતા જોઈ મોહમાલિકા સહર્ષ બોલી ઉઠી, “ હા અમે અતિ વિલક્ષણ દેખાવ જોયો છે. અમે ગાડીમાં બેસી આવતા હતા ત્યારે કૃષ્ણસવાડીના નાકા આગળ મગભાત ગલીને નાકે ઉભેલી એક ગાડીની સાથે અમારી ગાડીને અથડાવાનો સમય આવી લાગ્યો હતો. એટલામાં અમારા ગાડીવાને સમયસૂચકતા વાપરી ગાડી બાજુએ લીધી એટલે અમે બચી ગયા. ડોકું બહાર કાઢી અમે જોયું તો બિતની બાજુમાં એક જંગી ગાડી ઉભી હતી. તેનું દાર ઉઘડ્યું અને એક સિપાઈ જેવો દેખાતો માણસ અંદરથી કાંઈક કાઢતો જણાયો. શું હતું તે જણાયું નહિ. ગાડી સાહુકારી હતી. જે ચીજ કાઢતો હતો તે ગાંસડી જેવી કંઈ હતી. ”

વિહારી આટલો સમય પૂરતું ધ્યાન દેતો ન હતો તે ગાંસડી શબ્દથી ચમક્યો અને આગળ સાંભળવા ઉત્સુક થયો. લાલ વિહારી પણ ઉત્કંઠ હૃદયે સાંભળી રહ્યો હતો. માત્ર અનંતરાયતું લક્ષ્ય ન હતું. તેના વિચારો કાંઈ ખીજેજ સ્થળે ભમતા હતા, તેનું મગજ કાંઈ ખીજેજ ચિંતનમાં શું થાયું હતું.

વિહારી આતુરતાથી બોલી ઉઠ્યો “ હં ! ચલાવો ”

મોહમાલિકા સાનંદ કહેવા લાગી “ પછી શું વળી ? સિપાઈએ પોટલું લઈ દાર બંધ કર્યું અને ગાડી પાછી વળી. હાય ! એના ઘોડાએ કેવા ચપળ ! કોઅમેને આયુકને હાથ લગાડતાંજ વાયુવેગે ઢોડી ક્ષણાર્ધમાં અદ્રશ્ય થઈ ગયા ”

“ અને પેલો પોટલાવાળો ? ”

“ તે તો હું ગાડીની ખટપટમાં પડી એટલે જણાયું નહિ ”

विहारीએ કહ્યું 'વિલક્ષણ તો ખરું. રાત્રે દશ વાગે વળી પોટલું
કોણે કર્યાં લઇ જાય ?'

'ગાડીનો કાચમેન સિદી હતો' કૃષ્ણલાલે ધીમેથી કહ્યું.

'પેલા પરભુદાસ ભાટીઆની તો નહિ હોય ગાડી ?'

'અંબલગઢની રાણીનો કાચમેન પણ સિદી છે' કૃષ્ણલાલે ફરીથી
કહ્યું.

'પણ તે આમ પોટલું લઇ મગમાત ગલીએ શા માટે આવે ?'
વિહારીએ પૂછ્યું.

અનંત તો સ્તબ્ધ થઇ ગયો હતો એટલામાં કૃષ્ણલાલે કહ્યું
'એનો હેતુ તે શું હોય ?'

ગણપતિરામે કહ્યું 'કોણ જાણે ? રાજખટપટ કોણે ખરાખર
જાણી છે ?'

'ના પણ એને મગમાત ગલીએ આવવાનું પ્રયોજન ?' અનંત
લ્યે.

કૃષ્ણલાલે પૂછ્યું. 'તમે કેમ તેના પક્ષ તાણો છો ?'

અનંત ઉત્તર દેવાના ફાંદાં મારતો હતો તે કખી જઈને વિહારીએ
વિષય અદલવાનો યત્ન કર્યો; પણ વિહારીને પોટલાની વાત સાંભળી
મ્હેન પડતું ન હતું.

સમુદ્રતીરે જે દૃશ્ય તેણે જોયું હતું તે દૃશ્ય તેની દૃષ્ટિ સમીપ
તરવરતું હતું. આ ગાડીની વાત સાથે તે અંધમેસ્તુ હતું. આથી
આ વાત જાણવા માટે તે પેલી નાયકાએને પ્રશ્નો પૂછ્યો જતો હતો.
અનંતને તે ગમતું ન હતું.

‘વિહારી, હવે તો હું જામશ્યજી’ અનંતરાયે થોડી વારે કહ્યું ‘મને તો ઉંઘ આવે છે. એ કલાક તો નિદ્રા લેવી જોઈએ.’

વિહારીએ પણ ત્વરા કરી આથી સર્વ ઉઠયા.

કૃષ્ણલાલ અને પેલી એ વિકટોરીઆમાં બેઠા. કૃષ્ણલાલે વિહારીને પોતાની સાથે બેસવા આમ્રહ કર્યો; ગાડી તથા પોટલી વિષે વધુ જાણુવા ઉત્સુક વિહારીએ કહ્યું ‘કર્યું’ અને પોતે ક્યાં કોની સાથે કહે સમયે બેસે છે તેનો વિચાર કર્યા સિવાય તે ગાડીમાં વિરાજ્યો.

અનંત અને લાલ વિહારી સાથે ગયા. ગણપતિરામ વળી ત્રીજીજી દિશામાં ગયો.

વાંચનાર ભાઈઓ અને બહેનો

રહા છોડા

અને

છોડાવો.

ચોથું પ્રકરણ.

મોકળા દિલની વાત

અનંતરાયે અને લાલખિહારીએ જતાં જતાં પ્રથમ તો વિહારીની વર્તણુક પર ટીકા કરી, તે પછી કૃષ્ણલાલનો વારો થયે આવી ગયો.

‘એ તે કાંઈ સારા માણસના લક્ષણ કે ?’

બન્નેયે કૃષ્ણલાલ સાથે ન ફરવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે પછી ખિહારીએ મહુ ‘હવે તો મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે જે લગ્ન કરવું તો ઇચ્છિત બાલા સાથેજ. લોક નિન્દાને ખિન્નકુલ ગણકારવીજ નહિ’

‘તું તારે ગમે તે કર’ અનંતરાય હતાશ હૃદયે બોલ્યો ‘પણ જે આજે તમે મને મળ્યા ન હોત તો હું આત્મઘાતજ કરવાનો હતો—સાગર સમાધિ લેવાનો હતો.’

લાલખિહારી ચમક્યો ? ‘હે! હે! જરે જા ગાંડા! તું એ શું બોલે છે ? તારો વિચાર શું છે ? તું એમ કરશે તો પછી મધુરીતું શું થશે ? તેનો કાંઈ વિચાર કર્યો ?’

‘તેજ વિચાર મને ગભરાવતો—અકાવતો હતો. જે તેનું લગ્ન થઈ ગયું હોત તો મારું એક કાર્ય સંપૂર્ણ થઈ ગયું હોત. તારા જેવો સુશીલ અને યોગ્ય પતિ તેને મળે તો કેવું સારું ?’

આ અંતિમ શબ્દોએ લાલખિહારીના ચિત્તને ડોલાવ્યું. તેને પોતાનું બવિષ્ય સુંદર પ્રકાશમય બાસ્તુ. જે વિષયપર પોતે અનંતરાય સાથે વાર્તાલાપ કરવા ઇચ્છતો હતો તેજ વિષય તેણે ઉપાડવાથી હવે પોતાની ઇચ્છાને સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત કેમ કરવી તે વિચારમાં તે પડ્યો. થોડીએક ક્ષણ શાંતિ રાખ્યા પછી તુટક તુટક શબ્દોમાં તે બોલવા

લાગ્યો. અનંતરાય તું મારો પ્રિયતમ સ્નેહી છે તોયે આ વાત કહેતાં મારું લગ્નગણ ચિન્ત શરમાય છે. સંકોચાય છે. પરંતુ જો હું હૃદય ખોલી અતાવીશ તો તું બાલ્યુશ કે ત્યાં તે કહેલી વાતનાજ વિચારો ભમે છે”

“બિહારી, તું ! ખરું જ કહે છે ? કે મારું મન રીઝવવા ખાલીજ કહે છે ?”

“અનંત ! બ્યારે તને કહીશ કે એ વાત તો મારા હૃદયમાં આજ એક માસ થયા ઘોળાયા કરે છે તો તું શું ધારશે ?” લાલબિહારીએ પૂછ્યું.

“શું કહીશ ? કહીશ કે મધુરીનો બાગ્ય-સૂર્ય મધ્ય આકાશ તરફ ગતિમાન થઈ ચૂક્યો છે.”

લાલબિહારીના વદન પર હવે ગંભીરતાની છટા પ્રસરી મઠ. તેણે કહ્યું “પણ અનંત ! એમાં મધુરીનો અનિપ્રાય પૂછવો આવશ્યક છે. તે ચતુર છે—પોતાતું દિત્તદિત કળી શકે છે માટે તેના પૂછ્યા પછી આગળનો વિચાર. આપણા સંસારમાં ભાવિ પતિ માટે પરણનાર ખાળાનો મત લેવામાં આવતો નથી એ એક રીતે સાદું નથી. આપણે તેની પહેલ કરો.”

“અત્યાર સુધી સર્વમાં મેં તેની સલાહ પૂછી છે. અને હવે પૂછીશ. હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે તે હા પાડશે અને વળી હર્ષ સાથે !” અનંતરાયે કહ્યું.

બીજી થોડી વાતો થયા પછી અનંતરાય બોલ્યો “તમારું લગ્ન યુગ કે સર્વ તમને સોંપી બરૂર જોઆ રૂપિઆ લઈ હું પરદેશ જઈશિ.”

“કેમ ? શા માટે ? તને વળી અહિં શું દુઃખ છે કે તું પરદેશ

જાય ? તારા જેવો સુખી છે કોણ ? તું લગ્ન કરવા ના પાડે છે એટલે અમે શું કરીએ ? તું શ્રીમંત છે—તરણ છે—સ્વરૂપસુંદર છે છતાં તું શ્વા મારે ના પાડે છે ?”

આ સમયે તેઓ ગિરગામ આગળના પોર્ચુગીઝ દેવળ આગળ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં કોઈ મનુષ્ય ન હોવાથી અનંતરાય ખોલ્યા “લાલબિહારી ! શું કહું તને ? આજે કહેવા માંડ્યું છે તો સર્વજ કહીશ. મારી સ્વામિની નવાબિની મહેરને મારો અવતાર ધૂળમાં મેળવ્યો છે.”

અનંતરાયના આ કથનથી લાલબિહારીને પલમાત્ર પણ આશ્ચર્ય થયું નહિ. તે તો સ્તબ્ધજ હતા.

અનંતરાયે ચલાવ્યું. “તેણે મારો નાશ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો દીસે છે. તું નથી જાણતો જ્ઞાનાઓના દિલને ડોલાવનારાં રહસ્યોને. જ્ઞાનું એટલે નહિ વિલાસમવન પણ એ તો યમસંહનજ સમજવું. મહેરનને મારા સર્વ સમ્બન્ધીઓ પર દ્રેષ છે અને મારા પર પણ તેનો અતુલ તિરસ્કાર છે. આજે જે વાર્તાનો તારા આગળ સ્કેટ કરવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે તે પરથી તે સર્વ સ્પષ્ટ થશે.”

વખતે કોઈ સાંભળે એમ ધારી બિહારીએ કહ્યું. “હવે તો ચાલ તારે બંગલે યા મારી ખોલીમાં. ત્યાં જઈ વાતો કરીએ.”

અનંતરાયને તે ઠીક લાગવાથી ઝડપી પગલાંએ ચાલી ઉભય અનંતરાયને બંગલે ગયા અને સ્વસ્થ થઈ પાણી પી બેઠા અને અનંતરાયે મોકળા દિલે વાત કહેવી શરૂ કરી !

“હું જ્યારે તને મળ્યો ત્યારે રૂપિયા ૫૦૦૦૦ લઈ જતો હતો તે તને ખબર છે. પછી હું મહેરનને બંગલે ગયો. પરમ દિવસે અમારા

વચ્ચે ટટા થયેલા હોવાથી મેં એને કહ્યું હતું કે હું રાજનાથું આપનાર છું. પરંતુ મેં તે આપ્યું નહિ. આજે મારો વિચાર ૩૦ આપી આવી, જમીને પછી મધુરીને ઠાકુરદારની ગમ્મત અને પછી ત્યાંથી 'x x x x x x' ખેલમાં લઇ જવાનો વિચાર હતો. તેણે તે ખેલ જોયો ન હોવાથી એક દિવસ લઇ જવાનો મારો વિચાર છેલ્લો.

ખંભલાપર જઇ મહેરનની વિશ્વાસુ ઘાસી યુલનાર બેગમને મળી ૩૦ આપી પાછા વળવાનો મારો દૃઢ નિશ્ચય હતો, પરંતુ કમ્પાઉન્ડમાં જતાંજ ખપ્પર મળી કે મહેરન મારી વાટ જૂએ છે. પછી હું શું કરું ? અન્દર જઇ ૩૦ આપ્યા અને કુર્નિશ બનવી પાછા વળવાની તૈયારીમાં હું હતો. એટલામાં ૩૦ ફેંકી દઇ તેણે કહ્યું 'અનંત, આજે મારી સાથે ફરવા આવવું પડશે.'

"મેં ના કહી અને અનેક ખલાના કાઢયા પણ તેણે મારો પિછો પકડયો. હું મારી ખહેન પર વહાલ રાખું છું તે જાણી તેને વિવાદ થાય છે. તેણે કહ્યું 'ફરવા આવવુંજ પડશે.'"

"અને તું ફરવા ગયો કે પછી ?" આતુરતાથી લાલબિહારીએ પ્રશ્ન કર્યો.

"નહિ તો શું કરું ? આકરોને કાઢી મૂકી તેણે મારાપર ભૂરકી નાંખી. મને નિર્દય, કઠોર કલો અને કહ્યું કે 'આપણે બેનાસી જઇએ' વધુ તો શું ? તેણે કહ્યું 'અનંત ! મારા પ્રાણ ! મારા ખ્યાલ ! આજે રાત્રેજ આપણે નાસી જઇએ ! આવો નાટક એણે મને ફરવા લઇ જવા સારૂ બજાવ્યો. નિરપાયે મેં હા કહી અને મધુરીને ચિટ્કીલખવા માંડી તો તેનીય તેણે ના કહી." આજ બોલી અનંત થોડીવાર સ્તબ્ધ બનેલી રહ્યો.

લાલબિહારીએ પૂછા કરી:—“ પછી શું થયું ?”

“બિહારી ! તને કહેવા માંડ્યું છે તો હવે સર્વજ્ઞ કહીશ. મેં કાર્યભાર કેવી રીતે મેળવ્યો તે તને વિદીત છે. કાર્યભાર થોડા દિન ચલાવ્યા પછી એક દિવસ મને તે મળી ત્યારે એકાંતમાં તેણે મારા પરનો પોતાનો પ્રેમ પ્રકટ કર્યો. કાણુ જાણે શા કારણથી, મારા લાગ્યયોગથી કે કેમ માફ હૃદય પણ પીગળી ગયું. અમે ગાંધેવીમાં એક બંગલો લીધો કે જ્યાં મળી શકાય.”

અનંત રહેજ થોડાં.

“પછી અમે એપેલો અન્દર ફરવા ગયા ત્યાં ગયા. પછી તેણે મને ઉતરી જવાનું કહ્યું તું બીજી ગાડી કરી બંગલે જા મારે કામ છે, એમ કહી મને ઉતારી પાડી તે ગાડી દોડાવી ગઇ. મારે ઘેર જવું કે બંગલે જવું એ વિચાર હું કરતો હતો એટલામાં એના એક નોકરે આવી કહ્યું કે આજે એ ખંદારગામ જનાર છે મારે એને બંગલે તમને બોલાવ્યા છે, હું ગાડી કરી ગયો એ ત્યાં નહોતી. હું બેસી રહ્યો. લગભગ એકાદ કલાકે આવી. તે સમયે તેણે મને જે શબ્દો કહ્યા તે હજી યાદ છે. તેણે કહ્યું ‘મૂર્ખા. પાછ તારા જેવો દુષ્ટ કોઈ નથી, મારો તારા પર આટલો પ્રેમ છતાં તું કપટ કરે છે તારે સ્થળે હું હોઉં તો મારા જાનની જે પરવા ન રાખું. અત્માર સુધી મારો ન્યાયો તું નામ્થો એ તારો દોષ ! હું મુસલમાન છું અને મને ડરપોક લોકો અમતા નથી આજે હું ખંદાર ગામ જઈ છું. પણ યાદ રાખ હવેથી કોઈ દિવસ તારે મારી દેવડીયે પગ મૂકવો નહિ. એમ તે ધણું યદ્વ તદ્દવા બકી સ્તબ્ધજ થઇ ગયેલો હું પાછો આવવા નીકળ્યો.”

અનંતે સવિસ્તર હકીકતનો સ્કેટ કર્યો.

“વાત બહુજ વિલક્ષણ છે” બિહારીએ ઉદગાર કાઢ્યા.

“અરે ! તું આગવખી પામશે કે એના જરમાબાધી, એની ભર-કાથી મે એકવાર ખોટી સહીયે કરી આપી. તેતું વશીકરણ એટલું પ્રબળ કે હું ના કહીજ શક્યો નહિ” અનંતરાયે ભયંકર બાબતો પ્રકટ કરી.

“કેવી ભયાનક વાત ! ઠીક થયું કે આજે છૂટયો તે હું પછી ?”

“આવતાં આવતાં મને એ દુષ્ટાના પ્રાણુ લેવાનો વિચાર થયો. આડો બની હું પાછો બગલે ફર્યો અને કંપાઉંડ આમળ ભટકવા લાગ્યો પણ મને ખબર મળી કે એ તો પ્હાર ગઇ છે. ખાત્રી કરી હું પાછો વળ્યો”

લાલબિહારીએ પૂછ્યું “એનો પતિ એના પર નજર નથી રાખતો.”

“શેત્રજ અને શરાબમાંથી ટુરસહ મળે ત્યારે ને ? એ મૂર્તિયે વળી વિલક્ષણ છે. હવે હું જરા ડાહ્યા થઈ સધળું વિસરી જઇ તેમ કરવા યત્ન તો કરીશજ. મધુરીને પૂછી આ માર્ગશીર્ષમાં લગ્ન કરી દઈ તમારા એટલે થયું”

એટલામાં પ્રકાશ પડ્યો અને ફાનસ લઇ મધુરી ત્યાં આવી પહોંચી. બાઇને જોઈ તેને આનંદ થયો; ‘મોટા બાઈ ! તમે ક્યાં હતા ? મને તો ઉધજ ન આવી.’

“જુઓ મધુરીબાઈ” સ્મિત સહ અનંતરાયે કહ્યું “હું તમારે માટે વર શોધતો હતો, મારું કામ ખલાસ થયું છે. જોની તે તારી સામેજ ખોટો છે.”

તે આગળ બોલતે પણ મધુરી ચાલી ગઈ. અને બિહારીએ પણ તેને કપકા આપ્યો. પછી તે જવા ઉભો થયો એટલે અનંતરાય બોલ્યો. “જો કુંજ છે તો લાજ સરમ કેવી ?”

પાંચમું પ્રકરણ

શું અનંત ખૂની છે ?

ત્રણ દિન થઇ ગયા, વાલુકેશ્વરમાં એક બંગલાના દિવાનખાનામાં એક યુરોપિયન સાથે ગણપતિરામ નિમ્ન લિખિત વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છે.

“મેં તમને કહ્યું કેની,” ગણપતિરામે કહ્યું “કે હમ્મેશના નિયમાનુસાર આ શબ જાહેરમાં જોવા માટે મૂકવું અયોગ્ય અને હાનિકર થઈ પડશે, કારણ શિર વિનાના શબને ઝોળાખી યે કોણ શકે? શ્વેત સિવાય અન્ય વસ્ત્ર પણ નથી. નથી કાંઈ ચિહ્ન.”

“તું કહે છે એ વાર્તા તો ખરી ગણપતિ પણ ત્યારે શબને ઝોળાખ્યા વગર તું ખૂનીઓનો પ-તો ક્યાંથી મેળવશે?” તે યુરોપિયન વિલ્સને વાંધો ઉઠાવ્યો.

“એ વાત તો ઠીક પણ વિચારો કે ખૂનીઓએ શિરની વ્યવસ્થા તો કરીજ હશે ને? કાંતો તેને બાબુ હશે યા દાટયું હશે. બહુ પકા ખૂની છે આ મામલો પેચદાર છે પણ તેની ઉકેલણીથી યશ પ્રાપ્તિનો સંભવ ધણો છે.”

જો આ કાર્યમાં તું વિજય મેળવશે તો નક્કી હું તારે પગાર વધારીશ; પણ તું કેવી રીતે પ-તો મેળવશે? તું શું શું કરે છે તેની બાતમી મને મળવી જ્વેછએ. રિપોર્ટરોને ખુશ કરી આ વાતો જાહેર ન થાય એવી મેં કયુલાત લીધી છે શબ ગેટ પર મૂકવાની તે ના કહી તો તેમ કહ્યું. પરંતુ શબ જડ્યું ત્યારે તું એકલો ન હતો તારી સાથેના ગૃહસ્થ ગડબડાટ નહિ કરે?”

“તે વિષે તમારે ચિન્તા નહિ રાખવી તેઓ કશુંય ખહાર નહિ પાડે તેમાંતે મનોજ્ઞ સ્વાર્થ છે. હવે આ ખૂનમાં મને કાંઈક વધુ માહિતિ એવી મળી છે કે જો તમને ખ્યાલ ન હોય. એ માહિતિ અમારા એક મિત્રે ત્યાં એ કબ્રે આગળ ઉગ્મણી આપી હતી ત્યાં આવેલી એ નામકાઓમાંની એકે આપી છે.”

“શું? ક્યા માહિતિ મને કહીજા જોઈ.”

“તમે મારા પર વિશ્વાસ રાખો છો તેને હું પાત્ર છું એમ થોડાજ સમયમાં હું કામ્પવીશ. મારી દૃષ્ટિ અતિ સૂક્ષ્મ અને હું અતિ ચાચાક્ષ છું તે તમે જાણો છો. હવે પેલું પોટલું સિપાઇને સોંપ્યા પછી પેલી ઉગ્મણીમાં હું ગયો. અને ત્યાં” એમ કહી અણપતિરામે પેલી નામકા મોહમાલિકાએ કહેલી વાત ટુંકામાં કહી સંબળાવી અને તે ઉપરથી પોતે તારવેલું અનુમાન કે એ ગાડી પેલી નવ્વાખિની હોવી જોઈએ” તેણે કહ્યું.

“તારી પદ્ધતિ તો ઠીક છે. હવે આ મામલામાં તું શું કરશે તે કહી જા” વિસ્સને કહ્યું.

હવે તેજ કહું છું. તમને વિદિત છે કે ડાકટરે શબ્દ પરીક્ષા સમયે કહ્યું હતું કે એ બાઇ અરીણુ ખાનારી હોવી જોઈએ.”

“અને એમ પણ કે એને કાંઈ પીવડાવીને મારી છે.”

“જરાબર ધણું અકીણુ ખવરાવી. વળી એતો સ્પષ્ટ છે કે સુસલમાન લોકાને અરીણુ ખાવાની ટેવ હોય છે. ધણીને તો તેના વિના ચાલતું જ નથી. હું અંમલગઢ ગયો હતો ત્યાં કાંઈ અરીણુ ખાવા ચૂકતું નહિ.”

વિસ્સને સ્મિત કરતાં કહ્યું “ પણ આપણે કાંઈ અમલગઢમાં નથી. આપણે મુખાઇમાં છીએ.”

“પણ એ અમલગઢની નવ્યાબિની એકાદ વર્ષથી અહિંજ વાલુકેશ્વરમાં પોતાને બંગલે રહે છે.”

“એટલે શું તું એમ કહેવા માંગે છે કે તે નવ્યાબિનીનેજ કાઠએ અપ્રીણ ખવડાવી મારી નાંખી છે! તદન અસંભવિતજ!”

“કેવી રીતે! મારી કલ્પના સર્વાંશે સત્ય છે એમ હું સિદ્ધ કરીશ. તમને યાદ છે કે એ ધડ અત્યન્ત મનોહર ગૌરવર્ણ છે અને તેના અત્યન્ત મૃદુ હાથપગ પર મેંદી લગાડેલી છે. આથી તે ધડ કાઠ શ્રીમન્ત મુસલમાન બાઇનું સિદ્ધ થાય છે.”

“એતો ઠીક, પરંતુ તેથી અમલગઢની નવ્યાબિનીનું જ પૂન થયું છે એમ કહેવાનો તને શો અધિકાર છે!” વિલ્સને વાંધા ઉઠાવ્યો.

“મેં શોધી કાઢ્યું છે કે એ શનિવારની રાત્રિ પછી તે કાઠની દષ્ટિએ પડી નથી. નથી તે માંદી પડી. શનિવારે સાયંસમયે તે પોતાના નવચુવાન અને સ્વરૂપવાન કાર્યભારીને લાઇ એપોલોબન્દર ફરવા ગઇ હતી. નવ્યાબિની પણ ૨૦-૨૨ વર્ષનીજ છે અને તે મહા કાન્તિમાન હોય એમાં શક નથી.”

ગણપતિરામ રહેજ અટક્યો. પછી તેણે કહ્યું. “મેં મારો અંશય કલ્પો. હવે મારી રીતિ કહું. મારો એક નોકર છે. એનું નામ દામોદર. મારી આત્મી એણે આ મામલામાં કેટલીક બાબતો શોધવાના યત્નો આદર્યા છે. નવ્યાબિનીનું ચિત્ર કારભારીમાં આસક્ત છે તે એણે શોધી કાઢ્યું છે. એમની એકની શોધમાં તે મથે છે. એ કારભારી અને નવ્યાબિની ફરવા ગયા તે યે ઉઘાડી ગાડીમાં.....”

“ત્યારે એ પોતાના પતિને મથુકરતી નથી કે!”

“નહિજ વળી. એ તો એને હવે તેમ કરે છે. શનિવારે નવેક વાગે તે તેના કારભારીને મળી હતી. તે પછી તે અદસ્ય થઇ ગઇ છે આદર્શી એકલ અખર મને છે.”

“વાહ તારા આતમીદાર પણ ચાલાક છે કે ન પૂછી વાત.” “એકવાર કામમાં પડ્યો કે પછી જોઈ લેવી એની ચાતુરી. ફતેહજ ફતેહ. મેં તેને રાણીના ચાકર વર્ગમાં ઘુસી જઈ આતમી એ પાવવા કહ્યું છે.” ગણપતિરામે હર્ષોવેગમાં કહ્યું.

વિહસને ચિરટ સળગાવી ડુંકવા માંડી.

“ઉભયનું એટલે કે રાણી અને કારબારીનું મુકરર કરેલું સ્થાન શોધવા મેં એને હુકમ કર્યો છે. નવાખ સાહેબને હું જાતે સોંપીશ.”

“પણ જો એમ એ અદ્વય થઈ ગઈ હોય તો નવાખે પોલિસને ખબર આપીજ હશેને” ચિરટ મ્હોંમાંથી કાઠી સાહેબે કહ્યું.

“અરે એને તો ખબર પણ ન હશે. નવાખ એની વાતમાં કદીયે કાફૂં મારતો નથી. એકવાર મારો નવાખને ત્યાં પગ પેસારો થયો કે જોઈ લ્યો મારોયે સપાટો. ખનતા સુધી આજે દામોદર પેલી જગ્યા સોંપી લાવશે અને એની કુંચીયે—ત્યાંના તાળાને લાગે એવી કુંચીયો તૈયાર કરી મૂકશે. એનું મગજ બહુ ઠાંકડું છે. એણે વિવિધ જાતના તાળાકુંચીનો સારો અભ્યાસ કર્યો હોવાથી કયા તાળાને કયી કુંચી લાગશે તે તરત કળી શકે છે. એણે કુંચી “તૈયાર કરી કે હું તરતજ એ જમાનું નિરીક્ષણ કરી લઈશ.”

“વાર આપણે જો ધારીએ કે એનુંજ ખૂન થયું છે તો તે ખૂનનો કરનાર કોણ !”

“મને તો અનંતરાય પર શક જાય છે. અનંતરાયેજ એનું ખૂન કર્યું હશે.”

“અનંતરાય કોણ છે !”

“એ તો નવાખિનીનો કારબારી—અથવા પ્રિયતમ કહો તોયે ચાલે. અમે તેમ પણ લોકવાયકા તો એવીજ છે.”

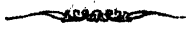
“ તમે કહોછો તે પ્રમાણે તો એમજ હોઇ શકે.”

“હા. એ બે વચ્ચે ઠીક મેત્રી ઝાંખો છે. એ અનંતરાય એ ઉપરાન્ત ખીજે વ્યાપાર કરે છે. એના ભાગીદારોને હું ઓળખું છું.”

“ત્યારે એ કારભારી કેમ થયો-થઈ શક્યો !”

“શિક્ષારસથી. ખીલું શું? ભાઇ જાતે ક્રાન્તિમાન છે. બાઈ સ્વચ્છન્દી છે. ખેનાં મન મલ્યાં પછી પૂછવુંજ શું! નવ્વાબિની તરફથી એને દ્રવ્યપ્રાપ્તિએ સારી થઇ છે. લગભગ છ મહિનામાં આશરે છ-સાત હજારનો હાથ માર્યો હશે એમ કહેવાય છે.” ગણપતિરામે સાહેબને ખબર આપી.

સાહેબે ચિરૂટ ફેંકી દઇ પૂછ્યું “પણ એ ખૂન શા માટે કરે!”

અમે
તમને સતોષ આપવાનો દરેક પ્રયત્ન
—: કરી રહ્યા છીએ :—
—પણ—
તમે
થોડા વણા પણ ગ્રાહક વધારી અમારા
—:કામમાં ઉત્તેજન આપશો:—

છું પ્રકરણ.

પણ તે ખૂન શા માટે કરે ?

“પણ તે ખૂન શા માટે કરે.”

“પ્રથમ તો મને લાગ્યું કે શનિવારે કોટમાંથી તેણે રૂપિયા ૫૦૦૦૦ આપ્યા હતા તે ઉચાપત કરવા એણે ખૂન કર્યું હશે. પણ હવે તેમ નથી લાગતું. કારણ એ રૂપિયા તો મહેરનને.....”

“મહેરન કોણ ?”

“નવ્યામિતીનું નામ મહેરનિસા પણ તેનું હુંકું મહેરન છે. વાર એ રૂપિયા તો એને મળ્યા છે અને તેની રસીક પણ આપવામાં આવી છે. એ રસીક બનાવટી હોય એવો આંચો સંભવ નથી. ખૂન મત્સરેજ કરાવેલું હોતું જોઈએ. અનંતરાયને લાગ્યું હશે કે નવ્યામિતી પોતાની સાથે બેવફા થઈ છે. આ માટે એણે એની સાથે ટટો કર્યો હશે; અને ખીજવાઈ જઈ ઉડાવ્યું હશે કાકું.”

“તાર કહેવું અને તેમ છે. પણ ખૂન કરી મર્યાનું શું કર્યું ? પેલું પોટલું, સફેદ વસ્ત્ર વગેરે કાંઈ પ્રથમથી તૈયાર કર્યા ન હતા. અને જો તેમ હોય તો તો ખૂની બહાદુર હોવો જોઈએ.”

“એવી તૈયારી કરનાર ખૂની નવિનજ હોવો જોઈએ. જે લોકો પહેલાંથી પ્રામાણિક હોઈ પાછળથી એવો ધંધો કરે છે તેઓ ભયથી એવી તૈયારી કરી શકે છે. જેમ વધારે અનુભવ તેમ વધારે નિર્ભયતા આવે છે.”

“વાર. પણ એ કાર્યમાં અનંતનો કોઈ સાથીદાર હોવો જ જોઈએ. એકબે પર ગાંધડી લઈ આગ્યાર કાંઈ અનંત નહિ હોય.”

“બરાબર છે. મારા હાથમાંથી નાસ્તી ગયેલ મનુષ્ય કાંઈ અનંત નજ હતો. તેને તો મેં જોયો છે અને હું જોળખુંયે છું. હવે એના સાથીદારમાં પેલો કાચમેન—જે પેલી નાયકાએને મળેલી ગાડી હાંકતો હતો તે હોવો જોઈએ અને એકમે પર આવેલો મનુષ્ય હોવો જોઈએ. એ ગાડીના ઘોડા કે પહેલોસિંસ જેવા ચપળ અને પાણિદાર હતા. ઉપરાંત એ ગાડીનો કાચમેન સિદ્ધી હતો. નવ્વાબિનીની ગાડીનો કાચમેન સિદ્ધી છે એટલે મારા અનુમાનેને ટેકા મળે છે. એ મગભાત લેન આગળથી ગાડીમાંથી પોટલું લઈ પેલો માણસ એકમે આવેલો.”

ગણપતિરામ સ્હેજ અટક્યો. “હવે પહેલાની આપણી વાત પર આવીએ. નવ્વાબિની અને અનંત ગાંવદેવીને બંગલે મળ્યા ત્યારે રાણીએ ગાડી પાછી મોકલી દીધી હશે અને અમુક સમયે લાવવાનો હુકમ આપ્યો હશે. કાચમેન તે પ્રમાણે લઈ ગયો હશે.....”

“એ બધું ખરું પણ—” વિસ્સને સ્હેજ વાંધો ઉકાવવા માંડ્યો.

“જરા થોભો.” ગણપતિરામે તેને અટકાવી કહ્યું “જરા સાંભળો તો ખરા. એ રાણી પર એનો એકે ચાકર ખૂશ નથી. કારણ મુસલમાની રિવાજ પ્રમાણે તે તેમને મનકાવતી શિક્ષા કરી શકે છે અને પૈસા પુષ્ટિ માગવાથી તેઓ તે સહન પણ કરે એ સ્વાભાવિક છે છતાંયે તેના પર તેઓ વૈર રાખે એ સર્વથા સંભવિત છે. એજ પ્રમાણે કાચમેન અને પેલા મનુષ્યને પણ તેના પર અતુલ તિરસ્કાર હોઈ શકે. એક દાસી પર પણ રાણી ધણો પ્રેમ રાખે છે પણ તેયે તેના પર સંતુષ્ટ નથી. હવે ધ્યાનમાં આવ્યું ?”

“કેવી રીતે ? જો તું એમ કહે કે કાચમેન, સાઈસિ યા કોઈ નોકરે રાણીને મારી નાંખી તો કાંઈક ઠીક નહિ તો પછી તારા આગલા અને પાછલા કથનનો મેળ કેવી રીતે બેસે ?” વિસ્સને વધી બતાવ્યો.

“સાંભળો તો ખરા. હું તમારા મગજમાં બરાબર ઠસાવીશ. કસો કે અનંતરાસ અને મહેરન બંગલામાં બેઠા છે. ગાડી બહાર વાટમ જુએ છે. અનંત મહેરનને મારી નાંખે છે. માર્યા પછી શું કરવું તે વિચાર આવે છે, જાણે છે કે રાણી મરી ગઈ જાણી ચાકરો ખૂંટા થશે. બહાર જઈ એ વાત તેમને સર્વને કહે છે. વખતે એમ કહે કે તે ઉભી હતી તે તાણુ આવવાથી પથર પર પડી મરી ગઈ યાતો ખૂનજ ક્યુ એમ પણ જાહેર કરે. મહેરન ધણી વખત એકલી બહારગમ જતી હોવાથી એ તેમને એમ કહેવા સમજાવે કે પોતેજ તેને રોશને પહોંચાડી આવ્યા છે. પછી નોકરો ધડની વ્યવસ્થા કરવાનું કહીને કરી ગાડીમાં ગાંસડી લઈ જાય છે અને વિદ્યારામની વાડી આમળથી એકાદ નોકર તે પોતાની ખાંધ પર લઈ બેકમે તરફ જાય છે. હવે સમજાયું ?”

“પરનું માથાનું શું ?”

“મારું એવું ધારવું છે કે બાળી મૂકવું હશે પરનું એ વાત જવા દઈ આપણે એક સજ્જડ મુદ્દા પકડી રાખીએ. પકડો અનંતનેજ. જાઓ. બંગલેથી નીકળી એથે બેકમે તરફ ગયો. પેલા બે ગૃહસ્થો મારી પાસેથી મને પોટલું સોંપી ગયા પછી એ તેમને મળ્યો. ત્રણે ઉજાણીમાં ગયા. ત્યાં પેલી નાયકાએ પોતે જેયેલા વિચિત્ર દૃશ્યની વાર્તા કહી ત્યારે એનો મહેરો વ્યગ્ર અને તર્ફન ગભરાયલો હતો. એ બોલી શક્યો નહિ કે નહિ ખાઈ શક્યો. જલદી ઉઠવાનું કરવા લાગ્યો. કારણ એનું મન ચકડોળે ચઢેલું હતું. તે બહાવરો જણાતો હતો. આઠલે સુધી મને ખબર છે હવે આગળ તપાસ કરવાને મારે હુકમ નોકરોએ કર્યો.”

“મણુપતિ ! ખરું કહું તો આ સર્વ ફક્ત એક અર્ધજૂત કથા વાર્તા જેવુંજ લાગે છે. છતાંયે આગળ તપાસ ચલાવ. મારું તને

પણ અનુમોદન છેજ. માત્ર તું શું કરતો જાય છે તેની સંપૂર્ણ માહિતી મને આપતો જ. તારે જે વાત ખાસ ચોકસ કરવાની છે તે એજ કે (૧) એ ધડ અમલગદની યુવાન નવ્વાબિની મહેરબિસાનુંજ છે અને (૨) તેનો ખૂની તેનો કારભારી અને પ્રિયતમ અનંતરાય છે. આ જે વાત ચોકસ થઈ કે પછી તને તારું પારિતોષિક મળશેજ મંશે.”

“હીક છે. આજે નવમી તારિખ છે ખરુંકેની! લગભગ ૨૧મી તારિખે મારું કામ સંપૂર્ણ થઈ જશે એમ મને શ્રદ્ધા છે. નક્કી તો નહિ પણ યથા સાધ્ય યત્નો કરીશ. હવે ધણો સમય છે. એટલામાં નવાખ સાહેબ પાસે જઈ યુક્તિ પ્રયુક્તિ રચી એની સાથે દોસ્તી બાંધું છું. ગુડ આફ્ટરનુન!”

મણપતિરામ ઉઠ્યો.

જ્યારે આ પુસ્તકને તમે વાંચી રહો, ત્યારે તમારા ક્ષેત્ર સંબંધીઓને બતાવવા તરફી લેશો? તેમ ન બને, તો તેમનું નામ અને પ-તો એક કાર્ડમાં લખી નીચેને સરનામે મોકલશો, તો તમારી મહેનતનો બહલો મળશેજ.

સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા નડીઆહ.

સાતમું પ્રકરણ.

પ્રવૃત્તિ

સાહેબની રગ્ન લઈ ગણપતિરામ ઘેર ગયો. અને રહા કરી તે પી સ્વસ્થ થઈ જરા વિચાર કરવા લાગ્યો. નોકરને પૂછતાં માલમ પડ્યું કે એણે તપાસ કરીને અમનલાલ અને મહેરજીવાના ખાનગી ખંડલાને શોધી કાઢી તેના તાળાની કુંચીઓ શોધી કાઢી હતી.

થોડા સમય વિચાર કરી ગણપતિરામે નોકરને ખૂમ પાડી કહ્યું: “દામોદર! આગળ તપાસ કરવાનો હુકમ મને મળી ચૂક્યો છે પણ સર્વકામ સફાઈથી કરવું પડશે. જો ખૂની-ખરો ખૂની પકડાશે તો તો હજાર-બારસો રૂ. મળશે. તેમાંથી થોડાક તને આપીશ અને માસિક પગાર પણ વધારીશ કે જેથી—”

તેને આગળ બોલવા ન દેતા દામોદર ખૂશ થતો થતો એકદમ બોલ્યો “વાહ! વાહ! ત્યારે તો રૂ. મળ્યા કે તરત હું લગ્ન કરી નાંખીશ.”

વિચારાને લગ્ન કરવાની બહુ હોંશ હતી!

એ જાતનો રાજકોટનો બ્રાહ્મણ હતો પરન્તુ હુશિયાર હોઈ ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી, પંજાબી આદિ ભાષા બરાબર બોલી જાણતો. તે બહુ શુદ્ધિમાન અને ચાલાક હતો. અને ખંતીલો હોવાથી કોઈ કામ હાથ પર લીધું કે તે પૂરું કરીનેજ ઉઠતો.

મુખમમાંજ એની ગણપતિરામ સાથે ઓળખાણ થઈ અને તેણે એને પોતાના ડીટેક્ટીવના કામમાં હુશિયાર જેઈ પોતાનો એસી-ઈટ-ઈ-મહદનીશ બનાવ્યો. એને પોતે ખાલુ-ખીલુ અને પન્દર રૂ.

પગાર આપતો અને ઉતેજતો. આથી તેની શુદ્ધિનો વિકાસ થયો હતો. જાત જાતના વેશ લેવામાં તો તે એકેક જ હતો.

“પણ હવે,” ગજુપતિરામે કહ્યું. “બહુ ત્વરા કરવી પડશે. કારણ જેમ જલદીથી કામ થાય તેમ પારિતોષિકની રકમ વધવાનો સંભવ છે. આજેજ પેલા વાલુકેશ્વર આગળ રહેતા અંમલમહના નવાખને ત્યાં જઈ તું નોકરીની ત્રેવડ કર.—તેને એક ચાકર જોડ્યોજ છે. તું ધુસી જઈ ત્યાં શું ચાલે છે. તેની પાડી ખખર મેળવ એના નોકરોના ઉપરીને પૈસા કે દારૂ ગમે તે પૂરાં પાડીને ફાડને. એટલે કામ ફતેહ.”

“હા! હા! શરાબ તો સર્વ શક્તિમાન છે. તેને સાધન બનાવ્યું કે ફતેહ! ફતેહ!!”

“પ્રસંગ આવ્યે એને બનાવટી હકીકત કહેજે. પગારની ભાંજગડ કરતો નહિ અને જલદી કામપર રબુ થઈ જઈ મહેરનિસ્સાના કાયમેન અને સાઇસ સાથે દોસ્તી બાંધજે.”

“એ સર્વ હું કરી શકીશ.”

“એક વાત રહી ગઈ. પેલી એની દાસી સાથેય મૈત્રી રાખજે અને પૈસા વેરી તેને હાથમાં લેજે. જરા દમામમાં કામ કરજે કે થયું.”

“તમારે શીખવવું પડે તેમ નથી.”

“પણ અલ્યા, એ નવાખના એ દાસી ઉપર ચારે હાથ છે એમ મેં સાંભળ્યું હતું તેની ખખર કાઢજે. તને ઉદ્ધું આવડે છે એટલે વાંધા જેવું નથી.”

“મને તો લાગે છે કે ઉલટું મને હિંદી આવડતુંજ નથી એમ ખતાવીશું તો વધુ લાભ થશે. કારણ ચાકરો પોતપોતામાં વાર્તાલાપ ફાવે તેમ કરશે અને તે હું સાંભળી શકીશ.”

ગજુપતિરામ પોતાના સહાયકની ચાલાકી જેઠ અન્યથા પામ્યો. તે વાંસો ઠોકી બોલ્યો:

“शाशास, शाशास! याकराने नायक पूछे तो कहेजे के हिंदी आवडतुं नथी. श्रीज वात जे के तुं भने राज मणतो रहेजे पक्षु तेनुं केम करवुं!”

गणपतिराम जरा विचार करवा लाज्यो,

“हुं. हीक.” विचार करी ते ज्योत्यो: जहेलो उदीने छ वाज्या भेलां तुं भने पोलिस ज्योकी आगण मणजे.”

श्रीदीवार उलय शांत रखा. आपरे गणपतिरामे यलान्युं. “वाइ पक्षु नोकरी नज मजे तो काले सायंकाजे भने ज्योपाटी आगण म जे. हुं हुवे जभश गांवदेवीवाणा ते शोधी कहेला अंगले.”

दामोदरे गणपतिरामे माजेलो सामान आशी आथ्यो अने तेने भेरेवामां मदद करी. जे के गणपतिरामे भेरेयो तो हम्मेशनेज पोशाक.

जतां जतां ते ज्योत्यो, “वाइ त्यारे आजे रात्रे तुं भने मजे के नहि मजे, परन्तु काले रहवारे तो मणजेज.”

भूछना आंकडा आमणतो आमणतो, अने मनमां भलकतो गणपतिराम अनेक रस्ता ज्योणगी गांवदेवी तरफ आज्यो.

कारभारी अनंतराये पास लाडे राभेजे अंगजे नवानो तेने मुग्ध आशय हुतो. दामोदरे जे घरने जरापर पतो मेणवी राभ्यो हुतो.

जे अंगलावाणी गलीने नाके अंक पीकुं हनुं. पीकां आगण अहुज नीड रहेता. आथी कोठ ज्यूजे नहि जे हेतुथी धीमे पजले संतातो ते आगण ज्योत्यो.

जेना मनमां कांछ कांछ तरजे—विचारो धोणाया करता हुता. अने पोतानी आतुरीनुं जरा विशेष अलिमान हतुं ते तो वांच्येके जेना अत्यार सुधीना पक्षु नथी जेध युध्याज होवा जे. जे. रस्तामां विचाराने केटलीक ठोकरे वागी हरी.

એટલામાં તેને જવાનું ઠેકાણું આવી પહોંચ્યું.

એ ગલી બહુ ગંદી હતી. કેટલેક ઠેકાણે કચરાપેટીમાંથી કચરો લેવાતોયે ન હતો. ઉકરડાઓ ભરાયા હતા. ધરો બહુ નીચા હતા. કોઈ કોઈ બારીએ વેશ્યાઓ ડોકીઆં કરતી એડી હતી અને ખહાર પાનની પીચકારીઓ મારતી હતી.

નીચે મખખીચુસ મારવાડીઓની દુકાન હતી.

ગણપતિરામને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું કે આવી ગંદી ગલીમાં નવ્વાબિની કેમ આવતી હશે ?

જે ઘરમાં એને જવાનું હતું તે એક ખેમજલી સેનકદાર મકાન હતું. એને બન્ને બાજુએ દરવાજા હતા. પાછલા ભાગમાં એક નાનકડું ઉઘાન હતું. ખહારથી તે ઘરના હાલ હવાલ એવા દેખાતા હતા કે બંને કોઈ અન્દર ન હોય. ગલીનું સ્વરુપ જોઈ ગણપતિરામ બબડ્યો. “આ જગા ખૂનને લાયકજ છે. આવે સ્થળે ખૂન માય એમાં આશ્ચર્ય શું ?”

એમ બબડતો તે ઘર પાસે ગયો અને “અન્દર જઈ તપાસ કરીશ એટલે આ ખૂનની છત્રંબૂત હકીકત જડી આવશે ” એમ ખોલતો તે ઘરનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો.

“હા ! ઠીક છે. હવે દામોદરે આપેલી કુંચીઓ કાઢી કામે લાગવું જોઈએ. પણ આગલે દારથી નથી જવું. પાછલે દારથીજ જવું ઠીક પડશે. પરંતુ જે પાછલે દારે કુંચી નહિ એડી તોતો ફળેતીનાજ સોદા. એટલી ચોકસી રાખવી પડશે કે હું ઘરની તપાસ કરી ગયો એમ કોઈને માલમ પડે નહિ.....”

હવે તે પાછલે દાર તરફ જવાની શેરીમાં પેડો.

આઠમું પ્રકરણ.

—:~::~~::~:—
ગાંવદેવીને બગલે
સ્નાનશુદ્ધ.

પાછળના દાર પાસે જઈ પોતાની પાસેની કુંચીઓ કાઢી તેમાંથી એક કુંચી વડે તેણે દાર ઉઘાડ્યું અને અન્દર પ્રવેશ કર્યો.

અન્દર ગયા પછી, સાયંકાળ થઈ જવા આવ્યો હોવાથી અને તિમિરનો પ્રસાર ધીરે ધીરે થતો હોવાથી તેણે ચોર દાનસથી આમતેમ જોયું તો તેને બગીચામાં ઉગેલા વેલી અને વૃક્ષો સિવાય કશું જ દેખાયું નહિ. એક બાજુએ એક પતરાના છાપરા જેવું દેખાયું. સઘળી બારીક તપાસ કરવાની તેને ટેવ હોવાથી ત્યાં તેણે પ્રકાશ પાડ્યો તો એ એક બારીઓ કિંચિત્ ખુલ્લી જણાઈ.

“ખૂન પછી અહિં કોઈ આવી ગયેલુંજ તે સિવાય આ બારીઓ શાની ખુલ્લી રહે ? શનિવારે મહેરન અને અનંત અહિં આવ્યા. ખૂન કરવાનું હોવાથી અને નાહતોયે બારીઓ તો બંધજ રહે એ સ્વાભાવિક છે. તેથી આ બારી તો શનિવારે ખૂન થયા પછીજ ઉઘાડવામાં આવી હોવી જોઈએ. ત્યારે એ કાણે ઉઘાડી હશે ?

“અનંત કે એનો સાથીદાર હશે. એના સિવાય અહિં કોઈ આવી શકે એમ નથી. પણ હું, સાથીદાર એટલે તો રાણીનો નોકર તે વળી જ્યાં મહેરનનું ખૂન થયું ત્યાં શા માટે આવે? ઉલટું તે તો એમજ બતાવે કે આ રસ્તે તો હું આવ્યોજ નથી અને આ ધર તો જન્માં તરેયે જોયું નથી.” તે તો કહેશે કે ‘અમારી નવ્વામિની સાહેબાને સ્ટેશને મૂકી અમે પાછા આવ્યા. તે ક્યાં ગઈ તે અમને માલમ નથી’ ત્યારે અહિં આવ્યું કાણ ?

“શું અનંત આવ્યો હતો ? સા માટે ? અહિંનો સામાન લેવા ? એ તો ઉલટી એ વાતો ઉઘાવવાનોજ યત્ન કરે અને નવ્યાભિની ક્યાં ગઈ છે ને ક્યારે આવશે તે વિષે બધું ઉઘાવ્યાજ કરે. ઠીક હવે એ વાત જતાલો. પાછું પેલા નવાબ પાસે જવાનું છે તે નહિ તો મોકું થશે. હવે એ જાપરા તબે શું છે તે જોવું જોઈએ. બાગ તો જોઈ લીધા. જમીન કરી ઉખડેલી જણાતી નથી કે જ્યાં મહેરનનું માથું ઘટયું હોય.”

આમ વિચાર કરી તે જાપરા તબે ગયો. ત્યાંની નીચેની જે ઓરડી હતી તેના દરવાજાને એક તાળું હતું. તે તેણે પોતાની પાસેના મુખમાંની લિન્ન લિન્ન કુંચી લગાડી ઉઘાડ્યું અને પછી અન્દર તેણે પ્રવેશ કર્યો. અન્દરનું દૃશ્ય જોતાંજ તે સ્તબ્ધજ થઈ ગયો.

એ બહારથી ખરાબ દેખાતાં પત્રાંનાં જાપરાંની નીચેના ઓરડાઓ અત્યંત ભપકાદાર અને સુસજ્જીત હતા. ત્યાં એક છોબંધ ચોકડી હતી અને તેની ઉપર ‘શાવર બાથ’ બનાવ્યો હતો. લિંત પર વાળાના સુગંધિદાર પડદાઓ લટકાવ્યા હતા અને દ્વાર તરફ કાસ્મીરી બહુમૂલ્ય શાલો પડી હતી. એક નાનકડાં નાજુક કાચના કબાટમાં અત્તરો તેલો, ટોઇલેટના સાબુઓ અને અન્ય શ્રીમંતાઈ અને વૈભવ ને જાજતાં સાધનો હતા.

“અરે, વાહ ! આ અનંત તો બહુજ મોજીલો દેખાય છેને ! હું પણ આતો પારકે પૈસેજ-મહેરનને પૈસેજ-દિવાળી કેની !

“હવે આપણી તપાસ ચલાવીએ.

“અહિં તો કાંઈ જણાવું નથી કારણ સધળું સ્વચ્છ છે. ત્યારે એ ફરે ખૂન અહિં ક્યું નથી. વાર સંચામાં પાણી છે કે નહિ તે

તો જોઈએ” એમ વિચારી તેણે ચકલી ફરવી તો દડદડ પાણી પડવા લાગ્યું. તેણે પાછું વિચારવા માંડ્યું.

“મહેરનું કાંઈ શીતલ જળે નહાય નહિ. માટે પાણી ગરમ કરવાના સાધનો અહિં હોવાનું જોઈએ.”

પોતાનું કાનસ આમતેમ ફરવતો અને બારીક તપાસ કરતો તે પાસેની બીજી ઓરડીમાં ગયો. તેની કદપના સત્યજ હતી. જલ ઉષ્ણ કરવાના સર્વ સાધનો ત્યાં હતા. એક એ કોલ પણ પડી હતી. ઓટલા અને અર્ધદળ્ઘ લાકડા પણ પડ્યા હતા વળી ત્યાં પુષ્કળ સુવાસિક પદાર્થો. સાબુઓ, દુવાલો પડ્યા હતા. અને નહાવાની એક પણ ચીજ ન હોય એમ લાગતું નહતું.

“અહિં સર્વ તૈયારજ છે. પણ નવ્યાબિની કોઈને સાથે લાવતી હોવી જોઈએ. બરાબર. પેલી વિશ્વાસુ દારી ગુલનારનેજ લાવતી હશે. ત્યારે ગયે શનિવારે એણે એને કેમ ન આણી! નહિતો ખૂન થતેજ નહિ. પણ ઇશ્વરને એ કેમ ગમે!”

“ધારોકે ખૂન અટકાવી ન શકત પણ ખૂનીનું નામ ઠામ સર્વ કહી શકતે પરન્તુ એટલું તો ખરું કે માઈ આતુર્ય બતાવી શકાતે નહિ. એક સાક્ષત લાવ્યાને મામલો પકડાયો તેમાં માઈ શું વળે!”

એ ઓરડી પણ હતી તો સ્વચ્છ. ચૂલામાં રાખ હતી તે પરથી તેને પ-છ દિવસપર સળગાવ્યો હોય એમ લાગતું હતું. નાની ચીનેની કુંડી તથા શાવર-બાથમાંનું પીપ પણ છલાછલ હતા. ગણપતિરામે જોયું તો જાણાયું કે એક ભીંતપર મનુષ્ય જેટલી ઉંચાઈમાં ત્રણ લોહીના ડાખા પડેલા છે.

“હું! આ રહ્યા ડાખ. પણ જો મહેરનનો જીવ લઈ પછી મળું કાપું હોય તો છેજ ન હોતાં રકત વહું જાય અને ફરસ બંદી તો કદન સ્વચ્છ છે.”

એમ બાપડી એણે નીચે નજર કરી તો કાંઈ વિશેષ જણાયું નહિ. પરન્તુ જરા દૂર નજર ગાઢ તો ફરસબંદીમાં બે પત્થર નથી એમ જણાયું. તે સ્થળે પત્થરની થોડી કચ્ચરો પડી હતી.

“અરે વાહ ! પેલા પત્થર—પોટલામાંના પત્થર તો અહિંથીજ બિધેલા જણાય છે તો ખૂબી તો ઠીક વાપરી છે. પત્થર ફરસબંદીના છે એમ ન. એજબાય માટે કટકા કરીને વધેલી કચ્ચરો અહિં ભરી શી સકાઈ ! બોહો ! લાવ પેલી ખુરસી તપાસીયે.”

ખુરસીનો દેખાવ જૂત જેવો હતો કારણ માંહેની નેતરની બેટક કાપી કાઢવામાં આવી હતી. અને માત્ર હાડકાં પાંસળાજ રહેવા દેવામાં આવ્યા હતા. ઉપર તાજેજ રંદો માર્યો હતો.

“ખરૂં જોતાં એણે ખુરસી આળીજ મૂકી હોત પણ ઉતાવળ બહુ હશે વા તો દિવાસળી નહિ જડી હોય. પણ રંદો ક્યાંથી આવ્યો?” હોડપર આંજળી મૂકી વિચારમાં પડ્યો.

“હં સુઝ્યું, કામપર આવનાર સુતાર અહિં મૂકી ગયો હશે. પહેલું પેલો પલંગ સુધારવા માંડ્યો લાગે છે.”

પલંગ પાસે જઈ તેને તપાસી જોયો.

“હા એમજ છે. પ્રભુ કૃપાથી મારી કલ્પના ખોટી પડતી નથી. પણ—”

તે વિચારમાં પડ્યો “ખૂન સાથે ખુરસીનો શો સમ્બન્ધ ?”

“હં ! તેના પ્રાણુ લીધા પછી અને શિર કાપ્યા પહેલાં તેને ખુરસી પર બેસાડી હશે ગમે તેમ પણ મામતી બહુ વિલક્ષણ છે તો ખરો. ખુરસીને કાઢ હશે તે રંદો મારી કાઠી નાંખ્યા હશે. અથવા જો રંદો માર્યા પછી પડ્યા હોય તો—”

“ હાં પેલી વાણી પડી છે તેનાથી લૂછી નાંખ્યા હશે. અહિં તો બધો બાદશાહીજ કાઠ છે ને. ”

પાસે બે ડાલ પડી હતી. તેમાં તેણે થોડું થોડું પાણી ભર્યું. એકને ફરસબંદી પર ટાળી દીધી. અને બીજામાં વાણીનો કકડો નાંખ્યો, ફરસબંદીના એક ખૂણામાં નળ વાટે બાગમાં પાણી વહી જાય એવી વ્યવસ્થા હતી. ત્યાં પાણી વહેવા માંડ્યું.

ગણુપતિરામે ક્ષણેક સમય તેને નિહાળ્યા કરી પણ કાંઈ વધારે જણાયું નહિ. નાક પાસે લઇ જઇ સુંઘવાનો યત્ન કર્યો તેણે વ્યર્થ ગયો.

“ હાં બસ બરાબર છે. આ ઝોરડીમાંજ ખૂન થયેલું. લોહીના ડાઘા તો ઘોઘ નાંખ્યા હશે ત્યારેજ તેને મારી નાંખી હશે. ત્યારે શું તે સાંજેયે નહાતી હશે ! ”

“ હારનો. મુસલમાન ભાઈને શું. મોજ ફાવે ત્યારે નહાય. રાત્રે જે નહાય, તે સમયેજ તેનું ખૂન નયેલું. ઝોરડીમાં લાવી ખૂરશી પર બેસાડી ડોકું કાપી નાંખ્યું હશે. આખું ઘર તપાસીશ ત્યારે સઘળું સ્પષ્ટ થશે. ”

પુનઃ તે ઝોરડીમાં આવ્યો. ડાલમાંથી પેલો વાણીનો કકડો હાથમાં લઈ તેને ડાખ્યો, તરતજ રાત્રુ પાણી પડવા માંડ્યું. ગણુપતિરામના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

ડાઘા-રકતના ડાઘા એ સ્પંજથીજ કાઢી નાંખેલા એટલું સ્પષ્ટ થયું.

“ ખુન ક્યાં થયું. અને કેમ થયું તેનો નક્કીજ થઈ ગયું. ”

એટલું થયા પછી તે બહાર આવ્યો અને ઘરમાં પેંઠો. નીચેના મળલાની ખોલી જોવા લાયક નહતી અને ત્યાં સામાન પણ ન હતો આથી તે ઉપરજ ચઢી ગયો.

નવમું પ્રકરણ.

બગલો.

ત્યાં જોયું તો એ સામસામે ઉત્કૃષ્ટ સામાનથી સજેલી સુંદર ઓરડીઓ તેની નજરે પડી. એકમાં પુરસી, ટેબલ વગેરે ઘડઘાઠ હતો અને ખીજામાં પલંગ છત્યાદિ હતું. જે ખોલીમાં પુરસી-ટેબલ હતાં તેને 'દિવાનખાનું' અને પલંગાદિ હતું તેને 'સયનગૃહ' એવું નામ આપણે આપીશું.

એ દિવાનખાનામાં એક ફાંકડો એલિમરા હતો. તેને મોટા નાના ઘણા ખાનાં હતાં. ગણપતિરામ અચાનક ત્યાં જઈ પડ્યો. તેના હૃદયમાં આશાસૂર્યનો ઉદય અટપટ થઈ ગયો અને એ એલિમરામાંથી તેના ખાનામાંથી ખૂનની કાંઈક અમૂલ્ય માહિતી મળશે એમ તેને લાગ્યું. એક પછી એક એમ સઘળાં ખાનાં તેણે ઉઘાડ્યાં. એક છેલ્લું ખાનું રહ્યું ત્યારે તેમાંથીયે કાંઈ મળશે એમ તેને આશા હતી. તેણે વ્યર્થ ગઈ.

પરંતુ ગણપતિરામ તદ્દન ભગવાન થઈ ગયો એવો માણસ ન હતો. એમ અપાઝપ બધા ખોલી ગયા તેમાં શું! ફરીથી બરાબર ખારિકાઈથી તેણે તે ખાનાને તપાસવાનો નિશ્ચય કર્યો. છેલ્લું ખાનું ઉઘાડ્યું. તેમાં કશું નહતું. પરંતુ ખીજા ખાનામાં કાંઈક હતું. તપાસતાજ એ તો એક નાનકડી પેટી હતી એમ જણાયું. એને એ પેટી જોતાં ધક્કાજીર કરી લેવા.

એણે એ નાણુકડી સંકુલને બહાર કાઢી અને તેને ઉઘાડી જોઈ પણ તેનો ખાલીજ માલમ પડી.

પેટીની બરાબર તપાસ કરવાનો નિશ્ચય કરી તેણે પેટીમાં હાથ ફેરવી જોયો.

એકદમ એક 'ટપ' કરતા અવાજ સાથે પેટીમાંનું એક છુપું ઢાંકણ ઉઘાડ્યું. ગણપતિરામના હાથે એક ચાંપ દયાની દેવાથીજ એમ થઈ ગયું. પરંતુ એ છુપા ઢાંકણની નીચે જે ચીજ હતી તે જોઈ એ ચમક્યો—આશ્ચર્યમુગ્ધ બન્યો.

એ શું ચીજ હતો!

એતો ફટલીક ચમકણી નોટોનો એક જથ્થો એમાં હતો.

એવી રીતે નોટો જડશે એવો તેને સ્વપ્નેય ખ્યાલ ન હતો. આ નોટો જડવાથી તેનો રચેલો સર્વ તર્કમદોનો પાયો તૂટી ગયો.

ખૂનના પત્તાની જે સાંકળિઓ તેણે જોસાડી હતી તેમાં આ નોટોને કીધે મોટો વધો આવીને ઉપસ્થિત થયો.

“આ પ્રથમ અહિં આવ્યુંજ ક્યાંથી!” તે વિચારમાં પડ્યો. વળી જરા શાંત હોયો.

“શું રાણીએ—નવ્યાખિનીએજ આ પ્રથમ અહિં મૂક્યું હશે! અનંત તો ક્યાંથી લાવી મૂકે! તે તો ફક્ત કારભારીજ છે. ત્યારે નવ્યાખિનીએ જ મૂકી હશે આ નોટો. તો ત્યારે અનંતે તેને ના કેમ ન કહી! તેની ફરજ જ હતી કે એને એમ કરતાં અટકાવે.” ગણપતિરામની વિચારમાળા શરૂ થઈ.

“હું!” તેણે તેનો તોડ એકવ્યો “નવ્યાખિનીએ અનંતને જણાવ્યા સિવાય જ મૂક્યા હશે. આ પેટી વિષે જે અનંત વખતે ન બાણુતો હોય. પેટી પણ બહુ ખૂબીદાર છે તો. અહિંની બનાવટ

નથી લાગતી. કાન્સની-ઓહ લે આ ઉપર લખેલું છે. પેરીસીયન મેઇક-પેરીસની બનાવટ છે ! ગરીબ બિચારો હિન્દ ! તે હુમર ઉદ્યોગમાં તદ્દનજ પરતંત્ર છે !”

વિચાર ત્રેણી પાછી બદલાઇ.

“ત્યારે આ ચોરખાનાની વાત પણ ગુપ્ત હશેજ. ખરે નવ્યાબિની એક હુશિઆર અને અસાધારણ શક્તિમતી અબ્બા તો ખરીજ અને એકવાર જોવી તો જોઇએજ. અંમલખંડમાં તો ઓઝલપડે રહેતી એટલે જોવા પ્રસંગ મળ્યોજ નહિ; અને હવે તો તેને વિલાસ ભવનમાંજ યમસદનનો સાક્ષાત્કાર કરવામાં આવ્યો એટલે હવે મુંદું જોવાથી શું વળે !”

એટલામાં અચાનક વિચાર આવતાં તેણે તે નોટોની કિંમત ગણી જોઈ. તો તે ૩૦ ૫૦૦૦૦ની હતી એમ તેને માલમ પડ્યું.

“૫૦ હજાર ! અધધધધ ! આટલી મોટી રકમ ! આવે સ્થળે અને આવી સ્થિતિમાં કે ? કેવી કેવી નિરપૂહ વ્યક્તિઓએ જગતમાં પડી છે. હરિ ! હરિ !” તેના મુખમાંથી ઉદ્ગારો નીકળી પડ્યાં.

“હં ! હં ! ખરાબર છે. ગયા શનિવારે અનંતે કોટમાંથી જે રૂપિયા પોતાની સ્વામિત્વને આપ્યા હતા. તે પણ ૫૦૦૦૦જ હતા. તે નવ્યાબિની એજ.....”

એટલામાં તેના ચિત્તમાં કાંઈ અસુક કલ્પના આવવાથી મન સાથે તે બોલી ઉઠ્યો.

“હું ! રાણીનું ખૂન અનંતે દેષ યા મત્સરથી નહિ, પણ દ્રવ્ય લોભથીજ કરેલું હોવું જોઇએ. હાથ ! કેવો પકડાયો. જાણે લેવું ચિત્રજ મારા સમક્ષ આવીને ઉજું રહે છે ! કોટમાંથી નોટો લાવી

તેણે નવ્યાબિનિને આપેલી અને તેણે તેને પોતાના જબ્બા યા ચોળી યા મને તે વસ્ત્રના મુન્ગમાં મૂકેલી. પછી બન્ને સાથે ઉધાડી ગાડીમાં ફરવા ગયેલાં હોવાં જોઈએ. ”

વિચાર સાંકળ પાછી ગૂંથાવા માંડી.

“ પછી બન્ને પાછાં આવ્યાં. અહિં આવ્યા પછી ક્યાંતો નવ્યાબિને તાપ લાગવાથી કે કેમ તેને સ્નાન કરવાનું મન થયું હશે. સ્નાન ગ્રહમાંજ અનંતરાયજીએ ખૂન કરેલું હોવું જોઈએ. ખૂન કરતાંજ ક્યાંતો તેને યાદ હશે યા તો ખૂન ક્યાં પછી સત્વરજ તે તેને યાદ આવી હશે. એટલેજ નોટો પચાવી પાડવાનો નિશ્ચય તેણે કરી નોટો કાઢી પોતાના કબજામાં લીધી હશે પણ, ત્યારે પાછી અહિં કેમ મૂકી હશે! ”

સ્થેજ શાંત પડ્યો. પાછો વિચારવા લાગ્યો.

“ હાં એટલામાંજ તેને લાગ્યું હશે કે પોતાની પાસે સામટા રૂપિયા આવે તો તો કોઈને શક નયજ. એ સંશય ઉત્પન્ન થાય તે તો બહુજ હાનિકર્તા માટે એ પીડા શા માટે જોઈએ? એમ ધારી તેણે એ રૂપિયાને કેટલોક સમય આ એદિમરામાં-એદિમરાના ખાનામાંની પેટીના ચોરપડમાં સંતાડયા.

“ શનિવાર પછી અહિં કોઈ આવેલુંજ એવો મારો શક અસ્થાને નથીજ. અનંતજ પોતાની નોટો સુરક્ષિત છે કે નહિ તે જોવા આવેલો. બરાબર સપડાયો! ”

મહુપતિરામને એક સંપૂર્ણ સાંકળ જડવાથી ધણો હર્ષ થયો.

નોટોનું શું કરવું એવો વિચાર આવતાંજ તેને લાગ્યું કે તે નોટો બંધાંની ત્યાં જોમ હતી તેમજ રાખી જવી ઠીક છે. તેણે નોટો ત્યાંજ ઠેસવી દીધી.

એટલામાં પાસેના એક આરસીવાળા ટેબલ પર તેને ધીમે ટકટક અવાજ થતો સંભળાયો. પાસે જઈ જોયું તો એક નાનું ધડિઆળ પડ્યું હતું.

પહેલાં પોતાનું લક્ષ્ય ત્યાં ગયું નહિ તે માટે તેને કાંઈક શોક થયો પરંતુ પછી ખારીક તપાસ કરતાં તેને માલમ પડ્યું કે એ ધડિઆળ 'ટાઇમપીસ' ચોવીસ કલાકની ચાવી વાળું પોકેટ-વોચ હતું.

“ ખરું જ છે. મારો તક ખરો જ છે. હવે સંદેહ શું ? ”

શનિવાર પછી તો શું પણ ચોવીસ કલાક પહેલાંજ અહિં કાંઈ આવી ગયેલું. નહિતો આ ધડિઆળ કેમ ચાલે ? જે મનુષ્ય આવ્યું હોય તે રાત્રિ ગાળવાને ઉદ્દેશેજ આવેલું હોવું જોઈએ.

“ એ અનંતજ હશે. શું તે આટલો બધો સાહસિક-વજીર હશે ? જે સ્થળે પોતે ખૂન કર્યું તેજ સ્થળે આવી ઉભા રહેવાની તેની હિંમત કેમ ચાલે ? અને તે એ વળી આવી ધોર રાત્રિએ ? ”

ગણપતિરામે રહેજ માથું યજવાળ્યું.

“ હં ? હવેજ સ્કેટ થયો. પોતાના પૈસા સુરક્ષિત છે તે જોવા આવ્યો અને તે ઠેકાણે રહે તે માટે તે અહિં રહ્યા હોવા જોઈએ. રાત્રે તેને બીક લાગવા માંડી હશે અને નવ્યાબિનીનું જીવ પણ દષ્ટિ સમક્ષ આવી નાચવા લાગ્યું હશે, અને એ ભયેજ આ ગૃહ એણે ત્યજ્યું હશે. ”

આ વિચાર તે કરતો હતો એટલામાં ધડિઆળમાંના ટાઇમ પર તેની દષ્ટિ પડી. લગભગ ૮ થવા આવ્યા હતા એટલે હવે જવું જોઈએ એમ એને લાગ્યું. ઝટપટ ઝોરડીનું નિરીક્ષણ કરવા માંડ્યું. પરંતુ કાંઈ મૂલ્યવાન જણાયું નહિ, તે જવાના વિચારમાંજ હતા એટલામાં તેને પગરવ કળંગીચર થયો.

આગલા બારણેથી દ્વાર ઉઘાડી કાઢી આવે છે એમ કાન માંડી સાંભળતાંજ તેણે જાણ્યું. એ કાચબીત તો જ્યોજ નહિ, કારણ એની પાસે હથિઆર હતા. પરંતુ જેમ ગુપ્ત રહેવાય તેમ સારું એમ સામવાથી તે પોતે પલંગવાળી ઝોરડીમાં ગયો, અને ત્યાંથી કાણુ આવે છે તે જોવા લાગ્યો.

નવાબિની મ્હેરનિસાનો ખૂની હવે સત્વરજ પકડાઈ જશે એવો તેનો નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો અને આનન્દની છટાઓ તેના વદન પર છવાઈ રહી.

એટલામાં તેને લાગ્યું કે વખતે આવનાર મ્હેલોજ શયનગૃહમાં જાય તો ?

આ માટે એ ગૃહની રચના રહેજ સમજાવવી ઠીક પડશે.

નીચેથી ઉપર આવવાનો દાદર દિવાનખાનામાંજ હતો હવે આ દિવાનખાનું અને શયનગૃહ એ બે ઝોરડીઓના દ્વાર બરાબર સામ સામે હતા અને ઉભય વચ્ચે એક નાનકડી ચાલ હતી. એ નાનકડી ચાલને એક છેડે એક બારી ચે હતી. હવે ખૂબી એ હતી કે દિવાનખાનામાંથી શયનગૃહમાં જવાના દ્વારે વચ્ચે પડાનો આંતરો કરી મૂકવો હતો એટલે કે એ બે દ્વારોની એ બાબુએ ચાલમાં કાળા પડા નાખી દીધા હતા. એટલે જો કોઈ મનુષ્ય એ પડાની પાછળ સંતાય તો તે કદ પકડાય નહિ એ સ્વાભાવિકજ હતું. ઉપરાંત ત્યાં સંતાયથી વ્યકિત બન્ને ઝોરડામાં થતો સર્વ પ્રકાર જોઈ શકે તેમ હતું કારણ એ ચાલમાં પડતાં સામ સામાં બન્ને ઝોરડાની લાકડાંની કિંતમાં જળીયાં હતા. અને આપણા અણુપતિરસને એ પ્રમાણે એજ ઠેકાણે સંતાવાનું થોડું ધાર્યું.

એટલામાં તો આવનાર વ્યક્તિ ઉપર આવી.

મણુપતિરામે જોયું કે તે અનંત હતો !

“ મારો તર્ક સર્વથા સત્યજ છે. બરાબર. લ્યો મયો એતો એલિમરા પાસે. ”

અનંત એલિમરા પાસે મયો. તેનું મુખ મ્હાન હતું. તેના નેત્રોમાંથી અશ્રુસ્ત્રાવ થતો હતો.

“અરે વાહ ! ખૂની તો બહુજ પ્રેમાળ જણાય છે. પ્રથમ ખૂન કરી હવે પશ્ચાત્તાપ કરે છે કે શું ? હું એ તો પેલી નોટ લેવા આવ્યો જણાય છે. જે તેમ એ કરશે તો મારે એને પકડવો પડશે. હવે એણે નવ્યાબિનીનું ખૂનજ કર્યું એમ સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ. ”

અનંતે ધડિઆળના ટેબલ પાસે જઈ ધડિઆળને ધીમેથી ઉચકા કુંચી આપી.

મણુપતિરામ ચમકયો. “આ મૃહસ્થ જે રોજ અહિં આવી ધડિઆળને આવી આપે તો તેમ કરવામાં એનો હેતુ શો ? એ ગાડો તો નથી થયો ? ” તે આશ્ચર્યમાં પડ્યો.

એટલામાં અનંતે એલિમરા પાસે જઈ બધાં ખાનાં ઉઘાડ્યા. પેલી પેટી ચે કાઢી પણ કાંઈ ચોરપડ ઉઘાડ્યું નહિ.

આ પ્રમાણે ખાનાં શોધી વળતાં ચે કાંઈ તેને જડ્યું નહિ આથી તેણે એક નિશ્વાસ મૂક્યો. એ શું શોધતો હશે તે મણુપતિરામ કળી શક્યો નહિ.

અનંતે હવે ખોલીમાં ફરવા માંડ્યું. શું કરવું તે તેને સ્મૃત્તું ન હતું એમ દેખાયું.

“ એ અહિં તો નહિ આવેને ? શીકર નહિ. હું છતાં અર્ધ શકું તેમ છું. નહિ તો વળી અને નવ્યાખિનીનો ભૂત ધારી લે તો તો ભોમળ મળે. હશે પડશે તેવા દેવારો. ”

પણ અનંત કાંઈ તે તરફ આવ્યો નહિ. તેતો નીચેજ ઉતરી ગયો.

અણુપતિરામ સ્તબ્ધ થઈ ઉભો રહ્યો. અને પછી દિવાનખાનામાં ગયો. બનેલા બનાવથી તે બહુ વિચિત્ર થયો.

અનંતે નોટ તો લીધીજ નહિ એથી તે અજબ થયો, અને નોટનું શું કરવું તે વિષે તે વિચાર કરવા લાગ્યો.

આખરે તે એજ નિશ્ચય પર આવ્યો કે નોટને તો ત્યાંજ રહેવા દેવી પરનું તે ધર પર પોલિસનો ડોળો રાખવો અને બે અનંત નોટ લે તો એને પકડવાની વ્યવસ્થા રાખવી.

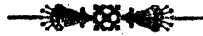
થોડીવારે તે નીચે ઉતર્યો અને બાગમાં કોઈ નથી તેની ખાત્રી કરી બહાર નીકળ્યો.

“ બે સિપાઇ ધર પર મૂકીશું. ખૂન વિષે આજે ઘણી માહિતી મળી. ક્યાં થયું વગેરે જણાવું પણ અનંતને અને આ નોટો વિષે કાંઈક જાણવાનું રહ્યું છે ખરું. ખાનાં ફરીથી તપાસ્યા હોત તો જરા ઠીક થતે ખરું. ”

એમ વિચારતો વિચારતો તે ત્યાંથી નીકળી લેબરનમ્ રોડ પર આવેલી એક ગલીમાંના એક માળામાં પેંઠા.

દશમું મકરણ.

ગપુરખાં.

વાલકેન્વરના મલખાર હીલ્સ આગળથી લપકાદાર દાદી અને સુન્દર પોશાકમાં સજ્જ એવો એક મુસલમાન ગૃહસ્થ જતો દેખાતો હતો.

રાત્રિ બહુ પસાર થઈ ન હતી. ચન્દ્રમાની શીતલ કૈમુદી જગતને શાંતિ આપતી રૂપેરી અજવાળું પાયરી રહી હતી.

એ ગૃહસ્થ અસ્સલ મુસલમાન દેખાતો હતો. તેની ચાલવાની રીત પણ લપકાદાર હતી. એટલામાં એક વિસ્તીર્ણ બંગલા આગળ તે આવી પહોંચ્યો.

બંગલાના એટલા પર એક બાંકડા પર બે મનુષ્ય ખેઠેલા તેની દષ્ટિએ પડ્યા, એક મુસલમાન હતો, અને બીજો સિદી જાતનો હતો.

એ સિદી સામે જોઈ ખાનસાહેબ મનમાં જ બબડ્યા, “આ ગૃહસ્થ દગાબાજ અને ખૂની છે, એમ એની મુદ્રાજ કહી આપે છે.”

સિદીની બાબુમાં ખેડેલો મુસલમાન એકવડા બાંધાનો અને તદ્દન પાતળો હતો. ખાનસાહેબ તેને ઉદ્દેશીને બબડ્યો, “હું, લુચ્ચાઓ! કરી લ્યો, જેટલી દગલબાજી કરવી હોય તેટલી. સમુદ્ર પર હું તને જ મળેલો, એ નક્કી. પણ પુરાવો યે મળશે. હરામખોરો! હું તમને બરાબર બતાવીશ.”

એમ મનમાં બબડતો, ફફડતો આપણે ખાનસાહેબ તેમની પાસે ગયો. તો તેમની વાતચિતમાંના ‘બેગમ સાહિબા’ એટલો શબ્દ

તેમને કાને પડ્યો; અને બાંકડા પર પાસેજ પડેલી એક બે બાટલીઓ યે તેમની નજરે પડી. ખાનસાહેબ તે માટે યે મનમાં ધૂધવાયો.

તેણે હવે એ બન્નેને પૂછ્યું, “કેમ! સરકાર શું કરે છે?”

સવાલ પૂછ્યા છતાં, એણે ઉત્તરની પરવા ન રાખી, અને બાહ્યે રાજનાજ આવનાર હોય, તેમ અન્દર પ્રવેશ કર્યો.

જે ઓરડામાં તે આવ્યો, તેમાં કેટલીક કેટડીઓ હતી. તેમાં નોકરોનો વાસ હોય, એમ દીક્ષતું હતું. ત્યાં સાહજક દષ્ટિપાત કરતાંજ કોઈ નથી, એમ તેને લાગ્યું. એ ખોલીઓની પાસેજ એક દાદર હતો. ખાનસાહેબે તે પર ચઢવા માંડ્યું.

દાદર પર ચઢી જઈ, એક નાની સરખી ગલી જેવી ચાલમાં જવાનું હતું. એ ચાલમાં એક દિવાનખાનાનું દાર પડતું હતું. પરંતુ તેમાં કોઈ ન દેખાવાથી ખાનસાહેબે સીધાજ જવું યોગ્ય ધાર્યું. ચાલને છેડે એક દાર હતું, ત્યાં એક પહેરેગીર ઉભોજ હતો. એના એક હાથમાં એક બાટલી અને બીજામાં એક પ્યાલી હતી. ખાનસાહેબને જ્ઞેતાંજ તે સંતાડવાનો એણે યત્ન કર્યો, પરંતુ આપણા ખાનસાહેબના અપળ નેત્રોએ તરત જોયું, કે તે સુરાદેવીનું આરાધન કરી રહ્યો હતો.

તેણે તરત પૂછ્યું, “કેમ, નવાબ સાહેબ શું કરે છે?”

દાર બંધ હોવાથી આ સમયે તો રજા વખત અંદર ધૂસી જવાય, તેમ ન હતું.

પહેરેગીરે દમામમાંજ ઉત્તર આપ્યો, “નવાબ સાહેબ હાલ કામમાં છે. હમણાં નહિ મળે.”

“શું બોલ્યો? સીધો જવાબ આપ. હમણાં નવાબ સાહેબ ઘેર છે કે નહિ? બોલ.”

“હે. પણ મને આજ્ઞા કરી છે, કે કોઈને આવવા દબસ માં. એમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાની મારી ફરજ છે.” પછી જરા નમ્ર થઈ-નમ્રતાનો ડાંજ ઘાલી-તે બોલ્યો, “અમે શું કરીએ? અમે તો ચિદ્વીના આકર.”

“જા, જાઈને કહે, કે મિયાં ખાન બહાદુર ગપ્પુરખાં પધાર્યા છે, એટલે ના નહિ કહે.” દમામમાંજ ગપ્પુરખાંએ ફરમાન કાઢ્યું.

એ ભપકો પહેરેગીરને જરા પચ્યો. તે અંદર ગયો. પાટલી અને પ્યાલી ત્યાંજ પડી રહ્યાં, તેને ગપ્પુરખાંએ એક બારી વાટે બહાર ફેંકી દીધાં. એટલામાં તો પહેરેગીર આવ્યો, અને કહેવા લાગ્યો, “જાઓ, જનાબ આપને બોલાવે છે.” આમ કહી તેણે પાટલીની જગ્યાએ દૃષ્ટિ કરી, તો કાંઈ માલમ પડ્યું નહિ, એટલે તેના રોમે રોમમાં કોષ પ્રકટી ઉઠ્યો. અને આંખોમાંથી તે જાણે અમિ વર્ષાવવા લાગ્યો.

“હવેથી જો દાર પીતો જોઈશ, તો નવાબ સાહેબને કહી બરતરફજ કરાવીશ. યાદ રાખજો. હું-ગપ્પુરખાં છું, અને તું છે, તેયે વળી સંભાળજો.” એમ કહેતો ગપ્પુરખાં એક તિરસ્કારયુક્ત હાસ્ય કરી અંદર ગયો.

જે હોલમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો, તે અતિ વિશાળ, અને સુસજ્જત હતો. તેમાં સામેજ એક ખીજી સીડી હતી. એ સીડી પર ચઢી જતાંજ ગપ્પુરખાં એક ખીજાં મોટાં દાર પાસે આવ્યો. એ દાર જે દિવાનખાનામાં નવાબ સાહેબની બેઠક હતી, ત્યાં જવા માટે હતું.

ગપ્પુરખાંએ તે દાર પર ત્રણ ટકેર મારી, અને દાર ઉપડતાંજ અંદર પેઠાં. જ્યે તો:-

નવાખ સાહેબ એક કોચ ઉપર પગલ હતા. તે રહેજ શરીરે ભરાઉ હતા. તેના ઉશીકા પાસેજ બે બાણુએ બે સ્વરૂપવાન દાસીઓ ઉભી હતી. એકના હાથમાં એક ફાંકડો ફાથીદાંતનો પંખો હતો. બીજાના હાથમાં એક કાચની સુંદર પ્યાલી અને બાટલી હતાં. નવાખ સાહેબના મ્હોમાં હુકકાલી લાખી નળી હતી. હુકકાનું જળપાત્ર વગેરે તો કોચની નીચેજ પડ્યા હતા. પાંચ પાંચ મિનિટે નળી મ્હોં-માંથી કાઠી 'બાંદી ? શરાબ ?' એવો પંચાક્ષરી મંત્ર બોલતા એટલે તરતજ માયામયી મદિરાદેવીનો ખ્યાલો મળતો. તે મટમટાવી પાણું ચુકુકુકું શરૂ કરતા.

એક ટેબલપર શેત્રંજનો રત્નજડીત સામાન પડેલો હતો. એ ટેબલથી થોડે દૂર એક કોચપર બે મુસલમાનો બેઠેલા હતા.

મધુરખાંચે પ્રવેશ કરતાંજ નવાખ સાહેબને નીચા વળી કુર્નિશ બળવી. નવાખે તેને બેસવાની ઇશારત કર્યા પછી ચાકરોને 'હમકું ઉઠાવ' એવો હુકમ આપ્યો. તે બેઠો થયો પછી આમ વાતચિત થઈ.

“કાલે જે પત્ર આવ્યો હતો તે તમારોજ હતો કે !”

“હાજી, જનાબ ? પણ પત્ર પાઠવ્યા પછી આતુરતાને લીધે ઉત્તરની રાહ બોચા સિવાય હું ઉપડ્યો. એથી આપને જે કાંઈ રોષ ચઢ્યો હશે તો તે માફ ચાલુ થઈ જઈ ટળી જશે.”

“એટલે ? શું આપને મારી પેઠે બરાબર શેત્રંજ બેલતાં આવડે છે !”

ખાનસાહેબે મૂછના આંકડાને વળ દેતાં કહ્યું. “સેવક શેત્રંજની રમતમાં કદી હાર્યો નથી-શિકસ્ત પામ્યો નથી. જે તમારી સાથે રમતાં હાઈ તો તે પહેલાં જ મુલાકાતથી મારી ઝીન્દગાની સફલ થઈ છેજ તેથી મને સતોષ મળશે.”

“મારી સાથે રમનારને હું કહ્યાં સારાં છનામ આપું હું એમ સાંભળી આવ્યા છો કે ?”

“એહ ? ના ના. આપની એ ધારણા જૂલ ભરેલી છે. આપના જેવાની કૃપાથી જે કે આપણા જેટલો નહિ તોયે હુંતો તવંચર છું. મારે દ્રવ્યની જરૂર નથી. મારા વડવાઓ મારે માટે પુષ્કળ રળી ગયા છે, એટલે બંદા મોજ કરે છે. શોખ માંજ રમું છું. મને તો તમારી ખ્યાતિ સાંભળ્યાક કે અમદાવાદના નવાખ સાહેબ મીરાં મિરજાદર અલિખાન શેત્રંજ રમવામાં એકકા છે. તરતજ આપ નામદારના કામ ઠેકાણાની ખબર કઠી પત્ર લખ્યો અને પછી સુરત જ્યાં હું રહું છું—ત્યાંથી ચાલ્યો આવ્યો.”

આ સાંભળી નવાખ સાહેબ જરા ખૂશ થયા કારણ શેત્રંજ માટે પોતાની આટલી ખ્યાતિ જામ તેવું તો તેને ભાનજ ન હતું ! તેણે કહ્યું. “તમે પ્રથમ આ જે મુસલમાન ભાઈઓ સાથે રમત શરૂ કરો. જે એમને તમે હરાવી શકશો તોજ મારી સાથે રમવાની પરવાનગી મગશે.”

“ડીક. એમાં શું છે ? પણ બન્ને સાથે જૂદી જૂદી વખતે રમું કે એકજ બાજીમાં એ જે એક તરફ અને હું એક તરફ ?”

“જેમ તમારી મોજ ફાવે તેમ” નવાખ સાહેબે કહ્યું. ત્યારે તો એ બન્ને સાથે જેસે તેજ ડીક” મધુરખાંએ પોતાની ઇચ્છા જણાવી. આમાં એકજગતની ચાતુરી હતી. રમતમાં ‘એક કરતાં બે ભલા’ એ કિંવદંતિ બરાબર લાગુ પડતી નથી હિલદું કામ એક હથ્યુને બદલે અનેક હથ્યુ રહેવાથી શૂલ-પ્રમાદ થવાનોજ વધારે સાંભવ છે એમ વાંચકો સહેલાઈથી સમજી શકશે. આ યુક્તિ મધુરખાંએ જીત મેળવવા માટેજ વાપરી.

તેની ધ્રુવિજા સફળ થઈ. પહેલાં તો જોઈ પેલા બે બાઈ સડસડાટ તેનાં પ્યાદાં મારવા લાગ્યા પરંતુ પાછળથી બન્નેનાં મનમાં જૂદા જૂદા ઘાટ રહેવાથી બાજી બગડી-તેમના હાથથી ગઈ. અને ગપ્પરખાંચે વિજય મેળવ્યો.

“ડીક છે. હવે—” નવાબ સાહેબ ખૂસ થઈ બોલ્યા. “હવે હું તમારી સાથે રમીશ. તમે બહુ પક્કા ખેલાડી દીસો છો, પણ રમતાં પહેલાં પગાર નક્કી કરો. જો તમે હારો તો ફરી મારી દેવડીએ તમને પમ ચૂકવા નહિ દઉં. બોલો, છે કયુલ?”

“ઘણી ખુશીથી. પણ જીતું તો?” ગપ્પરખાંચે પૂછ્યું.

“તો તમને બક્ષીસ મળશે.” નવાબ સાહેબે બીજી શરત બતાવી.

“નવાબ સાહેબ! આપથી ક્યાં અગ્ગણ્યું છે? હું દ્રવ્ય માટે રમતો નથી. પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરની કૃપાથી હું પૈસેટકે સુખી છું. મારી શરત વળી જૂદા પ્રકારનીજ છે. હારીશ, તો તમને માફે કાળું મ્હેં નહિ બતાવું, અને ૫૦૦ થી ૫૦૦૦ સુધીનો તમે માંગો તે ૬૮૩ તમને, આ કહો તે ધમાંદા ખાતામાં આપી દઉં.”

“અને જીત્યા તો?” નવાબે પૂછા કરી.

“જીતું તો! તમારે મને પોતાનો પ્યારો દોરત બનાવવો પડશે. જ્યારે આવું ત્યારે આવવાની છૂટ, અને અંગલામાં બધે ફરવાની રજા આપવી પડશે. અને તમે મને ઇતર સાધારણ લોકો જેવો નથી લેખતા, તે દર્શાવવા એક વાત કાલ ગુર્તજ કરવી પડશે.” ગપ્પરખાંચે પોતાની શરતોનો સ્ટ્રીટ કરવા માંડ્યો.

“તે કથી શરત! કહો મને.” નવાબે કહ્યું.

“મારું સાંભળશો, અને જે વચન આપશો,—તે શર્ત—પાળવાનો કાલ આપશો? તો કહું.” ગપુરખાંચે કહ્યું.

“અચ્છા, મારો કાલ છે. બોલો.”

“નવ્વાબિની સાહેબા મહેરુનિસા મારી માતા સમાન છે. તેના દર્શનનો લાલ આળે અને તે પછી મને નિત્ય મળવો જોઈશે. હું આપના પુત્ર સમાન છું. આ પ્રમાણે કરશો તો તમે મને ઘટ્ટર સાધારણ લોકો જેવો નથી લેખતા એવું સ્પષ્ટ થશે.” ગપુરખાંચે તદ્દન વિચિત્ર અને સ્વપ્ને પણ ન કહી શકાય એવી શરત ઉપસ્થિત કરી.

નવાબના આશ્ચર્ય કોષનો પાર રહ્યો નહિ. તે બરાડી ઉઠ્યો “અરે આ શું? આ કોઈ દિવાનાખાના (મેડલ્ડીસ) માંથી નાસી આવેલો માણસ તો નથી?”

“એમજ લાગે છે જનાબ.” દ્રુષ અને રામથી બળી રહેલા પેલા જે મુસલમાન લાઇઓ મોટેથી બોલી ઉઠ્યા.

“ના નામદાર. હું સંપૂર્ણ શુદ્ધિમાં છું.” ગપુરખાંચે નમ્રતાથી કહ્યું. “રાણી સાહેબ મારાં માતા છે અને વળી મારા સાંભળ્યા પ્રમાણે તે કાંઈ પરદેશીન નથી. તેમનાં માથાળુપણા વિષે મેં કશી તારિક સાંભળી હોવાથી તેમનો પરિચય કરવાનું મને ધણું મન છે માટે જનાબ! જે એટલી સગવડ થાય—”

નેટિવ રાજા! શરાખી નવાબ સાહેબ! જેમ હવે તેમ અંચલ વૃત્તિ અનુસાર વર્તવું! જે રૂઠે તો ત્રૂંજ નહિ અને એકવાર ત્રૂંજે તો રૂઠેજ નહિ! પણ આ બહાદુરખાનનું નસીબ ફરી અયુ. તેની ચાલાકી જોઈ નવાબ પ્રસન્ન તો થયોજ હતો. તેણે કહ્યું “અચ્છા! તેમ કરવાની મહેનત લેવામાં આવશે પણ જે હાર્યો તો બાંધી પાસે આપ્યો મરણીનેજ કહાવી મૂકીશ. તે યે યાદ રાખજે.”

ગપ્પરખાંએ કબુલ કર્યું.

તેલા બે ભાઈઓના મનમાં તો ભડભાડટ અગ્નિ પ્રગ્વલિ રહેવા હતો. તેમને તો નખ શિખ જ્વાળા લાગી રહી હતી. એક અગ્નિકર્મી પુરૂષ નવાબ પર આટલો બધો પ્રભાવ ચલાવે એ તેમને દુસ્સહ થઈ પડ્યું. આ સ્થલે એ બે કોણુ હતા તે બંધુવું અસ્થાને તો નહિજ લેખાય.

એ બે ભાઈઓ શેત્રંજમાં પારંગત હતા. અને નવાબે એમને ૩૦ પ૦, ૫૦નો પમાર બાંધી આપી પોતાની સાથે રમવા રાખ્યા હતા. બન્ને સ્વડતા અને ધન્ધા વગરના હતા. પ્રથમ તો માલદાર હતા. પણ બુગારમાં સર્વસ્વ ખોઈ બેઠા. માત્ર એક રમવાની કળા બચાવી રાખી તે હાલ તેમને ગુજરાન ચલાવવાનું સાધન થઈ પડી હતી. અસ્તુ.

નવાબ સાહેબે કોચની પાસે રમવાનું ટેબલ અને ખાનની ખુરસી ખસેડાવ્યા, અને બાજુ સર કરી. પ્રથમ તો કોઈ હારતું દેખાતું નહિ પરંતુ નવાબ પંચાક્ષરી મંત્રથી સુરાદેવીનું સતત આરાધન કર્યો જતો હોવાથી તેનું ચિત્ત રમતમાં ન રહ્યું. ચાલાકીથી ગપ્પરખાંએ એક ખાદું (નવાબનું) તેની જગાએથી બીજે ખસેડી દીધું, અને આ પ્રમાણે કરી તેને પરાજીત કર્યો.

હમ્યા પછી નવાબ બોલ્યો: “આજે મારું ચિત્ત ઠેકાણેજ નહતું.”

“હરકત નહિ. હવે આપણી ઘરતનો વિચાર જનાબ કરશે એવી હિમેદ રાખું છું.” ગપ્પરખાંએ તરત કહ્યું.

“વાજબી છે.” નવાબે કહ્યું. “પણ તે ઉંધે છે યા જામે છે, અહિં છે કે બહારઆમ છે તે મને ખબર નથી. તેની ખબર કાલની પડશે.”

એમ કહી તેણે બાદીને પૂછ્યું, “કનીઝ! બેગમ સાહેબ અહિં છે કે?”

“બેગમ સાહેબ આજ બે ચાર રોજથી જહારગામ મવાં છે. જનાબ, અહિં નથી.” કનીઝે જવાબ આપ્યો.

“જહારગામ ? કયે ગામ ?”

“તે મને ખબર નથી.” ઉત્તર મળ્યો.

નવાબને જરાયે આશ્ચર્ય લાગ્યું નહિ. તેણે બીજી પ્રશ્ન કર્યો:
“એ ક્યારે ગમ ?”

“ગયા શનિવારે સિદી સુલવમાને તેમને સ્ટેશન પર મૂક્યાં, જનાબ.” કનીઝે નવાબના પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો.

“સુલવમાને ખબર નથી, મહેરન મ્મં ચલ તે ?” નવાબે પૂછ્યું.

“જનાબ ! મને માલુમ નથી.”

“વાર. નવો નોકર આવ્યો ?”

“હા, જહાંપનાહ ! આવ્યો છે.”

“કેમ છે ? કેવો છે ?”

“આજે એકાદ કલાક પર જ આવ્યો. પણ ગરીબ પરવર ! એને કિંઈ નથી આવડતું.”

“કેઈ પીકર નહિ.”

એ પછી નવાબે ગઝરખાંતું સમાવવાનું કહ્યું. તે જરા ગડબડ કર્યાં પછી, નવાબને ફર્નિશ અમલવાની ચાલ્યો ગયો.

ગઝરખાંતું ચાલ્યો ચાલ્યો સિવા ગણપતિરામની ઘોરડીએ ગયો. ત્યાં દામોદર સિવાય કોઈ ન હતું. ગઝરખાંતું બેતાં જ તે જરા ચમક્યો પણ પછી ખડખડાટ ઢસી પડ્યો. “વાહ ! વેશ તો ઠીક લગ્યો છે ને !”

ગણપતિરામ દાઢી વજેરે દાઢી નાંખતા સડમ્ ગોલ્યો “લાઈ ! હું તો કાલ્યો. તને થે નોકરી મળી એ ખબર મને પડી ચૂકી છે. પણ પ્રથમ શું થયું ?”

“ચાલ શું વળી ? પૈસા વેચાં કે થયું કામ.”

“પૈસા જે તું વેરે તેનો જરા દિસાબ રાખજો. વાર પણ પેલા સિદી સુલવમાન સાથે દોસ્તી બાંધી કે નહિ ? મહા દરમખોર દેખાય છે ને.”

“મેં યન કર્યો. બન્ને વિલક્ષણુ ભામટા છે. એ લોકોને
વાર્તાલાપ હું સાંભળું છું પણ તેમાં આજે કશું નવિન ન હતું.”

“ડીક. ત્યારે અત્યારે તું ક્યાં સૂરી ? અહિં કે ત્યાં ?” ગણુપ-
તિરામે પૂછ્યું.

“સાંજ. આ હું થોડીવારમાં આવ્યો.”

“ડીક. પશુ પરમ દિવસે મને મળજે. સવારે હું સાહેબને
ત્યાં જઈશ. કહીશ કે કાલથી ગાંવદેવીના બંગલા પર પહેરો રખાવે.”
એમ કહી ગણુપતિરામે રતાનગૃહમાં વાદળીની, ખુરસીની લોહીના
ઝાઘાની તથા બંગલામાં અસ્તિમરા, પેટા, નોટા અને અનંત આવ્યાની
વાતોનું રસીક બ્યાન કર્યું. ઉપરાંત લેખરનમ લેનમાંના પોતાના મિત્રને
ત્યાં જઈ વેશ બદલી ગપુરમાં બની નવાબને જીતવાની વગેરે આગલા
પ્રકરણોમાં વણવેલી સર્વ બીનાઓ વર્ણવી. દામોદરનો આનંદ પણ
તેના હૈયામાં માયોજ નહિ.

“ત્યારે કામ ક-તેહ કે ?”

“ક-તેહજ ક-તેહ એકાપાર. નવાબની મહેરનિસાના ખૂન માટે
અનંતને એ દિનમાં જરૂર પકડીશ. તે ખૂની નથી એવો તકમાલ
પશુ હવે સંશય નથી.”

ગણુપતિરામનું મ્હોં મલકાયું.

થોડીવારે દામોદર આવ્યો ગયો. ગણુપતિરામે નહાઈને જમી લીધું.
(કારણુ તે મુસલમાનને ત્યાં જઈ આવ્યો હતો.) તે પછી તે પોતાની
પચારીમાં પડ્યો પડ્યો પોતાની શોધકચકિત અને આજના પરાક્રમે
વિષે વિચાર કરવા લાગ્યો. અને એમ કરતાં ઉઠી ગયો.

પ્રભાતે નવ વાગે એક વિકટોરિઆ મંગાવી તેમાં પમ મૂકતાં
તે બેઠ્યો !

“હવે અનંતરમજી ! તમારા બાર વાગ્યા સમજી લ્યો.”

અગિયારમું પ્રકરણ.

નાટ્યાલયમાં.

બીજા દિવસે શનિવાર આવ્યો. આ સમયે તો અનંતરાયે પોતાની ભગિનીને ખેડ જોવા લઈ જવાનું એકસ વચન આપ્યું હતું એટલું જ નહિ પણ તે તે વચન પાળવાનો જ હતો. અને સાથે જરા મોજ આવે અને આનન્દ મજે એ હેતુથી લાલબિહારીને યે થોતાની સાથે આવવા તેણે આમંત્રણ આપ્યું હતું.

અનંતરાય અને તેની ભગિની મધુરબાલાનો સાધારણ ઇતિહાસ વાંચકોને ખબર છેજ. ઉપરાંત અનંતરાય અને લાલબિહારી વચ્ચેના દૃઢ સ્નેહ અને મૈત્રીએ તેમનાથી અજ્ઞાત નથી.

લાલબિહારી અને મધુરબાલાને સમાગમ વારંવાર થતો હોવાથી અને તેઓ અનેક વિષયોપર મોકલા મનથી વાત કરતા હોવાથી તેમના હૃદયમાં પરસ્પર પ્રેમાંકુર કુટયા હતા. તેઓ આ પ્રેમાંકુરથી તલ્લ અજ્ઞાન હતા. તેમની વૃત્તિ એક બીજાને જોતાંજ ઉજળતી અને પ્રેમનો આવિર્ભાવ થતો છતાં યે તેમનું મન તેમના સંયમમાં હોવાથી કોઈપણ પ્રકારની એવી વાતચિત તેમના વચ્ચે થવા પામી ન હતી. મધુરબાલા અત્યંત મનોહર સ્વરૂપવાળી અને દૈદિપ્યમાન લાવણ્યથી મુશોભિત યૌવના હતી. પરન્તુ તેનામાં સમજણનો બિલકુલ અભાવ ન હતો.

અનંતરાય પાકો સુધારક હતો. લોકનિન્દાને ગણકાર્યા સિવાય મધુરબાલાને તેણે મોટી યવા દીધી હતી, અને સુશિક્ષિત યવા દીધી હતી. તે હજુ શાળામાં ગતી. તેનું ગુજરાતી જ્ઞાન વિશાળ હોવા ઉપરાંત તેણે અંગ્રેજીનો યે અભ્યાસ કર્યો હતો અને સાધારણ 'ગુલીવર' 'સેન્ડવ્ચ' અને મર્ટન' આદિ પુસ્તકો વાંચી ચકતી.

તેને વાંચવાનો શોખ ધણો હતો. ધણુને ગુજરાતી પુસ્તકો તેણે વાંચ્યા હતા અને હજુ યે એ વ્યવસાય તેણે છોડી દીધો ન હતો. મૂકતી સર્વ વ્યવસ્થા પર એ દેખરેખ રાખતી. અને તેના કાર્યભારમાં સઘળું સ્વચ્છ, સુગંધ અને સારી સ્થિતિમાં દેખાતું. તેની ગોઠવવાની રીતથીજ જોનારા આકર્ષાતા.

ગુંથવામાં યે તે નિપુણ હતી. તેનો સ્વભાવ સુગમ્ય અને અનુદત હોવાથી કથામાં તે હિલુપત માનતી ન હતી. નાનપણથી સ્વતંત્ર હોવા છતાં શિક્ષણથી તે નમ્ર અને સદ્ગુણી બની હતી. તે ઉપરાંત તે દિશીયારીખોર યા ફેશનના ફંદમાં ફસેલી બની ન હતી. ઉત્તમ પુસ્તકોનું વાચન તે હમેશાં ચાલુ રાખતી અને અનંતરાય પણ તેને એવાં પુસ્તકો આણી આપતા.

લાલખિહારી પણ સુધરેલા વિચારનો હતો, અને આપણે પ્રથમ પ્રકરણમાં જોયું તેમ ઇચ્છિત બાલ્યનેજ પરણવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. અને હવે તે મધુરબાલા સાથેજ વિવાહ કરવાનો તેનો ઇરાવ થઈ ચૂક્યો હતો અને અનંતરાયને તેણે કહ્યું યે હતું. તેમના પરિણય વિષે સર્વે નકકી થઈ ચૂક્યું હતું. માત્ર મૂકતી જોઈ હતી એ ૧૫ કરાવવાનીજ ખોટી હતી.

આજે, શનિવારે આઠેક વાગ્યાને સુમારે લાલખિહારી અનંતરાયને મૂકે આવ્યા. અનંતરાયે નોકરને મોકલી એક વિકટોરિયા

મંજીવી લીધી અને તેમાં તે, મધુરબાલા અને લાલબિહારી બેઠાં. વિક્ટોરિઆને ગ્રાંડ થીએટર તરફ લેવાનો હુકમ અનંતરાયે કરતાંજ તે આલી રસ્તામાં વિવિધ વિષયો પર વાર્તાલાપ થયો.

ફેટલીકવારે ગાઠી થીએટર આગળ આવી પહોંચી. અનંતરાય ઉતરતાં બોલ્યો. “હવે તમે ઉભય અન્દર જઈ ગયી આ-તુનોજ પહેલો રીઝર્વ બોક્સ લ્યો. મેં પ્રથમથીજ રીઝર્વ કરાવ્યો હોવાથી તમને કોઈ પ્રકારની બીડ નહિ થાય.”

મધુરબાલા એકદમ બોલી ઉઠી “અને તમે નથી આવતા? મોટા ભાઈ!”

“હું આવીશ. લ્યો આ ટિકીટ. અન્દર એસો નાટકનો પ્રારંભ થતાંજ હું આવી લાગીશ. મારે જરા આટલામાંજ કામ છે. તમે જાઓ.”

“હવે રાત્રિયે કામ નીકળ્યું! હું તમારા સિવાય જવની નથી. એ તે શું? લોકો પાછળ કેવું બોલે એ મારાથી સ્હેવાય નહિ ને જવાય પણ નહિ.” મધુરબાલાએ સખત વાંધો ઉઠાવ્યો.

લાલબિહારીએ ટાપશી પૂરી “બરાબર છે. તને યે એ ખરાબ નથી લાગતું?”

અનંતરાયે જવાબ આપ્યો, “હું કોઈ અજણ્યા ગૃહસ્થ સાથે તો એને નથી મોકલતો! લોકતું મોઢું કાંઈ બન્ધ કરાય છે? જન તને મુખે કાંઈ તાળાં દઈ શકાય છે? મન ચંગા તો કથરાટ મેં ચંગા! આપણું મન શુદ્ધ હોય તો કાંઈએ વાંધા નહિ વળી મને ક્યાં ધણો સમય લાગવાનો છે. નાટક શરૂ થતા થતામાં તો હું આ આવ્યો. જાઓ ને તમે.”

કોઈ કાંઈ બોલ્યું નહિ, મધુરબાલા આગળ અને લાલબિહારી પાછળ ચલા. એટલે અનંતરાય જતાં જતાં મરકરીમાં બોલ્યો “અરે!

અંદર બોક્સમાં જઈ પ્રણયકલ્પ અલાવશી કે પ્રેમગોષ્ઠિ કરશે તો હું શાદ પણ નહિ આવું.”

તેને અટકાવી મધુરબાલા ધીમેથીજ “અરે એ છી ટેવ મસ્કરી કરવાની ?” એમ બોલતી હતી એટલામાં તેને અટકાવી અનંતરામ બોલ્યો “હવે પછી હું આવીને તારું બધું કહેવું સાંભળ્યા કરીશ.”

લાલબિહારી અધિક બોલ્યો નહિ. પણ નાપુશ જણાયો એને આ બિલકુલ પસંદ પડ્યું નહિ. પોતાની અવિવાહિત નવયૌવના ભગિનીને લોકદષ્ટિએ તદ્દન પારકા માણસ સાથે નાટ્યાલયમાં નાટક જોવા અનંત મોકલે તે એને ગમ્યુંજ નહિ. ઉપરાંત આવે સમયે અનંત સમ ક્યાં ગયો તેયે એના કબ્જામાં આવી શક્યું નહિ.

તેના મનમાં અનેક વિચારો ભમવા લાગ્યા: “પેટ્ટી નવવાબિની તો આવી ન હોય! ના. ના. એમ હોય તો તો એ ઘેર પણ ન આવે! કેવો ગાડો માણસ! કેવી વિચિત્ર મૂર્તિ!”

આવા અનેક વિચારોથી એનું ચિત્ત ક્ષુબ્ધ થયું. છતાં જેમ તેમ કરી મધુરબાલાને તેણે બોક્સમાં લઈ જઈ બેસાડી. એ બોક્સ સ્ટેજ પાસેજ આબેા હતા.

એણે અનુમાન બાંધ્યા પ્રમાણે ધણા લોક એની સામુ જોવા લાગ્યા. પણ એણે તે તરફ ધ્યાનજ આપ્યું નહિ. સર્વની દષ્ટિ એ બોક્સ તરફજ વળવા લાગી. પણ એણે પોતાની દષ્ટિ સ્ટેજ સામેજ રાખી મધુરબાલા તો સવિનય નીચું મોઢું ધાલી લાલબિહારીથી દેટલેક છેટેજ બેડી.

શીપેટર ભરપૂર હતું. હાલિમ ચિકાર હતું. વખત ભરાઈ જવા આબેા હોવાથી ફક્ત એ ચાર રિઝર્વ બોક્સજ ખાલી હતા. અભિનય મડબાટ બડબાટ, સિસોટીઓ વગેરે ચાલુ થઈ ગયું હતું. રમા-

લે એ ફરફરવા લાગ્યા હતા. પરંતુ એ સર્વ તરફ મધુરબાલાનું બિહુલ લક્ષ્ય ન હતું. તેના ચિત્તમાં લિન બિન વિચારોનું તુમુલ તોફાન ચાલી રહ્યું હતું. પોતાનો બન્ધુ આવે સમયે ક્યાં ગયો હશે તે વિષે અનેક તર્ક વિતર્ક એના હૃદયમાં ઉપસ્થિત થવા કરતી હતી. પુષ્કળ વેળા લાલબિહારીને પ્રશ્નો પૂછવાનું એને મન થયું પરંતુ તે સાફ નહિ દેખાય, એમ લાગવાથી તે કાંઈ બોલી નહિ.

કર્મ ધર્મ સંબંધે એમની પાસેના ઐકસમાં આવીને બેઠેલી બે સ્ત્રીઓ આગલે શનિવારે કૃષ્ણકાલની ઉગણીમાં આવેલી બે નાયકાઓ મોહમાલિકા અને કમલાક્ષીજી હતી. એને બેતાંજ લાલબિહારીના ગભરાટનો પાર રહ્યો નહિ તેને લાગ્યું કે “બે એ નાયકાઓ મારી સાથે એક પણ અક્ષર બોલશે યા બોલવાનો યત્ન આદરશે તો પોતાને વિષે મધુરબાલાને કેવા કેવા વિચાર આવશે ?”

આવી એની સંદિગ્ધ સ્થિતિ હતી ત્યારે એ બે નાયકાઓ શું કરે છે તે જોવાનું એને મન થયું. અને તેણે એ તરફ મ્હોં ફેરવ્યું. પેલીઓ તો ટાંપીજ રહેલી હતી. તરત નજર એક થઈ. કમલાક્ષી તેની સામું જોઈ હાસ્ય કર્યું. મોહમાલિકાના મુખપર પણ સ્મિત રમી રહ્યું.

તરતજ લાલબિહારીએ મ્હોં ફેરવી નાંખ્યું અને પછી મધુરબાલાનું ધ્યાન તે તરફ હતું કે નહિ તેની તણે તપાસ કરી. સુભાગ્યે મધુરબાલા તો પોતાના વિચારમાંજ હતી. એ પછી તે તરફ ન જોવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

એટલામાં એ ઠી દષ્ટિ જરા દૂર નીચે ગઈ તો નીચે કુંજવિહારી જણાયા. તેને ‘સદામ’ કરવાના વિચારમાં એ હતોજ એટલામાં તો આપણા ગણપતિરામનું દર્શન તેને થયું.

“ અરે રામ ! નશીબ પણ એ ઝગલાં આગળનું આગળ જ દેખાય છે. ” તેના મ્હોંમાંથી નિરાશાસ્પર્શક ઉદ્ધારો નીકળી પડ્યા.

એ ગણપતિરામ વિષે એનો અભિપ્રાય સારો ન હતો. અને જ્યારથી એમ માલમ પડ્યું કે એ તો ઢીટકટીવ છે ત્યારથી તો તે એને બહુ ધિક્કારતો. આથી એ મ્હોં ફેરવી નાંખવાની તૈયારીમાં હતો એટલામાં ગણપતિરામની અને તેની દષ્ટિ એક થઈ અને તેને ગણપતિરામે સલામ કરી એટલે તેને પણ સામી સલામ કરવી પડી.

એટલામાં તે કુંજવિહારીને શોધવા લાગો તો તે એ કાંઈ દેખાતો નહિ અને ગણપતિરામવાળી જગ્યાએ દષ્ટિપાત કરતાં તે એ અદૃશ્ય થઈ ગયેલો દીરવો.

એટલામાં મધુરબાલાએ ધીમેથી લાલબિહારીને પૂછ્યું “ મોટાલાઈને કેમ જવા દીધા ? મને કેવું ખરામ લાગે છે ! ”

આમ બોલતાં તેના નેત્રો અશ્રુપૂર્ણ થયાં. લાલબિહારીને કાંઈ બોલવાનું સંજ્ઞું નહિ પરંતુ કાંઈ બોલવું જ જોઈએ એમ લાગવાથી તે બોલ્યો. “ માઈ સાંભળ્યું હોત તો હું આગ્રહ કરત કેની ? પરંતુ મને લાગ્યું કે એને કાંઈ જરૂરી કામ છે અને કહીશું તો એ ખ્યાન આપશે નહિ. આથી મેં કાંઈ કહ્યું જ નહિ. ”

“ માઈ. પણ મને નથી લાગતું કે આપણી આજની રાત સુખમાં જાય. આજે કાંઈ પણ સંકટ આવનાર છે એમ મને પ્રતીત થાય છે. ” મધુરબાલાએ જણાવ્યું.

“ અરે ! ના, ના. એવી કુશંકાએને સ્થાન આપશો જ ના. એ પુશીમાં છે. ”

“હા. જહિં આવતા સુધી ખુશીમાં હતા પણ માડીસાંથી ઉતર્યા પછી એનું આનંદી વદન કરમાઈ ગયું હતું. આનંદની રેખાઓ ઉડી ગઈ હતી. ખમે તેમ પણ ગંભીર કાર્ય છે. એ સહજ જન્ય એવા નથી.”

“અરે! ના, ના. તમારા મનમાં એ શું દુઃસંશયો આવે છે? કાંઈ સંકટ આવે એમજ નથી. અનંતરાય એવો માણસજ નથી.” લાલબિહારીએ સાંત્વન આપવાને ઉદ્દેશ કહ્યું.

“ખમે તેમ હોય પણ મને લાગે છે કે કાંઈ સી” —

મધુરઆલાનું મળું જરાઈ ગયું. તેનાથી આગળ વધુ એવી સકાયું નહિ.

લાલબિહારી સર્વ કળી ગયો.

આરમ્ભ મકરણ.

કેવેલીની પરાકાષ્ટા.

એટલામાં પાસેના બોક્સમાંથી નીચલા શબ્દો ક્ષણગિચર થયા.

“ હં ! પેલી અનંતરાયની ખૂબેન. એનું નામ મધુરબાલા. એ જેની સાથે બેડી છે તે અનંતરાયનો ભાવી બનેવી છે. ”

લાલબિહારી તે તરફ જોવાનું સાહસ તો કરી શક્યો જ નહિ. તેણે વધારે સાંભળવા કાન માંડ્યા.

મધુરબાલા નીચે મોઢે અશ્રુવર્ષણ કર્યા કરતીજ હતી.

એટલામાં ૩ ઘંટડીઓ વાગી ચૂકી હતી. ત્રીજી ઘંટડી વાગવી પૂરી થતાંજ પડદો હિપડ્યો અને સુધાર નદીવાળો પ્રારંભ-પ્રવેશ સંપૂર્ણ થયા પછી તે દિવસે x x x x નાટક હોવાથી બીજા પ્રવેશમાં + + + + આત્મગત ભાવણ શરૂ થયું.

નાટકના પ્રારંભ સાથે પાસેના બોક્સમાં શરૂ થયેલો વાર્તાલાપ અંધ થયા હતો. પરંતુ હવે તો એ ખેલ જોવાની તેમને નવાઈ ન હતી એટલે પાસે બેઠેલાંઓ તો બચ્ચાટ જ કય કરતા હતા.

લાલબિહારીનું લક્ષ્ય પાકું એ બચ્ચાટ પર ગયું.

મધુરબાલા સ્તબ્ધ હતી કારણ આજે એને નાટક જોવોજ ગમતો ન હતો—તેના પર એનું ચિત્ત ચોંટતુંજ ન હતું.

એટલામાં ગણપતિરામ પાસેની બોક્સમાં આવ્યો. તેને મોહમાલિકાએ કહ્યું. “ કેમ, તમને લોકનો ડર લાગતો નથી ? તમે કેમ

અમારી પાસે આવવાનું સાહસ કરો છો ! લોક લડ્યા તથી તમને ! એ તો જૂઓ કે લોકો અમારે ઘેર આવી ગમે તેમ કરે. અને ખીજે કાંઈ સ્થલે અમને મળે તો મૂકીને ચે જૂએ નહિ અમારા તરફ લોકો ચે ખરા છે !” છણકો કરતાં અને એક કૂંજાની તરીની પેઠે અભિનય કરતા મોહમાલિકાએ આ વાક્યો ઉચ્ચાર્યાં.

“ કેમ ? આજે લોકો પરજ કાંઈ કોષ આવ્યો છે ? તેનેજ વાગ્યાણુ મારવા માંડ્યા છે ને કાંઈ ” હસતાં હસતાં ગણપતિરામે કહ્યું “ કેમ એવું તો શું તમને કારણ મળ્યું છે કે ખવેજ રોષ આજે કાઢી નાંખો છો. હે ? ”

કમલાક્ષીએ તરત ઉત્તર આપ્યો “ આ લોને તમને એકજ દાખલો આપીશ. ગયે સનિવારે અમે જે કૂંજુકાકે આપેલી ઉગાણીમાં મયા હતા. તમે ચે હતારનો. ત્યાં ખીજા જે ગણુ સદ્ગૃહસ્થો આવ્યા હતા. તેમાંનો એક અહિં આવ્યો છે. તે દિવસ ના એ અમારી વાત રસ લઈ લઈને સાંભળેનો હતો. પરન્તુ આજે તો અમારી સામે જોતાં ચે શરમાય છે. તે ગૃહસ્થોમાંનો એક ખીજાની પહેનને પરણવાનો છે એમ સંભ.ાય છે જૂઓ ”

આગળ તે શું ખોલી તે લાલબિહારીએ સાંભળ્યું નહિ. તેના હૃદયમાં કાંઈ કાંઈ વિચારો આવી ગયા. આટલા શુષ્કોએ તેના હૃદયમાં કંટક રૂપે પ્રવેશ કર્યો હતો. તેમા હૃદયોદયિ એવો તે વિચાર તરજોથી ખગલગી રહ્યો હતો કે તેને એમ થયું કે લાવ મધુરબાલા સાથે આવ્યો જઈ. ચાલતા નાટક પર તો તેનું કશું ચિત્ત હજીજ નહિ. પરન્તુ તે એકલો મધુરબાલા સાથે જાય તો મસ્તીખોર લોકો કેવી ટિકા કરે એવું તેને લાન થવાથી એ વિચારતો તરતજ ત્યાજ કર્યો.

બુદ્ધ બુદ્ધ વિષયપર ગણપતિરામે તે વાર્તાલાપ સહ કર્યો હતો. વાતમાં ને વાતમાં સંભીતનો વિષય નીકળ્યો. એટલે ઉત્તર દિલ્લા માનારાઓ વિષે તથા ઇંદોર વિષે વાત ચાલી. વાતમાં ને વાતમાં અંબલગઢનું નામ આવ્યું એટલે તરતજ કમલાક્ષી બોલી, “અંબલગઢનું નામ આવ્યું એટલે મને ઠીક યાદ આવ્યું. તમને ખબર તે હશેજ કે પાસેના બેકસમાં બેઠેલીનો ભાઈ એ સંસ્થાનની રાષ્ટ્રીય કાર્યભારી છે. ખરું? વળી એ બેને તે ઉપરાંત પણ કાંઈક સારો નરસો સમ્બન્ધ છે એમ પણ લોકવાયકા છે.”

ગણપતિરામે એ વાત તદ્દન ઉગ્રવવાનો યત્ન કરતાં કહ્યું “ભાઈ મને તે ખબર નથી. તમને ભણી ખબર પડે છે. તમને કાણે કહ્યું?”

“અરે તમને ખબર ન હોય એ વાત તે બને? આપું આમ બલે છેને.” કમલાક્ષીએ તરત રોકડો જવાબ આપ્યો.

કમલાક્ષી અને ગણપતિરામનો આ કથાલાપ સાંભળી મધુરબાલાની મુદ્રા નિસ્તેજ થઈ ગઈ. તેણે પોતાના ભાઈ માટે કેવું સાંભળ્યું હતું? તે તે મનમાં ને મનમાં અકળાવા અને મુઝાવા લાગી-રડવા લાગી.

ભાણખિહારીની સ્થિતિ એ ચમત્કારિક થઈ અને તેણે જવા માટે મધુરબાલાને સૂચન કર્યું પણ એટલામાં તે વળી પાછું પેલા બેકસમાંથી સંભળાયું!

કમલાક્ષીએ કહ્યું. “મેં કહ્યું એ ખરું હોય-અને તે છેજ એમ મને તે સંપૂર્ણ ખાતરી છેજ-તો એ ભાઈશીના કાર્યભારની ક્ષતિ થઈ સમજો. એ નવ્વાબિની બહુજ ખેલાડી અને જહાંયાજ છે. અંબલગઢનો એક ટપલવી મારે ત્યાં આવે છે તેણે કહેલી રોમેશમ કંપારી ઉપજાવનારી મહા ભયાનક વાલો સાંભળ્યો ત્યારે થરથર

મુજરી. એ સાંભળી તે કોને, ક્યારે, શું કરશે અને કોની સાથે કેમ વર્તશે એ કળતું કેટલું મુશ્કેલ છે તે તમે સમજી શકશો. હું તે અત્યારેજ કંપું છું.”

આ સાંભળી મધુરબાલાની સ્ત્રી સ્થિતિ થઇ હશે તે વર્ણવવાનું સામર્થ્ય આ ક્ષુદ્ર લેખિનીમાં નથી. લાલખિહારી ગભરાતો. મધુરબાલાની આંખોમાં અશ્રુ ઉભરાયાં.

પોતાની આંખોમાંથી નિર્ભર આંસુ ઉભરાતા છતાં તેણે તે લોકોને કહવા ન દીધું. એ હાથે મ્હોં છુપાવી દીધું અને પોતાની બહુ મૂલ્ય રેશમી સાડી વતી આંખમાંના અશ્રુ દૂર કર્યાં.

ફરીથી લાલખિહારીએ ચાલ્યા જવાની વાત કાઢી. પરંતુ ‘ભાઈ આવે અને આપણને અહિં ન જૂએ તો તેને કેટલી ચિન્તા થાય?’ એમ કહી નજી જવાની તેણે-મધુરબાલાએ સલાહ આપી. લાલખિહારીને એ તે કાંઈક ઠીક લાગી. ભાઈ-બહેનનું આવું હેતુ જોઈ તેને અપાર આનન્દ થયો.

ગણપતિરામ અને પેલી નાયકાઓ તો હજી પોતાની વાતો આગળ ચલાવ્યાજ જતા હતા. તેમનો ધરિદો-ખાસ કરીને પેલી નાયકાઓનો તો પાસેના બોક્સમાં બેઠેલાંને સાંભળાવવાનો-તેમને કટાક્ષ કર્યા કરવાનો હતો એમ સ્પષ્ટ દીસતું હતું.

એટલામાં કમલાક્ષીએ પાછી વાત ઉપાડી. “ ગણપતિરામ ! આજ બે ત્રણ દિન થયાં મુબ્બમાં જે ખૂનની વાર્તા આવી રહી છે તે વિષે આપને તો કાંઈ ખબર હશેજ.....”

“ શું ખૂન ? ખૂન કેવું ? ” ગણપતિરામે વાત ઉગ્રવવાને ચમક્યા જેવો ડોળ કરીને તરત કહ્યું. “ તમને તો જાણે આખા આજીવન ખબર છેને શું ? હું તો કાંઈ જાણતો નથી. ” બાળુએ જોઈ તે

અપડયો. “ આખરે નાયકા તે નાયકાની જાત બતાવ્યા વગર રહે ? ”

“ આખા ગામની તો ઠીક છે. પણ આ તો ખરી વાત છે. અને બધે ધણે ઠેકાણે ઉઠેલી છે. ” મોહમાલિકાએ તરત ગણપતિરામને જણાવ્યું.

કમલાક્ષીએ તેમાં પૂરવણી કરી; “ હા. વળી એમ પણ કહેવાય છે કે એકમે પર કે એટલામાંથી એક કોઈ સાથા વગરના ધનું પોટલું જાતી આવ્યું છે. ”

ગણપતિરામ સાવધ થયો. પોતાની વાત બહાર પડે તેની પૂરતી સંભાળ એને લેવાની હતી. બિહારી એ જરા ચમક્યા કારણ તે ધારતો હતો કે પહેલા-બીજા પ્રકરણમાં વણુવેલા જે પરાક્રમને તેનો અનુભવ થયો હતો તે અધુના પર્યંત તદ્દન અમ્મસિદ્ધજ છે-લોકોમાં તેની વાત ફેલાઈ નથી.

પણ આતો તેથી ઉલટું નીકળ્યું. અને એને ભય લાગ્યો કે વખતે વાતમાં ને વાતમાં પોતાનું નામ પણ નીકળી આવે.

કેટલીકવાર ગણપતિરામ જરા વિચાર કરતો હોય તેવો વેશ લખવો ઉભો. પછી બોલ્યો. “ હાં ! તે ખૂન કે ? તેની મને ખરાબ ખબર નથી. મને નથી લાગતું કે તે ખૂન હોય. ”

“ શું ? ” મોહમાલિકાએ એકદમ વાધો ઉઠાવ્યો. “ શું તે ખૂન નથી ? અરે એ શું ખૂન નહિતો ખૂનનો દાદો ? આટલા ખંડા માણસો તેને ખૂન માને છે તે કાંઈ સૂખ તો નહિ હોયને ! તમે તો તદ્દન વિચિત્રજ છે. વળી જે પેલી વિહારામની વાડી વાળી વાત અમે પોલિસને જણાવીએ તો તરત એ ખૂનનો પતો નિઃસંશય લાગે ”

“ કયી વાત ? ” ગણપતિરામે તો જાણે તદ્દનજ જૂલકણુ મરણને ડાંગ કર્યો.

“ પેલી સર્નિવારે અમે કહી હતી તે. ”

“ પણ તેને તે આને શો સમ્બન્ધ ? ”

“ સંબંધ તો ખરોસ્તો. પેલી વાડી આજમ્મ અમે જે પોટલું
જોયેલું તેજ પોટલું લઈ પેલો માણસ એકમે તરફ ગયો તે હોય. ”
મોહમાલિકાએ પોતાનું કૌતલ્ય બતાવ્યું,

“ બેસી રહો બેસી. ” ગણુપતિરામ બોલ્યો.

“ એમ તો વળી ખૂન પકડાતા હશે? બહુ ગડબડ કરવા જશે
અને તમેજ પોલિસને કહેવા જશે તો બોંબ ભારી થઈ પડશે. એ
તો પોલિસનાં કામ રહ્યા ”

“ કેમ? તેમાં અમે શો ગુન્હો કર્યો તે અમને બોંબ ભારી
પડે ? ” કમલાક્ષીએ કારણ માગ્યું.

“ તમે કર્યો તો નહિ એ વાત ખરી પણ તમે ચર્તા દીસી તેજ
કેમ? તમને સાક્ષી માટે પકડી જાય. એજ. ”

“ પણ તેમાં શું કાંઈ ખારી તો નહિ નાંખેને ! ” આળા કરતાં
નિર્ભંજન મોહમાલિકાએ કહ્યું “જે ખરેખર હોય તે કહી દેવાનું.”

“ હા. એ તો મોંઢાની વાત છે. ” ગણુપતિરામે તેજ કચનનો
રહીએ આપવા માંડ્યો. “ તમને અનુભવ વગર ક્યાંથી ખબર પડે
કે સાક્ષી થનારના કેવા દમ નીકળી જાય છે. હવે જ્યાં છો એ વાત
એવી બાબતમાં માથું ન મારવું તેજ સારું. ”

પ્રવેશ પર પ્રવેશ રંભૂમિ પર બજવાયા જતા હતા. આજુ
થીવેટર-તેમાનો જન સમુદાય-રસ લઈને નાટક જેવા જવું હતું અને
માંહેના રસિક પ્રસંગોએ તાળી ટીપ્પાં જવું હતું પરંતુ આ વાતોમાં
શુદ્ધાધ્યાનુ મિત્ત તેમાં ન હતું.

એટલામાં પ્રથમાંક સમાપ્ત થયો. અને અંકનો પડો જે પડ્યો.

એટલે મણુપતિરામ ઉડીને જવા માંડ્યો. કમલાક્ષી તેનો હાથ પકડી અટકાવતાં બોલી: “કેમ તમે એ આલ્યા? તમને મ હાથ લાગે છે!” તેણે જરા હસતાં કહ્યું.

“ના. ના. જરા કામ છે બહાર” મણુપતિરામે ઉત્તર આપ્યો.

“જરા કાંઈ પાન પટ્ટી—” મોહમાલિકાએ કહેવા માંડ્યું.

“ના. હું પાન ખાતો નથી. એક બે મૃદસ્થાને મળવું છે. એલા નીચે ઉભેલા કુંજવિહારી સાથે મ વાર્તાલાપ કરવો છે.”

હાથ છટકાવી તે ઝડપથી ચાલ્યો ગયો.

“હાશ! નાયકાએના હાથમાંથી તો છૂટી!”

લાલબિહારી તેની પાછળ જોઈ જ રહ્યો હતો. તેને માલમ પડ્યું કે મણુપતિરામ વિહારી પાસે ન જતાં એક બીજા જ મૃદસ્થને જઈ ચાલ્યો અને તેની સાથે વાર્તાલાપમાં જ ગુંથાયો.

બીજો અંક શરૂ થતાં જ તે પાછો આવ્યો.

મધુરબાલા અને લાલબિહારી આતુર નયને અનંતરાયની વાટ જોવા જ કરતાં હતાં અને લાલબિહારીએ તો દષ્ટિ સતત જ દાર સામે માંડી હતી એટલામાં જ,

“આવ્યો તો ખરો!” એમ તે બોલી ઉઠ્યો.

મધુરબાલાએ ઊંચું જોયું. તે અમકી. અનંતરાય થીયેટરમાં પ્રવેશી તેમની પાસે આવ્યો અને જાણે પોતે મર્યો, આટલો સમય થીયેટરમાં ગેરહાજર રહ્યો અને એક યુવક અને યૌવનાને એકલા થીયેટરમાં બે કલાક બેસાડી રાખ્યા તે કશી વિસાત જ ન હોય એમ તે ઉભયની વચ્ચેની સીટ પર બેઠો.

મધુરબાલા બોલી: “વાહરે ભાઈ ! ખરી તમારી વીથ પચ્ચીશ મિનિટ ! અઢી કલાક ખાસ થયા તોયે વીથ મિનિટ પૂરી થાય નહિ તમારી ! ઘડિઆળ બન્ધ પડ્યું કે શું ?”

લાલબિહારીએ તરત કાનમાં કહ્યું, “તું કેટલો મોડો આભ્યો? અહિં અમારે કેટલું વેઠવું પડ્યું. લોકોએ અમારા પર કેટલી ટીકા કરી. અને આ જ્ઞેષ ! પાસેની બોક્સમાં પેલી બે ? ઝોળખાય છે કે ? એ રાં-એ મને કેટલો ત્રાસ આપ્યો છે ! હરિ ! હરિ ! એ વાતચિત તો પછી બધી તને કહીશ. ત્રણવાર અહિંથી ઉડી જવાનું મન થયું મને.”

અનંતરાય બોલ્યો ! “કોણ પેલી બેકબેવાળી નાયકા કે ?”

“હા અને પેલા ગણપતિદાદા જે આવ્યા હતા. એ બધી વાત તો હું તને પછીથી કહીશ.” લાલબિહારીએ મધુરબાલાની હાજરીમાં કહેવું યાચ્ય ન ધાર્યું.

“કોણ ? ગણપતિરામ ? એ સાળા પર મને બહુ ચિદ ચઢે છે. એ માણસ, હું જ્યારે તમને છોડી ગયો ત્યારે મારી આસપાસ ફરતો દેખાયો હતો. એ ત્રણ દિવસ થયાં એ મારી પાછળ ભમતો ને ભમતોજ દેખાય છે. મને લાગે છે કે એ જનસુસનું કામ કરે છે કે શું ? એકવાર એની ફજેતી કરી નાખું એમ મારો વિચાર છે. લાવ પકડું એને !” અનંતરાય આવેશમાં આવી જઈ બોલ્યો.

સમકીને લાલબિહારી બોલ્યો: “જા, જા. એવું હમણું કરતો નહિ. અહિં મધુરબાલા છે તે જ્ઞેતો નથી-જાણતો નથી ?”

“આજે તો ઠીક છે પણ જ્ઞે કાલે એ મારી પાછળ દેખાયો તો એનો કાન પકડીને આમળ્યા વગર નહિ રહું. સુવ્વર સમજે છે શું એના મનમાં ?” કોષમાં ને કોષમાં અનંતે કહ્યું.

આ બધી વાતચિત બહુ ધીમેથી થયેલી હોવાથી અને હવે ભાઈ આવ્યાથી મધુરબાલાનું ચિત કંઈક અંશે નાટકમાં પરોવાયાથી તેણે કશું સાંભળ્યું ન હતું.

લાલબિહારીએ કહ્યું, “ ત્યારે હવે અહિંથી ચાલ્યા જવું છે કે કેમ ? નાટક જોવો છે ? ”

“ કેમ ? નાટક જોવા આવ્યાં છે કે વેશ કરવા ? ” અનંતે પૂછ્યું.

“ મને રહેન નથી પડતું. તારી પહેનની મરજીએ પૂછી જાત ”

લાલબિહારીએ જણાવ્યું.

અનંતરાયે મધુરબાલાને પૂછ્યું, “ કેમ તારે નાટક જોવો છે કે ઘેર જવું છે ? ઉંઘ આવે છે ? ”

“ ઉંઘ તો નથી આવતી. ” ધીમે સ્વરે મધુરબાલાએ જવાબ આપ્યો. “ પણ પહેલો અંક સુંઘાઈ ગયો એટલે નાટકમાં રસ નથી પડતો. આમે ને આમે આ અંક પૂરો થયે ચાલ્યા જમએ તો ઠીક ” તેણે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

અનંતરાયે અને લાલબિહારીએ કમુલ ક્યું.

ધીમે ધીમે નાટક તો આગમ ચાલ્યો. પેલી નાયકાઓએ હવે શાન્ત પડી હતી. નાટકનો બીજો અંક ઘણો ન્હાનો હોવાથી થોડાક સમયમાં સંપૂર્ણ થઈ ગયો. ત્રણે ઉઠ્યાં.

બોક્સમાંથી બહાર આવ્યાં. લાલબિહારીએ, જે મનુષ્ય સાથે ગણપતિરામે વાર્તાલાપ કર્યો હતો તેને જોયો—તેના પર દષ્ટિ રાખી. તેની પ્રતીતિ થઈ કે ગણપતિરામ અને એનો એ સાથી જસુસીનું કાર્ય કરે છે.—અનંત પર કે કોના પર તે એ સમજ્યો નહિ.

તેઓ જોવા થીયેટરની બહાર નીકળ્યા એટલે તે મનુષ્ય અદસ્ય થઈ ગયો. લાલબિહારીને તે વિષે અનંતરાયને કહેવાનું મન થયું, પરંતુ મધુરબાલા હોવાથી તે અટક્યો.

બહાર જઈ તેમણે એક વિકટોરિયા ભાડે કરી. અને મધુર-
બાલા અટ તેમાં ચઢી બેઠી. લાલબિહારી થી બેઠો. અનંતરાયે ચઢી
બેસવાને પગથીયા પર પગ મૂક્યોજ હતો એટલામાં તેનાથી સર્વથા
અપરિચિત એવી એક વ્યક્તિ ત્યાં આવી લાગી અને તેને કહેવા
લાગી, “ થોડી વાત કરવી છે. જરા દૂર આવશો તો અત્યંત કૃપા થશે. ”

તેને જોઈ અનંતરાયે આશ્ચર્ય પામ્યો જવું કે ન જવું ? તેને
વિચાર ઉપરિચિત થયો. મુંબાઈમાં સોનેરી ટોળીવાળા ફસાવનારાઓનો
કાંઈ અભાવ નથી એટલે વખતે ફસામણે હોય; પરંતુ એ વ્યક્તિની
મુખમુદ્રામાં તેને કશું વાંધા ભરેલું લાગ્યું નહિ. એથી તે ‘ આવું
છું ’ કહી તે વ્યક્તિ સાથે રહેજ દુર ગયો, થોડીજવારમાં પાછો
આવી તે કહેવા લાગ્યો.

“ બિહારી ! એક ગૃહસ્થને કાંઈક બહુજ અગત્યના કામસર
મારે મળવું છે. તું ને મધુરી જાઓ. ક્યાં તો તું આજે મારે
ઘેરજ સૂજો. હું થોડેક સમયે આવી લાગીશ. ” આટલું કહેતાં તેના
નેત્રમાં હર્ષશ્રુ જણાયાં તેની મુદ્રા પણ સતેજ દેખાઈ.

મધુરબાલાના પેટમાં ધ્રારકો પડી, “ વળી એ પાછો ક્યાં
જાય છે ! ”

તેના તરફથી કશોજ ઉત્તર ન મળવાથી અનંતરાય બોલ્યોઃ
“ કેમ બહેન ! રડે છે કે શું ? આમ ગાંઝવેઝ શું કાંટે છે ? ઘેઠા
થઈ છે ? લગ્ન થયા પછી કાંઈ હું સંબંધે આવવાનો છું ? ” તેણે
રહેજ હસતા કહ્યું.

લાલબિહારીને આ ગમ્યું નહિ. અનંતરાયે આપેલું કારણ
સર્વાંશે સત્ય હોય એમ એને લાગ્યું નહિ. તેણે તરત કહ્યું, “ વાર.
તમે જલદી આવો. અમે અહિંજ થોભીએ છીએ. ”

“ ના. ના. તે નહિ ચાલે. મને વખતે વાર લાગે તો ? અને મધુરીને ઉધ આવતી હશે. તું એને સમજાવીને ઘેર લઈ જા એટલે થયું. ”

ઝેમ કહી તે ચાલતો થયો. તેના છેલ્લા શબ્દો બિહારી અને મધુરીથી પૂરેપૂરા સ્પષ્ટ સંભળાયા પછી નહિ હેાય.

તમારા જીવનમાં રસમરણ્યું વહેવડાવવા,
તમારા જીવનમાં ઉચ્ચતા ઝેરવા,
તમારા જીવનમાં આનંદ ઉભરાવવા

લોકપ્રિય

વાર્તામાળા

[માસિક]

જરૂર મંગાવો.

૬૨ અંક.

કુંકી વાર્તાઓથી ત્રણ સુંદર અને ભાવ પૂર્ણ
આજી વાર્તા દૃશ્યસ્પર્શી નેરાતર પોહતી.

જ્ઞાન વિનેહ પીઅર્સન, ટીટબીટસ, એન્સર્સ
૪. સુમસિદ્ધ અગ્રેજ અહવાડિકોની દબે આ વિભા-
ગમાં એક જાણીતા વિદ્વાને ખાસ ચુંદી કહેલા
લખાણો તમારા જીવનમાં ઉચ્ચતા, રસિકતા અને
આનંદ રહેશે.

વા. લ. ૧-૮-૦)
નમુનો ૦-૨-૬)

લખો.

વાર્તામાળા ઝોડિસ.

સાહત્ય કુંજ મંગળા-નવીઆઈ

તેરમું પ્રકરણ.

અનંતરાયની તપાસ.

જે ગૃહસ્થે-જે વ્યક્તિએ-તેને ખોલાવ્યો હતો તે સ્ટેજ દર ઉભો રહ્યો હતો. તેની પાસે જઈ અનંતરાયે પૂછ્યું ! “ એ ક્યાં છે ? ક્યાં ખેડાં છે ? ”

“ સ્ટેજ પર છે. તેમને આવતાં મોકું થયું. સ્ત્રીઓની જગ્યા ખીચોખીચ ભરેલી હતી. એક પણ મોકસ ખાલી હતો નહિ. આથી મેનેજરે અમને વિંગમાં પડા આડે બેસાડ્યા છે. ”

“ પરંતુ હું અહિં આવેલો છું એમ એમણે કેવી રીતે જોયું ? મેં તો એમને જોયાજ નહિ. ” અનંતરાયે પ્રશ્ન કર્યો.

“ એ બધી મને શી ખબર ? ગમે તેમ પણ એણે તમને જોયા. અને તમે ગયા એટલે બરાબર પૂરતી નિશાની આપી મને મોકલ્યો. જેથી હું તમને ઓળખી શક્યો. હું એક સામાન્ય એક્ટર છું. તરફી માટે અને તમારી પાસે આવી એકદમ બોલ્યો તે માટે માફી આપશો, તેમાં વળી તમે એકલા— ” પેલા ગૃહસ્થે-જેણે પોતાને એક્ટર તરિકે ઓળખાવ્યો તેણે લંબાણથી વિવેચન કર્યું.

“ હું. તેમાં હરકત નહિ. એ તો મારા જ્ઞેન બનેલી હતા. ” અનંતરાયે કહ્યું.

“ ચાલો ત્યારે પાછાની વાળુથી અંદર થીયેટરમાં જઈએ. આગળ જરા ગિરદી છે. ”

એમ કહી તે એકટર અનંતરાયને થીયેટરના અંદરના ભાગમાં લઈ ગયો. અને તેને ડેસ્કિંગ રૂમમાં લઈ ગયો. તે ખોલીમાં એક બે બાંક, બે ત્રણ મોટા ચરીસા, એક બે જબ્બા તથા સાડીઓ વગેરે પડેલાં હતા. એકટર એને ત્યાં બેસાડી ગયો. તે કહેતો ગયો કે “હમણાંજ એ અહિં આવશે. હું જાનને એમને સત્વરજ મોકલું છું.”

અનંતરાય તેના ગયા પછી ઝોરડામાં દષ્ટિપાત કરવા લાગ્યો. કેટલાક બહુમૂલ્ય વસ્ત્રો જે ત્યાં પડેલાં હતાં જે ત્યાંની વિજ્ઞાનિક લાઈફમાં આંક આંક થયાં કરતાં હતાં. એ જોઈ તેને નાટકવાળાના ધન્યા વિષે વિચાર આવ્યો. તે આવા વિવિધ વિચારો મનમાં કરતો હતો એટલામાં હાથમાં ચાથુક, માથે પીળી ટોપી, કમ્બરે પટો અને કાળો ડાલો પહેરેલા એક ગૃહસ્થે અંદર પ્રવેશ કર્યો. એટલામાં પેલો એકટર પણ આવ્યો તેણે કહ્યું. “બાંકપર બેસો. પુરસીપર નહિ. ”

એ અવાજ અસભ્ય અને ધમકી ભર્યો હતો.

અનંતરાય ચિદ્વાયો, પરંતુ વખત વિચારી બેસી રહ્યો. પુરસી પરથી ઉઠ્યો નહિ.

એટલામાં એક હવાલદાર ત્યાં આવ્યો, એકટર ચાલ્યો ગયો. હવાલદારે દાર દઈ અનંતરાયને કહ્યું. “ સામેના બાંકપર બેસો. ”

“ એટલે? હું અહિં બેસવા અને તમને મળવા નથી આવ્યો. હું તો નવાબિની મહેરુનિસા મને બોલાવે છે એમ જણાવવાથી તમને મળવા આવ્યો છું. ”

“ અને તે અહિં મળશે એમ તમને લાગ્યું ? ” પેલા પીળા ટોપીવાળા ગૃહસ્થ-કોન્સ્ટેબલે કહ્યું.

“ અલખત ! તેમ ન હોત તો હું અહિં આવ્યોજ ન હોત ! ”

“ પરન્તુ તે જીવંત નથી એમ શું તમે નથી જાણતા ? ” કોન્સ્ટેબલે પ્રશ્ન કર્યો.

“ જીવતી નથી ? એ શું બંકો છે ? કે મસ્કરી કરો છો ? ” અનંતરાયે વાંધો ઉઠાવ્યો.

“ તમે તો નિદોષ હોવાનાં ટોંગ કરશોજ. પણ જ્યારે એકટરે તમને કહ્યું કે નવ્વાબિની તમને ખોલાવે છે ત્યારે તમારી મુખમુદ્રા શ્વેત કેમ થઈ ગઈ ? વિચાર કેમ કરવો પડ્યો ? નહિ જવું એ હાનિકર્તા છે. એથી તો ઉલટા આપણે ખૂની તરિકે સિદ્ધ થઈશું એમ પ્રતીત થવાથી તમે આવ્યા. ” કોન્સ્ટેબલે અનંતરાયપર ખૂનનો ગભીર આરોપ મૂક્યો.

“ તમે મને પૂછનાર દોણુ ? હું ઉત્તર નહિ આપું. ”

“ એટલે ? તમે મને ઓળખતા નથી ? હું કોન્સ્ટેબલ છું. તમારા પર મહેરનિસાના ખૂનનો આરોપ છે. ” તેણે ચોક્કા શબ્દોમાં સ્ફોટ કર્યો.

“ કેવું ખોટું તહોમત ! ”

“ તમે ગુન્હો ના કબુલ કરો છો ? વાર ત્યારે એ મહેરન સાથેનો સમ્બન્ધ તો કહેશો ? ”

“ હું તેનો કારભારી છું. ખીજું શું વળી ? ” અનંતે તોછલાઈથી ઉત્તર આપ્યો.

“ યાદ રાખો. પચાસ સાક્ષી એમ કહેવા તૈયાર છે કે તમે એની સાથે ફરવા જતા અને ફાવે તેમ વર્તન ચલાવતા. ” કોન્સ્ટેબલે ભેદ કઢાવવા માંડ્યો.

“ હું તેની ખ્યાનગી તહેનાતની વ્યવસ્થા કરતો, એજ અમારો વધુ સમ્બન્ધ. ”

“ વારુ તેમ તો તેમ. ” વધારેમાં સારું નહિ નીકળે જાણી કોન્સ્ટેબલે કહ્યું. “ પણ એ સમ્બન્ધ તૂટ્યો કેમ ? ”

“ તૂટ્યો ? હું તે કાંઇ જાણતો નથી. માત્ર એટલીજ મને ખબર છે કે હું એનો કારભારી નથી. ”

“ વારુ હવે તમે એને ખંગલે કેમ નથી જતા ? તેનું કાંઇ ખીજું કારણ હશે ને ? ”

“ કારણ એજ કે એ પ્રવાસે ગયાં છે. એમને તેમ કરવાનો ભારે શોખ હોવાથી તે ગમે ત્યારે ગમે તે તરફ જાય છે. ”

“ પ્રવાસે ગયાં છે કેમ ? વારુ કેટલા દિવસથી ? ”

“ લગભગ આઠ દિવસથી ”

“ એટલે એ ગયા સનિવારે ગયા કેમ ? બરાબર તે દિને સાયંકાળે તમે એ ફરવા ગયાં હતાં. એના ધણા સાક્ષી છે. બોલો ફરીને ગયા પછી શું થયું ? ”

“ તેને છોડી ગયા પછી શું થયું તે હું કેમ જાણું ? ”

“ નથી જાણતા, એજ તમારો ઉત્તર કે ? ”

“ જુઓ. ઉત્તર દેશો તેમાં તમને લાભ છે. બોલો સનિવારની રાત્રિ પછી તમે એને કદી મળ્યા છો ? ”

“ના, બિલકુલ નહિ.”

“વાર તમારા પર એનો પત્ર છે?”

કોઇ પણ ન પૂછે એવો આ પ્રશ્ન સાંભળી અનંતરાય ગભરાયો. તેને શરમ લાગી. તિરસ્કારથી તે બોલ્યો; “તમને તેનું શું કામ છે?”

“એટલું સમજતા નથી? શનિવાર પછી તમને એનો પત્ર મળ્યો છે એટલું સિદ્ધ કરશો કે આ તહોમનમાંથી છૂટ્યા સમજવા”

અનંતરાયે ગળવામાં હાથ ધાલ્યો. કોન્સ્ટેબલ બોલ્યો “પરન્તુ તે પર પોસ્ટનો સકકો, તારિખ વગેરે હોવા જોઈશે. તમારે ફક્ત એટલુંજ સિદ્ધ કરવાનું છે કે શનિવાર પછી નવ્વાબિની જીવતી હતી”

અનંતરાય તદ્દન શાંતજ રહ્યો ગળવામાંથી હાથ પાછા ખેંચી લીધા.

“આ પરથી જણાય છે કે શનિવાર પછી તમને એનો પત્ર મળ્યો નથી. તમને છોડ્યા પછી એ ક્યાં ગઇ તે એ તમે જણુતા નથી. પણ તમે ક્યાં ગયા તે તો કહેશો?”

અનંત મૌન રહ્યો

“ચાલો હું કહું? તમે એકએપર ગયા. ત્યાં એક મિત્ર સાથે ઉજાણી કરી પછી ત્યાં થોડોક સમય ગાળી એક ગૃહસ્થ જે તમારો અનેવી થનાર છે, તેની સાથે ચાલ્યા આવ્યા.” કોન્સ્ટેબલે ક્રમવાર તેની હિંદસાલ વર્ણવી.

અનંતરાયના મનમાં સંતાપનો પાર રહ્યો નહિ.

“આ સર્વ એણે ક્યાંથી જાણ્યું? બિહારી તો કહેજ નહિ. કુજબિહારી કે તેવો માણસ નથી. પેલી રાં—નાયકા ખરી. અને પેલા ગણપતિદાદા ડિટેક્ટીવ મૂએલા છે ને!” એમ એ પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો. “એ ગદ્દાનાંજ કારસ્તાન આ.”

ડૉન્ટેબલ બોલ્યો. “સર્વ વાત ખરી છે. જે ખૂનના આરોપમાંથી છૂટવું હોય—આ તહોમતથી મુક્ત થવું હોય તો એ શનિવારે સાયંકાળે ત્રણથી રાત્રિએ ત્રણ વાગ્યા સુધીનો ચોક્કસ સમય તેં કેવી રીતે, ક્યાં કોની સાથે ગાળ્યો હતો તે બધું વિગતવાર કહી અને સિદ્ધ કરી બતાવ. મહેરનુનું ખુન રાત્રિએ આઠથી દશના અરસામાં થયેલું છે એમ અમારી માન્યતા છે. બરાબર કહે. હઠ કરશે તે નહિ ચાલે”

માનવાચક ‘તમે’ ને બદલે હવે ‘તું’ થયું હતું.

“વાર.” અને તે વાંધો કાઢ્યો. “એ વાત ખરી હોય તો સર્વ વાર્તા મુબાહમાં પ્રસરી કેમ ન ગઇ? પેપરોમાં કેમ ન આવી? વળી એ કાંઈ નાની સુની વાત છે? અમલગઢના નવાબની બેગમનું ખુન થાય અને તે વાત બહારમાં યે ન આવે કે? નવાબને ત્રણ તાપનું માન હતું. ખબર છે? એ નવાબ અહિંજ રહે છે; તેને અને કાંઈ નહિ તો નવાબનીના ચાકરોને યે કશી ખબર ન હોય કે?”

ડૉન્ટેબલ ચિદાયો.

ચૌદમું પ્રકરણ.

૫૦૦૦ ની નોટાં.

એટલામાં પેલા શિરહીન શબ્દની વાત કરવી અને પેલા કોચમેન સાઇસ વિગેરેની હકીકત બહાર પાડવી એ કોન્સ્ટેબલને અપ્રોપ્રિયા લાગ્યું. હજી એ બે ભામટાઓ પર તો પોલિસની નજર બેઠ્યે. તેણે વિચાર કરી કહ્યું. “તે સર્વ હજી તપાસ થાય છે. પણ હાલતો એ શનિવારની રાત્રિ તેં ક્યાં ગાળી તે નિરાંતે સાંભળ.”

“નેઉં કહોની !” ઉદ્દતાઈથી અનંત બોલ્યો.

“એ રાત્રિ તેં ગાંવદેવી પાસેની ડામરગલીમાંના એક બંગલામાં ગાળી એ બંગલો ધણાક દિવસથી ભાડે લીધો છે. બોલ, એ બંગલામાંનો ફેન્સી માલ તારો છે કે બીજા કોઈનો ?”

અનંતરાય એ વાક્યનો મર્મ સમજ્યો. અપમાન સહન ન થવાથી તે બરાડી ઉઠ્યો, “ત્યારે શું કોઈ સ્ત્રીનો છે ?”

“વાર, તારો છે. તું ઉત્તર આપે છે કે નહિ તે હું જાણવા માંગતો હતો. ચાલો હવે શનિવારે તું કોટમાંથી રૂ. લઈ આવ્યો ત્યાર પછી તમે બે સાંજે ગાડીમાં બેસી ફરવા ગયા. પછી એ બંગલામાં ગયા. ત્યાંથી પછી મહેરન જીવતી પાછી આવી નથી.”

“બોહું. તે તો મને એપોલો બન્દરે ઉતારીને ચાલી ગઈ.” અનંતે જીલ કાઢી.

“ પૂરાવાથી સિદ્ધ થાય કે તમે એ બંગલામાં ખેરી રહ્યા. ત્યાર પછી મહેશ્વરિસા બહાર આવીજ નથી. ”

“ શું પૂરાવો ? સાક્ષી છે ? લાવો તે સાક્ષીને કાનપટ્ટી પકડીને મારી પાસે. હોયતો તે એવકફ, જુકા અન્ધ યા વિશ્વાસઘાતી હોવા જોઈએ. ” કોષના અતિશય આવેગના ઉલ્કારા અનંતે કાઠવા માંડ્યા.

“ ત્યારે તું સઘળું કહી જા. ” શાંતિથી તેણે કહ્યું.

“ મને એપોલો બન્દરે ગાડીમાંથી ઉતરી જવું પડ્યું. હું જવા માંડતો હતો એટલામાં પેલો સિદ્ધી આવીને કહી ગયો કે રાષ્ટ્રી સાહેબ મને ઘેર બોલાવે છે. હું ગયો તો એ ત્યાં ન હતી ! તેથી મારે વાટય જોવી પડી. આવ્યા પછી એણે જે કહેવું હતું તે કહ્યું. તે પછી એકબે તરફથી ફરતો ફરતો હું ઘેર જતો હતો એટલે મારા મિત્રો મને મળ્યા તે મને ઉગ્મણીમાં લાઇ ગયા.—”

“ વાહ. એ બધું રહેવા દે. એ રાત્રે ક્યી ગાડીથી ગઇ એમ તમે કહો છો ? રાત્રિને એ સમયે ક્યી ગાડી ઉપડે છે ? ”

“ તે તો મને ય ખબર નથી. જાણવું જ હોય તો કાચમેન યા સાઇસને પૂછો. તેઓ ગાડીપર મૂકવા ગયા હતા એટલે તમને સઘળું જણાવી શકશે. ”

“ એ તે વળી કહે ! એતો તારા સાથીદાર છે. એને પૂછવામાં શું ફાયદો ? ” કોન્સ્ટેબલે વાંધો દર્શાવ્યો.

“ સાથીદાર ? ” સંકોધ અનંત બૂમ પાડી ઉઠ્યો, “ ત્યારે શું જે બાઇ જીવતી છે તેના ખૂનનું તહેામત મારાપર તમે મૂકો છો ? કેવી બેઅદબી ? વારુ મેં ખૂન ક્યાં કર્યું તે તો કહેશો કે જરા ! ”

“ ગાંધેવીવાળા બંગલાના પત્રાના ઝાપરાંવાળાં સ્વાનગૃહમાં ખૂન થયું હોય એમ લાગે છે. ”

“ત્યારે શું મહેરુનિસાની લાશ ત્યાંથી મળી આવી છે કે શું?”
અનંતે પૂછ્યું.

“તું એવો કાચોપોચો ખૂની નથી. તે બરાબર ચોકસી કરી
ને સખને ઠેકાણે પાડ્યું છે.”

“વારૂ. ત્યારે તે મરી ગઈ એમ તમને કહેવાનું શું કારણ છે?
શી સાબિતી છે?”

“એ સ્થળે રક્તના ઝાંઝા છે.”

“મારે જગા બેવી પડશે.”

“અમે તને જરૂર ખતાવીશું.”

“વારૂ. ત્યારે એના પ્રાણ લેવામાં મારો હેતુ શું? મારેને એને
તો પ્રેમલાવ છે ને?” હસવું આવે એવા ચાળા કરતાં અનંતે કહ્યું.

“પોતાના પ્રેમપાત્ર પર સંશય આવ્યાથી થયેલું આ કાંઈ પહેલું
ખૂન નથી. તારા હેતુનું કામ શું અમારે! ખીણું હવે ત્યારે નવા-
બિની તારા કહેવા પ્રમાણે ગામ ગઈ છે ત્યારે તું ગાંધેવીને તમારે
બંગલે શા ઉદ્દેશથી જાય છે? એ વાત તે ખરી છે ને!”

એટલામાં એ ડેસ્કીંગરમનું દ્વાર ઉઘડ્યું અને શાંત પ્રકૃતિ અને
ભવ્ય દેખાવનો એક યુરોપિયન ત્યાં આવ્યો. પેલા કોન્સ્ટેબલે અંગ્રે-
જીમાં ટુંકમાં અત્યાર સુધી થયેલી વાતચીતનો સારાંશ સમજાવી
દીધો. એ યુરોપિયન જે કોઈ નહિ પણ જેનો પ્રકરણ પાંચમામાં
આપણે પરિચય થયો તેજ વિલ્સન.

તેણે પેલા કોન્સ્ટેબલે કહેલું છેલ્લું વાક્ય અંગ્રેજીમાં ફરીથી કહ્યું.
અનંતે ભપકાદાર અંગ્રેજીમાં જવાબ આપ્યો: “હા એ વાર્તા
ખરી છે પણ તેનો તમારી વિરુદ્ધ જાય છે. મેં ખૂન કર્યું હોય તો
હું તે સ્થળે જઈશ નહિ એ દીવાની જ્યોત જેવું સ્પષ્ટ છે.”

વિસ્સને શાંતિથી કહ્યું. “ તમે નિરપરાધિ ઠરો અને આ આળ તમારા પરથી જાય એવી અમારી પ્રયત્ન ઇચ્છા છે. થોડો તમે શા માટે ત્યાં જતા ? ”

“ તે તમે જાણવા માંગો છો ? એલરાઇટ. સાંભળો. ત્યાં નવ્યાબિની સાહેબનો કાંઈ પણ પત્રવ્યત્ર મળશે એવી આશાએ હું ત્યાં જતો હતો. કારણ ઘણીકવાર કોઈને કહ્યા કારવ્યા સિવાય તે બહાર ચાલ્યાં જતાં. એ સમયે, અમે આગળથીજ ઠરાવ્યા પ્રમાણે એ દાર્સીને એકાદ પત્ર કે ચિઠ્ઠી આપી મૂકતાં, અને તે દાર્સી એ પત્રને એલિમરાના ખાનામાં મૂકતી. ત્યાંથી મને મળી શકે. એક દાર્સીપર એનો અતુલ વિશ્વાસ છે તેનેજ એ પત્ર આપતાં. ” અનંતે પોતાનું કારણ દર્શાવ્યું.

“ વાહ પત્ર પહોંચાડવાની આ રીતિ વિલક્ષણ છે. પોસ્ટમાં મોકલતા નથી ? ” કોન્ટેબલે પૂછ્યું.

“ નવ્યાબિની અસ્સલ મુસલમાન કુટુંબનાં છે. આથી તેમને એ પોતાની જૂની રીતજ યોગ્ય લાગે છે. ” અનંતે જવાબ આપ્યો.

“ વાર. ” વિસ્સને પાછું બોલવા માંડ્યું. “ તે ગયા પછી તમને એનો એક પણ પત્ર મળ્યો નથી. કેમ ? ”

“ હા. હું એમ ધારું છું કે મને મળ્યો નથી. ”

“ ઠીક ત્યારે તમે રોજ ત્યાં જાઓ છો. તેમજ આજે ગયા હતા. તેમાં કાંઈએ નવાઈ જેવું તો નથીજ પણ— ”

“ હું આજે એ ત્યાં ગયો હતો એમ તમે જાણો છો ? ” અનંતરણે પ્રશ્ન કર્યો.

“ અરે ! એટલી તો શું ? બીજી બધી બધી વાતો અમે જાણીએ છીએ, ” પાછું પેલા કોન્ટેબલે ઉપાડી લીધું. “ ઉદ્ધર-

પ્રથમે તું તારી પહેનને તથા તારા અનેવીને નાટકમાં લાવ્યો. તેમને એકલાં બેસાડી ‘હું આવું છું’ કહી પત્ર શોધવા ગયો. પરંતુ પત્ર તો જડ્યોજ નહિ. તેને અંદલે કાંઈક ખીજું જડ્યું તેનીયે મને ખબર છે.”

અનંત હવ્યકથો. ગભરાટમાં તે બોલી ઉઠ્યો “શું ? તમે શું કહો છો એ ?”

“હું એમ કહું છું, ” પેલાં કોન્સ્ટેબલે કહ્યું. “કે એક પ્રકારની નાની પેટી અતિ કિંમતી હોય છે. તેમાં મૂલ્યવાન વસ્તુઓ સૂપાવી શકાય છે. વળી તેમાં ચોરખાન થે હોય છે.”

“હશે એવી પેટી હોય પણ ખરી. તેમાં મારે શું લાગે વળગે ?”

“ચાલ ત્યારે તારે તારા ગજવા બતાવ. એટલે તને શું લાગે વળગે તે તરત તારા લક્ષ્યમાં આવશે.”

આ શબ્દો સાંભળીને અનંત શીકકો પડી ગયો. તે એક પણ શબ્દ બોલી શક્યો નહિ.

વિસ્સને હવે કહ્યું, “ત્યારે તું જગાબ નથી આપતો ? વાર હું તને સર્વ કહીશ. તું આજે જંગલામાં ગયો. નિયમ પ્રમાણે એલિમરાનાં સઘળાં ખાનાં જોયાં અને તેમાંના એકમાં કોન્સ્ટેબલે કહેલા વર્ણનવાળી પેટી હતી તેમાંથી તમે નોટોનો એક જથ્થો કાઢી લીધો. તેને તમે બરાબર જોયા પછી ગણ્યા પછી તમારા ગજવામાં મૂક્યો. મૂકીને બહાર નીકળ્યા.”

“ત્યારે તો તમે મારા પર જન્મસ મૂક્યા હતા એમ દીસેછે. ખરૂંને ?” અનંતે કહ્યું. મનમાં તેણે ગણુપતિરામને શતાવધિ સ્સ્વતિ સંભળાવી. હરામખોર પાણ, ગધે એજ સુબર—”

“ કોઈએ તમને આ સમજાવું કરતાં જોયા ખરા. મને એટલીજ ખબર છે. હવે તમારથી છટકી જવાય એમ નથી, ઈન્કાર કરાય તેમ નથી કારણ તમે નોટ સહિત પકડાયા છો. અમે માનીયે છીએ કે એ નોટ તમારી માલિકીની નથી. ”

અકંપિત સ્વરે અનંતે કહ્યું. “ ખરી વાત છે તે મારી નથીજ તે નવ્યાખિનીની છે. એ એટલા તો શ્રીમંત છે કે કોઈ સ્થળે ૨૦-૪૦ હજારની નોટો ભૂલી જાય તો તેની એને દરકાર નથી. ખાનામાં એ નોટ એણે ક્યારે મૂકી હશે તે ભાગ્યેજ એને યાદ હશે. ”

“ એટલે ? શું તમે એમ કહેવા માગો છો કે એણેજ આ નોટ ત્યાં છૂપાવી ? એમ કરવાનું એને તે શું કારણ હોઈ શકે તે મારા લક્ષ્યમાં આવી શકતું નથી. ” વિલ્સને કહ્યું.

“ કારણ ? એનું કારણ તો હું પે કેમ કરી જાણું ? ”

“ વાઈ ત્યારે એ નોટ એણે ક્યારે ત્યાં મૂકી હશે તે તો તમને ખબર હોવીજ જોઈએ. ”

“ મને ખબર નથી. ”

“ શનિવાર પછી તો નહિજ ને ? તે સમયે તો તે બહારગામ ચાલી ગયેલી હતી એમ તમે કહ્યું છે. ”

“ હાસ્તો. ખરી વાત છે. શનિવાર પૂરો થયો તે પહેલાં એમણે ત્યાં મૂકી હોવી જોઈએ. ક્યારે ? એટલે કે ચોકકસ કયે સમયે તે મને માલમ નથી. મૂકતી વેળાએ એમણે મને કહ્યું હોત તો એવા ખાલી, ગલી કુચી વાળા બંગલે એવડી મોટી રકમ મૂકતાં મેં એને વાર્યાં હોત. ” અને તેણે કહ્યું “ અચાનકજ આજે મેં એ રકમ જોઈ પેટીમાં રહેજ ખીલા જેવું દેખાયું તે દખતાં ચોરખાનું નીકળ્યું. ”

“ તે જોઈ તમને આશ્ચર્ય તો નહિજ લાગ્યું હોય ! ”
વિસ્સને કહ્યું.

“ મને એટલું આશ્ચર્ય લાગ્યું કે હું જાણે સ્વપ્નમાં તો નથી
એવો મને ભાસ થયો. એ મને ખરું નથી દેખાતું એમ મને લાગ્યું ”

“ ઠીક છે. વાર એ નોટ તમારી નહોતી તો એને એ સ્થળેથી
કાઠી લેવાનું કારણ શું ? ”

“ અરે ! તે માટે તો હું કેટલા ઉંડા વિચારમાં પડ્યો હતો તે
તમારા જાનસુસે જોયુંજ હશે. મેં બહુ વિચાર કર્યો કે એનું કરવું શું ?
મને ચોક્કસ લાગ્યું કે એ રકમ બંગલામાં રાખતી સુરક્ષિત નથીજ.
એ બાબત ચોરીનો ભય વિશેષ રહેજ. વળી નવ્વાગિની ફરી એ બંગલે
એ રકમ લેવા આવશે નહિ એમ મને લાગ્યું. ”

“ શા માટે ? એવું ધારી લેવાનો તમને શો હક ? ”

“ હો તમને હું સાફ સાફ હકીકત જણાવી દઉં છું ” અનંત
બોલ્યો. “ કેટલાક કારણથી અમારા બે વચ્ચે તકરાર થઈ હતી. હું
રાજીનામું આપવાની તૈયારીમાંજ હતો. આ તકરારને લીધે તો એણે
મને કશો પત્ર લખ્યો નહિ. પરંતુ હું તો આ નોટો એને પાછી
મોકલવાનો હતો. ”

“ કયે સ્થળે ? કયે ગામ ? ” પોતે અનંતને સાચિત પકડી
છે એમ વિસ્સનેને લાગ્યું.

“ બહારગામ શાનું વળી ? અહિંજ મુંગાઈને એને બંગલે ”
અનંતે સીધો જવાબ આપ્યો.

“ જે પેટીમાં એ હતી તેજ મોકલવી એ શું વધારે સારું નથી ! ”
વિસ્સને પૂછ્યું.

“ અલગથી. પરંતુ મને તે વખતે સૂઝ્યું નહિ. હવે તમે કહો
તો એ પ્રમાણે કરીશું. ” અનંતે શાંત પડી જઈને વિસ્સનેની વાતનો
સ્વિકાર કર્યો.

“એ બધું તો ઠીક છે. પણ હવે અમે ચુ ધારીએ હોએ તે સાંભળ. શનિવારે ત્રણેક વાગે કોટમાંથી રૂ. ૫૦૦૦૦ તમે એને આપવા—”

“અને તે આપ્યા પે ખરા.” અનંત બોલી ઉઠ્યો.

“બરાબર. તે નોટ એણે એના ગળવામાં મૂકી. પછી જ્યારે તે ખૂન કર્યું ત્યારે એ વિષે યાદ આવ્યું અને તે તરતજ લઈ તમે તે ચોરપડમાં મૂકી, ભય લાગ્યો કે રખેને પોલિસ જડતી લે તો આપદા. પરંતુ એ નોટો લેવાની તમારી આતુરતા રોજ તમે એ સુરક્ષિત છે કે નહિ તે જોવા બંગલે જતા. એક અઠવાડિલે થયું પણ કશી ગડબડ જણાઈ નહિ એટલે આજે તમે લઈ લીધી પણ પોલિસની નજર તમારા પર હતી તે તમે કળી શક્યા નહિ.—”

“અરે રામ !” તદ્દન ભગ્નાશ થઈ જતાં અનંત બોલ્યો. “ફક્ત ખૂનનું તહેામત મૂકી તમને સંતોષ નથી થતો એટલે ચોરીના પે આજ મૂકો છો. મને ફાંસી એચઢાવી પછી મારા મુડદાને કેદખાને નાંખજો એટલે તમને રહેન વાશે.”

“અમે એમ નથી કહેતા કે ચોરીના હેતુથી ખૂન કરવામાં આવ્યું છે પરંતુ ખૂનનું પરિણામ ચોરીમાં આવ્યું. ચાલો કબુલ કરો. તમે બપોરે રૂપિયા આપ્યા તે એણે ત્યાં ક્યારે મૂક્યા? ખાસ મૂકવા તો ન ગઈ હોયને !”

“મને એપોલો બન્દર પર મૂકાને, પછી કેટલેક સમયે તે ત્યાં ગાજી હશે, અથવા રાત્રે જઈને મૂકી હશે.”

“તે ત્યાં જાય તો તે તમારાથી મૂપાવવાનું એને કાંઈ કારણ !”

“મને શી ખબર ! સહજ જ જતાં યાદ આવવાથી મૂકી હોય એ સંભવિત છે.”

“ તે કાંઈ સંભવિત—અસંભવિત આલવાનું નથી. અમને ઉડાવવાનો તમારો યત્ન વ્યર્થ છે. ”

અનંતના હૃદયમાં તપાસ શરુ થયા બાદ સર્વ પ્રકારના વિકાર પસાર થઇ ગયા. ક્રોધ, ગભરાટ, નિરાશા આદિ સર્વ તેના હૃદયપર અધિકાર ભોગવી ગયાં. હવે તે તેની પરાકાષ્ટા થઇ હતી. તેણે તરત કહ્યું: “ જ્યારે તમારો નિશ્ચય થઇ જ ચૂક્યો છે તે મને બંધ કરો. હું હવે એક પણ ઉત્તર આપનાર નથી, સાચાને સાચું નથી. જગદાધાર મારું રક્ષણ કરશે. ”

નરમાણથી વિદ્સને કહ્યું: “ ના હલાજે મારે તેમ કરવું પડે છે. પણ તમને સુખ દેવા હું યત્ન કરીશ. અત્રેના મનુષ્યોમાં ગડબડાટ ન થાય તે માટે આપણે બે વાનો કરતા નીકળીએ. આ કોન્સ્ટેબલ અને હવાલદાર તમારી સાથે આવશે અને વિક્ટોરિઆમાં બેસાડી તમને લઇ જશે. માત્ર પેલી નોટો અને તમારી મની—બેગ (પૈસાનું પાકીટ) મારે સ્વાધિન કરો. અમે તમને પકડ્યા છે એવું માલમ પડ્યા નહિ દઇએ. ”

“ કેમ! આ પૈસા લઇ લેવાનું શું કારણ છે! લાંચ આપીશ એવી બીમ્તિ છે! લલે લઇ લ્યો. હું લાંચ આપવાનો યત્ન કદી ચે કરવાનો નથી. ”

એમ બોલી અનંતરાયે તરતજ પૈસાનું પાકીટ તથા નોટો આપી દીધાં.

ઉભય સ્ટેશીની પેઠે વાતો કરતાં પ્હાર નીકળ્યા. પ્હાર ધણી વિક્ટોરિઆએ હતી. તેમાંની એક હવાલદારે બાડે કરી. તે તરફ અનંતરાય અને કોન્સ્ટેબલ જવા લાગ્યા, એટલામાં સામેથી લાલબિનારી આવી સાચી.

“જડ્યો તો ખરો” એમ બોલતાં તે પાસે આવ્યો.

અનંતે એકદમ કહ્યું. “પણ હું તો તારી સાથે વધારે વખત રહી સપીશજ નહિ. ઘેર આવવાની તો વાતજ ક્યાં! હું પોલિસના કબજામાં છું!”

“શું! પોલિસના કબજામાં!”

“હા. અને-અને મારાપર ખૂન અને ચેરીના ચાર્જ છે. કેવું વિલક્ષણુ! મધુરી ક્યાં છે!”

“અહિં પાસેજ. પેલી વિક્ટોરિઆમાંજ બેઠી છે. તે કાંઈ એકલી ઘેર થોડાં જવાની છે હિં પણ તને થયું શું! કાનું ખૂન કર્યું તે!”

“તે બધું કહેવાનો સમય રહ્યો નથી. તું મધુરીને લઈ ઘેર જા. મારી ખરો સ્થિતિ થા બનાવટી વાત જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કહે. સાચને સાચ નથીજ. હું થોડા સમયમાં મુક્ત થઈશજ. અને જે ન થાઈ તો જેવી હરીશજ.”

લાલબિહારી કાંઈ બોલવા જતો હતો. તેને અટકવી અનંતે કહ્યું. “બસ, હવે બહુ થયું. વળી એમને કાંઈ શક આવશે. હવે જા તું.”

પછી અનંતરાય કોન્સ્ટેબલને કહેવા લાગ્યો, “ચાલો સાહેબ! હું તૈયારજ છું.”

કોન્સ્ટેબલે તેમની વાતચિત સાંભળી હતી. તે કશું બોલ્યો નહિ. અનંતરાય સાથે તે વિક્ટોરિઆ તરફ ગયો.

લાલબિહારી બહારાઈ ગયો. પરંતુ ગરબડ કરીશું તે વ્યર્થ જશે અને પેલી વિક્ટોરિઆમાં મધુરી આતુરતાથી વાટય જેવા કરતી હોવાથી અનંત પેલી વિક્ટોરિઆમાં બેસતાંજ તે તે તરફ ગયો.

મધુરઆલા રડતી હોય તેમાં કોન્સ્ટેબલને શું ?

લાલબિહારીએ સર્વ વાતો કહ્યા પછી તેની સ્થિતિ કેવી કફોડી થાય ?

નિરાધાર બાલા ! કેવી કફેણુ સ્થિતિ !

पंढरमुं प्रकरणु.

गांवदेवीने अंगले.

विहसन साथे.

अनंतरायने पोलीसना माणुसो विकटोरिआमां जेसाडी लघ
ज्या पछी विहसने ये अेक विकटोरिआ बाडे करी. तेमां जेसी
गाडीवानने ' गांवदेवी डामर गली लघ, जवानो हुकम आयेो.

धर आवतांज ते तेनी प्रदशिल्या इरी पाछले पारखेथी अन्हर
पेठो. कारणु आगला द्वार पर ताणुं भारेलुं हतुं गणुपतिराम पणु
ज्यारे त्यारे पाछले द्वारथीज गृहप्रवेश करतो. आ केस जेम अने
तेम गुप्त राखवानी तेमने उक्त छिछा हती.

“ हुं तमारी वाटय जेडिं छुं. ” अेम गणुपतिरामे क्हाव्युं
हतुं अेटले अत्यारे अे जते ये अे अंगलेज हतो.

डोन्स्टेपल पाछले पारखेथी प्रवेशतो हतो त्यारे तेने जरा
जडे स्वरे कोछ गातुं छोय तेवो ध्वनि कर्णुमां अथजयो. नाटकनुं अेक
गीत जेनो अर्थ अराअर प्रसंगने अनुसरीनेज हतो अेवुं अेक
गायन गणुपतिराम गातो अेने सांलगयो. अेनां पगलां सांलगतांज
मान अटकयुं.

पगलां सांलगणी गणुपतिराम प्हार उद्यानमां आव्यो. अत्यार
सुधी ते स्नानगृहमां हतो.

વિલ્લને પાછલું દાર દેતાં કહ્યું. 'પકડી નાખ્યો એને !'

ગણપતિરામ લલકર અંગ્રેજોમાં બોલ્યો. " ત્યારે તો કામ પૂરું થયું કેમ ? મને લાગ્યું હતું કે એ પકડશે " " પરંતુ એની બુબાની લેતી વખતે મને તેનું વર્તન તો તદ્દન શુદ્ધ લાગ્યું. આથી મને શંકા ઉત્પન્ન થાય છે કે એ દોષિત છે કે નિર્દોષ. " ' નવ્વાબિની મને મળશે એવું વિચારથીજ તે આવતો હતો. '

" શું ? " ગણપતિરામ બોલી ઉઠ્યો. " ૫૦૦૦૦ ની નોટો નિકળ્યા પછી હજીયે તમારી ખાત્રી થઈ નથી ? "

" હા નોટો તો નીકળ્યાં. પરંતુ એને બોલાવવા પેલા માણસને ન્યારે આપણે મોકલ્યો અને તેણે એને ' નવ્વાબિની બોલાવે છે ' એમ કહ્યું ત્યારે તે બિલકુલ ગભરાયો નહિ. ઉલટું તેના વદન પર કાંધક હર્ષ તેજ જણાયું. બિલકુલ પણ અકાયા વગર તેણે કહ્યું. ' ચાલો આવું છું. ' પણ મારી બહેન છે તેને કહી લેવાલો. એમ કહી બિલકુલ પણ આનાકાની વગર તે તરતજ આવ્યો. "

ગણપતિરામ આ ચાલાકીથી અંગત એમ ન હતું તેણે તરતજ કહ્યું. " એ ચાલાકીથી અંગત કે તમે ? મેં પ્રથમથીજ કહ્યું હતું કે એ પકડા બદનાશ છે. ઘણો ખેલાડી છે. બહુ વિચારીને કામ કરે તેવો છે. તમારા વચ્ચે શી વાતચિત થઈ ? "

" પ્રથમ તેણે કશુંજ કશુંલ કયું નહિ. પણ ન્યારે મેં કહ્યું કે, અમે બહુજ જાણીએ છીએ " ત્યારે એણે બંગલો લીધાનું કશુંલ કયું. પરંતુ ન્યારે મેં એના પર ખુન અને પાછળથી ચેરીના આરોપ મુક્યો ત્યારે તો એણે એટલી નિર્દોષતાથી બચાવ કર્યો કે મને લાગે છે કે એણે ખૂન કર્યુંજ નથી. "

“ જ્યારે ટોંગી ! મહા ઉસ્તાદ ! એણે ખાનાં ખોલવા માટે શું કારણ આપ્યું ? ”

“ એણે તો કહ્યું કે નવ્વાખિનીએ કાંઈ પત્રખત મૂક્યો હોય તે તેને માટે ખોળ કરતો હતો. એમ કે નવ્વાખિની પોતાની દાસી મારફતે ત્યાં પત્ર મૂકતી. ”

“ પણ પચાસ હજારની નોટો માટે કહ્યું ? ”

“ કે એ નોટ ત્યાં હતી એમ એ જાણતો ન હતો. મારી આવતાં સુરક્ષિત રાખી પાછી આપવાને લીધી ” વિસ્મયે જવાબ આપ્યો.

“ મહા ઉસ્તાદ ! અરે કાંઈ કાંઈ એલીખી * જોઈવી હશે એણે ! વાર નોટો નવ્વાખિનીએ મૂક્યા હોય તો એને એવી માથાફાડ કરવાની શું જરૂર ? એ તો પોતેજ મૂકેલી. આજે કાઢી લીધી. એનો પૂરાવો હોવાથી એને આરોપી ઠરાવતાં કેટલો સમય લાગવાનો ? મારે હાથે તપાસ કરવામાં જૂલ-પ્રમાદ થવાનો બહુજ ઓછો સંભવ રહે છે. આ ખૂન વિષે આપું ડીપાર્ટમેન્ટ-ખાતું એમ ધારતું હતું કે એ પકડાશેજ નહિ. મેં દશ દિનની મુદત માગી લઈ ખૂનીને તમારે સ્વાધિન કર્યો. ”

તેના નયનોમાં હર્ષ રમતો દીસ્યો.

“ વધારેમાં વધારે શકવામાં મનુષ્યને પરહેજ કર્યો છે એટલુંજ ચોકસ કહી શકાય નહિ. ”

* કોઈક વ્યક્તિ જ્યારે ખૂન કરે છે ત્યારે તેના આરોપમાંથી ખચી જવાના હેતુથી એવી એકવચ્ચ કરી મૂકે છે કે જેથી ખૂન થયું તે સમયે તે જુદેજ સ્થળે હતી એવું સાક્ષીઓ વગેરેથી સિદ્ધ થઈ શકે. આને અંગ્રેજીમાં ‘ એલીખી ’ કહે છે. ‘ લેખક ’

એમ થાયને તે સાંજે. પરંતુ એવાં ચિન્હો દીસતાં નથી. બહા શિર જડ્યા વિના ગુન્હો બરાબર લાગુ પડશે નહિ. વકીલ કહેશે: 'એ ધડ નવ્યાખિનીનું કેમ? ખીજા કાષ્ટનું હોય. મુંબાઈ શહેરમાં શ્રીમંત મુસલમાન બાધ્યો અનેક પડેલી હશે.' વળી શિર જડે એમ લાગતું એ નથી. 'વિદ્સને પોતાના હૃદયની શંકાને રપષ્ટ કરી બતાવનારાં વાક્યો ઉચ્ચાર્યાં.

“અરે શિર ન જડે તેા એ આપણે અનંતરાય પર ગુન્હો સાબિત કરીશું. મહારાઓ છે કેમ?” ગણુપતિરામ આશ્વાસન દેતાં અને તેની શંકાઓનું નિરાકરણ કરવાના વૃથા યત્ન કરતાં બોલ્યો. “તમને ખબર છે કે ખૂન આ બંગલામાં જ થયું છે. કારણ આ બંગલાના સ્નાનગૃહમાંથી લિવેલા પત્થર પેલા પોટલામાંથી નીકળ્યા છે. જે ગૃહસ્થે અહિં ૫૦૦૦૦ રૂપિયા સંતાડી મૂક્યા, અને જે ગૃહસ્થ રોજ અહિં તે સુરક્ષિત છે કે નહિ તે જોવા આવ્યા કરતો હતો તેને આપણે પકડ્યો છે. તેને પૈસા લેતાં જોનાર પણ હુંજ છું. તેમજ શનિવારે રાત્રે—”

વિદ્સન તેને અટકાવી બોલ્યો. “એ સર્વ સત્ય છે પરંતુ એટલો પુરાવો બસ નથી. નવ્યાખિની વિષે જેટલું આપણે શનિવારે જાણુતા હતા તેટલું જ આજે જાણીએ છીએ. નવ્યાખ અને એના ચાકર આ ખૂન વિષે શું ધારે છે તે જાણવું જ જોઈએ.”

“હું રોજ નવ્યાખ મિરજાકરઅલિખાનને ત્યાં શેત્રંજ રમવા એ કલાક જઈ છું, અને મારો સહાયક દામોદર એને ત્યાં ચાકર વેશે રહ્યો છે. એથી હું નવ્યાખ પર અને ત્યાં ચાકરો પર એમ ઉભય સ્થળે દષ્ટિ રાખું છું. નવ્યાખના મહેલમાં સધળે જવાની મને ફૂટ હોવાથી તે તો જાણે પારદર્શક જોવોજ છે.” ગણુપતિરામે કહ્યું.

“હાં. તેથી ખાતમી શું મળ્યા ?”

“નવાખને લાગે છે કે મહેરનિસા પોતાને પીથેર સુરતગઢ ગઈ છે. ચાકરો પલુ એવું જ જણાવે છે. પલુ પેલા કાચમેનને સાધસ-એ જે ભામટાઓને બધી ખબર હોય એમ લાગે છે. કાચમેને માડી હાંકી અને સાધસ પીઠ પર પોટલું લઈ બેઠાં પડે અને મળેલો. બંને યે પૈસાને ખાતર અનંતને મદદ કરેલી. પૈસા શું નથી કરતા ?”

“એ યે ઠીક છે.” વિલ્સન બોલ્યો.

“હવે અનંત એમને પૈસા આપતો હોવો જોઈએ. મને પૂરો સંશય છે કે પેલી દાસીએ યે પૈસાને માટે અનંતને મદદ કરી હશે, કારણ પોતાની સ્વામિનીના ખૂન થવા સાથે તે યે અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે, ભયની મારી નાસી ગઈ હશે.”

“પરન્તુ એ તો શન્કા છે. કાંઈ ખરી વાતો નહિ ગમે તેમ તો યે મગજનાં જ અનુમાનો.”

“જરા આગળ સાંભળો. દામોદરને હિંદી આવડે છે એમ એ લોકો જાણતા ન હોવાથી તેઓ આપસ આપસમાં દામોદરની દરકાર વગર વાર્તાલાપ છૂટથી કરે છે. એક દિવસ એ ઉંઘવાનો ટોંગ કરી પડ્યો હતો એટલે પેલાઓએ વાત કરવા માંડી. પેલા સાધસે કાચમેનને કહ્યું. “કેવી મઝા તે દહાડે! બહુ પીડા પડી. કમ્મર પરનો ધા હજી રૂઆયો નથી. સાળો સમુદ્ર પરનો પથ્થર !”

“વાહ! એ તો કમ્બલ પત્રકજ થયું. એને પૂછ્યું હોય તો ગરખાં જ મારે પલુ આમ પકડાઈ ગયો. હવે એ એને પરહેજ કરવાજ જોઈએ. બધા પૂછે છે કે કેમ એ ભાઈ હજી છૂટા છે ?”

“હજી જરા વાટચ જોવી પડશે. મામલો વિલક્ષણ છે. મારે સાક્ષીની જરૂર છે, અને મને સાક્ષીમાં ઉભો કર્યો કે—” વિચાર કરતાં કરતાં ગણપતિરામ બોલ્યો: “કે પછી નોકરી જે નહિ કરી શકું. ઉપરાંત જો અનંતરાયના અને મારા રનેહીઓ જાણે કે હું જ તેમને પકડાવનાર ડિટેક્ટિવ તો પછી મારા તો બાર જ વાગે. નવાબ પાસે હજી જે સુરતના ખાનદાની અરસલ મુસલમાન કુટુંબનો વેશ લઇને જ હું જાઉં છું.” ગણપતિરામે એક પછી એક વાંધા દર્શાવવા માંડ્યા: “ઉપરાંત દામોદરને જે નવાબની નોકરી છોડવી પડે. એ બહુ ચાલાક અને ચતુર છે અને ડિટેક્ટિવ સર્વિસમાં બહુ જ ઉપયોગી થઈ પડે છે. એના પર મારો પરિપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. એ કશી વાત બહાર નહિ પાડે. હવે આ ધર પર નજર રાખવાની જરૂર હું ખાસ જોતો નથી, કારણ ગુનહેગાર આપણા હાથમાં છે.”

“ત્યારે કાલે એમ કરીએ કે આખા ધરખાર ‘ક્યાટ’ બારી બારણાને તાળા મરાવી સિલ મરાવી દઈએ. અને ગલીમાં પોલિસની આંધી નજર રખાવીએ એટલે ચાલ્યું જ જશે.”

“બસ. અત્યાર સુધી તો આપણો મત માર્તો આવ્યો. એક વાત કહું. હું જાણુતો ન હતો કે અનંતરાય આજે નાટક જોવા આવનાર છે. મારો કોઇ એક શ્રીમાન્ દોસ્ત આ નાટક મંડળીના માલિકનો ખાસ મિત્ર છે. તેને ત્યાં કેટલીક ટિકિટો મફત આવેલી હતી, અને એ લોકો જોવા જવાના હતા નહિ. એટલામાં હું મળી ગયો તો મને એક પધરાવી દીધી. આ પ્રમાણે સાલાઅવશત: હું નાટક જોવા ગયો તો ત્યાં અનંતરાયને જોયો—”

ગણપતિરામે સ્હેજ વિઆન્તિ લઇ ચલાવ્યું. “ જોતાં જ આજે સર્વ નીવેડો આવી જશે એમ લાગ્યું. થીયેટર પાસેથી એ ચાલતો થયો એટલે મને લાગ્યું કે અહિં જ આવશે. મેં ટેલિફોન કરી તમને બોલાવ્યા અને તમે આવ્યા. ”

“ અનંતરાય પર મેં જાસુસી જરા ચલાવી અને પછી બીજા એક હાથ તળેના માણસને તેના પર મૂકી મેં તમને બંધી સચનાઓ તથા સમજણ આપી તે પ્રમાણે તમે એની ખબર લીધી. પછી આસાનુસાર હું અહિં આવ્યો પરન્તુ શિરની શોધમાં આવ્યો તે શિર કાંઈ જડ્યું બડ્યું નથી. હું ધારતોજ હતો કે જડવાનું નથી પણ તપાસ કરેલી સારી. ”

“ તમે આ કેસમાં ભારે ચાતુરી બતાવી છે. માટે તમને જરૂર ઘણું ભારે ધનામ મળશે. ” વિલ્સને ગણપતિરામને શ્યાયાશી રૂપે કહ્યું.

ગણી ગાંઠી નકલો છે !

નવવલ્લરી

ગુજરાતી સાહિત્યમાં અલંકાર શાસ્ત્રના પુસ્તકની

હાથ પૂરનાર આણુમોલ અંથ

કિં. એક રૂપીએ

સાહિત્યકુંજ અંથમાળા નડીઆદ

૫મું પ્રકરણ.

લયંકર લેઠ.

“હું ધારું છું કે હવે આપણે અહિંથી જઈશું. કાંઈ કામ રહ્યું નથી. આજે તો હવે કેટલે દહાડે હું સ્વસ્થ નિદ્રા લઉંશ. અહો! મેં કેટલી જીવંતોડ મહેનત કરી છે. મને કેટલુંક ઇનામ મળશે?”

“તમે ખૂશ થાઓ તેટલું.”

“હું કેટલેથી ખૂશ થઈશ?” ગણુપતિરામ પોતાના મન સાથે બોલ્યો. પછી મોટેથી કહ્યું, ‘હું ધારું છું કે ૧૦૦૦થી ઓછો અદલો તો નહિજ મળે; જેના જેવું ખૂન પેરીસની પોલિસ પણ પકડી શકી નથી તેવા એક ખૂનનો પતો મેં લગાડ્યો છે એટલે-પણુ આ શું? તમે મારી તરફ ધ્યાન નથી આપતા?’

“નહિજ, મને ઉપરની મેડીમાં કોઈના પગનો ધ્વનિ સાંભળાય છે.” ઉંચી નજર કરી વિલ્સને કહ્યું.

એ સાંભળી ગણુપતિરામ ધર તરફ ગયો. વિલ્સને તેનું અનુ-કરણ કર્યું. સહેજ પાસે જતાં જણાયું કે મેડીમાં કાંઈ પ્રકાશ છે. આગલે દ્વારે ને તાણુ જણાયા સિવાય રહે તેમ ન હતું.

ગણુપતિરામ પ્રકાશ જોઈ ચમક્યો. પણ તરતજ સ્વસ્થ થઈ જરા વિચાર કરી બોલ્યો, ‘હં! હં! એ તો મને સમજાયું.’

‘શું? શું? શું સમજણુ પડી?’ વિલ્સને પ્રશ્ન કર્યો.

‘ પેલો-પેલો મોહનીઓ પાછો આવ્યો હશે. એની પાસે કુંચી છે. ’ મણુપતિરામે જરા વાંધા ભરેલું કારણુ વિલ્સન પાસે રળુ કુંચી.

મોહનીઓ અનંતરાય પર મૂકેલો જાસુસ હતો.

“ પણુ એને, ‘ જા તારું કામ નથી. પછી મળજે ’ એમ તમે કહ્યું હતું કેની ? ત્યારે એ શાનો આવે ? ” વિલ્સને તરત તે કારણુનો રદીઓ આપ્યો.

‘ વખતે એની કાંઈ ચીજ રહી મઠ હોય. ’

‘ પણુ હુકમ શા માટે તોડે ? વળી મેં એમને રપષ્ટ સૂચનાઓ આપી મૂકેલી હતી કે ‘ આગલે દ્વરેથી આવવુંજ નહિ અને દિવે તો કાંઈવાર લાવવોજ નહિ, પછી એ શાનો આવે ? ’ વિલ્સને મણુપતિરામના દલીલના ચૂરેચૂરા કરી નાંખ્યા.

“ વાર તે નહિ હોય તો પેલો...”

“ પેલો કાણુ ? ”

“ પેલા કાચમેન સોઇસ આવ્યા હશે. વખતે અનંતરાયે કાંઈ ઘોડા ધણુ પૈસા મૂકવાનો સંકેત કર્યો હોય તો તે લઇ જવા. ”

“ ત્યારે હવે શું કરવું ? ”

“ બીજું શું ? શોધાશોધ કરતી વખતે પકડતા એ ભામદને ! એજ નિશ્ચય. ”

“ તે એમ નહિ પકડાને એની પાસે છરી ચપ્પુ કે એવા હથોંચાર હોય તો ”

“ દ્વરથીજ જોઇ પોલિસની મદદ માંગીએ ? આઠ સિપાઇ આવશે તો બસ છે. ખ્હીવાની જરુર નથી. ”

“ હું શા માટે ખ્હીઉં ? મારી પાસે છે પીસ્તોલ. ”

“ આલો ત્યારે. ”

એમ કહી ગણપતિરામે સાનન્દ દ્વાર ઉઘાડ્યું. અને ઉભમ હળવે હળવે પગરવ ન સંભળાય એમ દાદર પર ચઢવા લાગ્યા. દાદર ચઢતા હતા ત્યારે તેમને કપાટ અને એલિમરાના ખાનાઓ ઉઘડવા, અંધ થવાનો ધ્વનિ કર્ણમાં અથડાયો.

ગણપતિરામે મનમાં જ કહ્યું. 'બરાબર માફ તર્કબાણ નિશાનને બરાબર વિંધી ગયું લાગે છે.'

પછી પાછું તેણે વિચાર્યું, "એ કાંઈ ખોલે તો સાઈ કે સ્વર પરખાય. એકલો સાઈસ હોય તો તો સોનાથી થે પીળું-કારણ તે બહુ ડરપોક છે."

તેને તો હવે એમજ લાગ્યું કે સાઈસ જણે તેના હાથમાં પકડાઈ જાય.

જે ખોલીમાં એલિમરા હતો તેમાં-એટલે કે દિવાનખાના જવાને-દ્વાર ન હતું પરન્તુ દાદરજ તેમાં આવેલો હતો એવો ઉલ્લેખ આગળ એક સ્થળે કરેલો છે. એ દાદરને પહેલે પગથીયે આવી પહોંચતાંજ એક વિલક્ષણ દૃશ્ય તેમની નજરે પડ્યું.

એક વ્યક્તિ દાદર પ્રતિ પીઠ કરી એલિમરા પાસે ઉભી હતી. એલિમરા પાસેના ટેબલ પર એક અમઝગાટ મીલુબતી બળતી હતી. પાછું-

એ તો એક સ્ત્રી હતી!

આ જોઈ ગણપતિરામને તર્કગઢ એકદમ તૂટી પડ્યો, પરન્તુ તે સ્થળેજ નવી ઇમારત ચણતાં તેણે વાર લગાડી નહિ. "હાં હાં! એ તો પેલી દાસી ચલનાર છે! અનંતરાયે મૂકેલા પૈસા બહ જવા આવી હશે. અને પ્રથમથીજ લાગ્યું હતું કે ખૂનમાં સહાયિકા છે. એને પકડતાં કેટલી વાર!"

આવો નિશ્ચય કરી તે અન્દર ગયો. પેલી સ્ત્રી તેમની તરફ પીઠ કરી ઉભી હતી. તે, એટલે ગણપતિરામે ધારેલી ગુલનાર, પોતાના કાર્યમાં તલ્લીન હોવાથી થયેલો ધ્વનિ સાંભળી શકી નહિ પણ કોણે જાણે કેમ એણે તરત મુખ ફેરવ્યું.

એ મુખ જોતાં જ ગણપતિરામ ચમક્યો.

તે એકદમ એક ડગલું પાછો હટ્યો.

તે સ્ત્રી કોણ હશે ?

ઉભયને જોતાં જ તે સ્ત્રી-જે ગુલનાર નહોતી એવો ગણપતિરામનો હવે નિશ્ચય થઈ ચૂક્યો હતો તે આગળ આવી અને પૂછવા લાગી.

“ તમે કોણ છો ? શા માટે અહિં આવ્યા છો ? ” પછી તરત જ કઠોર સ્વરે તેણે કહ્યું. “ જો તમે ચોર હો તો હું તમારાથી ડરતી નથી. ચાકર નોકર પાસે જ છે. આ ઘંટડી (તેણે એક ઘંટડી તરફ આંગળી કરી) વગાડીશ એટલે તમે બંધ થયા સમજવા. ”

“ નહિ નહિ. અમે ચોર નથી. ”

“ ત્યારે ઘરમાં કેમ આવ્યા ? ” તેણે દમ્ભામથી પૂછ્યું.

વિહ્સનના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ.

ગણપતિરામે આવી વિલક્ષણ નમ્રતા કેમ બતાવી !

વિહ્સન રોડમાં જ બવાબ દેવા જતો હતો. એટલામાં ગણપતિરામે તેને ન બોલવા પ્રશ્ન કરી અને કહ્યું : “ બાઈ સાહેબ, માફ કરજો હું આ ઘરવાળાનો નવિન કારકુન છું. અનંતરાયની ભાડા ચિટ્ટીની મુદત પૂર્ણ થવા આવેલી હોવાથી આ ઇચ્છીશ સહગૃહસ્થને બંધલો ભાડે આપવાનો અમારા શેઠનો વિચાર છે તેથી એમને બંધલો દેખાડવા આવ્યો છું. ”

“ હજી અમે સામાન લઈ લીધો નથી. તેટલામાં જ તમે કેમ ”

“એને બંગલો પસન્દ પડ્યા પછી હું નોટીસ આપનારજ હતો.” ગણપતિરામે કહ્યું.

“આવી રાત્રે બંગલો દેખાડવાનો? કેવો ઉત્તમ? મહેરબાની કરી રસ્તો માપો. ઘરવાળાને—”

“માફ કરો.”

એમ કહી ગણપતિરામ વિલ્સન સાથે દાદર ઉતરી ચાલવા લાગ્યો. વિલ્સનના આશ્ચર્યનો કશો અવધિજ રહ્યો ન હતો. તેણે પૂછ્યું

“અરે? આ શું કયું? એને તેં આટલી બધી અને વિલક્ષણ નમ્રતા કેમ.....”

તે આગળ બોલવા જતો હતો પણ ગણપતિરામે નાકપર આંગળી મૂકી તેને શાંત રહેવાને સૂચન કર્યું, કારણ પેલી દમામદાર સ્ત્રી ખારીમાં ઉભી રહીને તેમના પ્રત્યે જોતી હતી.

રહેજ આગળ જઈ ગલીમાંથી બહાર નીકળતાં વિલ્સને ફરી પ્રશ્ન કર્યો “આનો પેલી દાસી ગુલનારને! એનાથી તું આટલું બધો—”

“શું એ દાસી છે એમ તમે ધારો છો?”

“કેમ! ત્યારે એ કોણ હતી?”

વિલ્સન સાંભળીને ચમક્યો “એતો હતી.

“ખૂદ નવ્વાબિની, મહેરનિસા બેગમ”!

એ શું ભૂલભૂલામણી! એ શો ભયંકર ભેદ!!

પ્રથમ ખંડ સમાપ્ત.

ખંડ પીઠે.

નવાળી જનાનખાનાના લેદભરમ.

સ્થપાયું] સાહિત્યકુંજ ગ્રંથમાળા [ઈ. સ. ૧૯૨૦
સંવત ૧૯૭૭

આશ્રમ: નડીઆદ.

ઉદ્દેશ
૦.૦.૦
૦.૦

જીવિજીવી કામ વચ્ચે એકતાનો પ્રચાર કરવા અને
ટકાવી રાખવા બધી કામને એક સરખી રીતે ઉપયોગી
થઈ પડે તેવી જાતનું સાંચન રસ્તામાં સસ્તી કિંમતે
બહાર પાડવું.

પુસ્તકો
૦.૦.૦
૦.૦

રાષ્ટ્રીય, રાજકીય, સાંસારિક, ધાર્મિક, ઐતિહાસિક, ડિટેક-
ટીવ, સ્ત્રી ઉપયોગી, ઇ. વિષયો પર નવલકથા, નાટકો,
કાવ્યો, જીવનચરિત્રો, વાર્તાઓના પુસ્તકો સાદી સરળ સુંદર
અને સચોટ ભાષામાં જોરદાર શૈલીમાં લખાએલા હોય છે.

લોકમત
૦.૦.૦
૦.૦

દેશનાયકો, વિદ્વાનો, રાજમહારાજઓ, વર્તમાનપત્રો
માસિકો, લેખકો, કવિઓ અને સંખ્યાબંધ વાંચકોએ
ગ્રંથમાળાની અને પુસ્તકોની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી છે.

નિમંત્રણ
૦.૦.૦
૦.૦

આશ્રમના કાર્યને એકવાર જોયા ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક
થવા, પુસ્તકમાં જાહેર ખર્ચર આપવા ખાસ ભલામણ
છે. આ સેવા ધર્મ બજાવતાં આશ્રમને સખ્ત નુકશાન
ખમવું પડ્યું છે. તમે ગ્રાહક થઈ અને કરી આપી
તેમજ ખીજી રીતે બનતી દરેક મદદ કરી, કરાવી
પુણ્ય સંચય કરશો ?

ઓન. તંત્રી,
વેળીલાલ રંગીજીદાસ પટેલ
સુરત. ૧૭

મંત્રી
અબ્બાસદાસ રાજોલકર
નડીઆદ.

પ્રકરણ ૧૭ મું

ભયંકર ભેદ !

“ ખૂદ નવ્વાબિની ! ”

એ શબ્દો સાંભળતાંજ વિહ્વન ચમક્યો, અચક્યો અને ઉભો રહ્યો. હાથ ઉંચો કરી આંગળી હલાવી બોલ્યો:

“ એમ કે ? એ નવ્વાબિની છે ? ” વળી વિચારમાં પડ્યો: ત્યારે મારો શક હશે તે ખરો પડ્યો કે શું ? ”

ગણપતિરામ તેને ચમક્યો જોઈ બોલ્યો:

“ કેમ ? તમને શક પડે છે ? ”

“ ના. મને એમ લાગ્યુંજ હતું... અરે વાહરે ! આતુરી ! વાહરે તારું આણુક્ષપણું ! વાહરે તારી શોધ ! તેં તો ત્યારે અમને સર્વને ઘોંટાળામાં નાખ્યા ! આ નવ્વાબિની-ખોડ વગરની જીવતી જગતી-મારી સામે ઉભી છે, અને તેનું ખૂન કરવાનો આરોપ મૂકી એક સભ્ય ગૃહસ્થને ફસાવે છે ! મારે અત્યારેજ એને છોડી મૂકવો પડશે. ”

ગણપતિરામની પોતાની ગણત્રીને આધારે અનંત ગુન્હેગાર હતોજ. તેથી તે બોલ્યો:

“ ના. ના. તેને છોડશો નહિ. એણે ખૂન નહિ, તો ચોરી તો કરીજ છે, એ આપણે સિદ્ધ કરીશું. નવ્વાબિનીને તોટ શોધતાં તમે જાતે જોઈ છે. ખીજું એ, કે નવ્વાબિની જીવતી હોય તો પણ એણે સ્નાનગૃહમાં કોઈનું પણ ખૂન તો કર્યુંજ છે. અને કાયમેન અને સાધસ એ કામમાં સામેલ છેજ. ”

“ પણ નવામિનીનો તેના પર અતુલ વિશ્વાસ છે, તેનું ? ”

બન્નેએ હવે ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં ડિટેક્ટિવ બોલ્યો :

“ હવે મારી શોધ ઉપર તમને વિશ્વાસ નથી એમ લાગે છે, પણ તેમાં મને આશ્ચર્ય લાગતુંજ નથી. મારી શોધનો પાયો જરા ખરો છે. પણ હવે હું મારી જાતેજ-હું એકલોજ-શોધી કહાડીશ. મારે કોઈની મદદની જરૂર નથી. ”

આડું જોઈ વળી તે બબડ્યો “ પારકી આશ સદા નિરાશ ! અને બીજાની મદદથી કરવું એમાં તે ધાડ શી ? ખરેજ આ વખતે તો મેં આમાં મોટો ઘોંટાળો વાળ્યો છે (પ્રકટ) પણ તમે અનનતને છોડતા નહિ. એટલું મારું...”

“ વળી બીજી કંઈ ધાંધલ કરવું હશે, કેમ ? ”

“ ના. ના. જે થાય તે ખરું. એ ધડ રાણીનું નહિ, પરંતુ એનો ચાકર સમુદ્રમાં નાંખી આવ્યો, તે વાત સો ટચનાં સોનાની છે. હું અને દામોદર તેના ઉપર પાકી નજર રાખીએ છીએ. ”

“ પણ બહુ દિવસ...”

“ અરે ! શેડા દિવસમાં શોધી કહાડીશું...એ તો ઠીક પણ એ અનનતને ચોરી માટે કોર્ટમાં ઉભો કરીએ, તો નવામિનીની સાક્ષી લેવી પડશે. ”

“ પણ માત્ર ચોરી માટે; ખૂન માટે નહિ તું કમિશનરને એ સર્વ વાત કહી, તેની આજ્ઞા પ્રમાણે કરજે. ”

તરતજ તેઓ છૂટા પડ્યા.

ગણપતિરામનો મહેરો જોવા જેવો હતો. કોઈથી તે લાલ તુમટી જેવો થઈ ગયો હતો. નિરાશા અને લજ્જાનાં આવિર્ભાવ તેમાં હતા. તે બબડ્યો :

“તું સપડાયોજ છે. તેં ચોરી કરી છે તે હું સિધ્ધ કરીશ. નવ્વાખિની-રાણી ! તું મારી ફોજેલી કરવા ચ્યાની. મને ભારી પડવાં જીવતી નીકળી ચ્યાવી. પણ હું વેર લઈશ. જોજો આ તરફ...”

ડિટ્ટિટ્ટવે મૂઝ પર હાથ મૂક્યો. પણ જે વેળાએ તે અનંત-રામે કરેલી ચોરી સામિત કરવાનું પણ લેતો હતો, તેજ સમયે લાલ-ખિહારી પોતાના મિત્રને મુક્ત કરવા યોજના કરતો હતો, તેનું તેને સ્વપ્ને જે ભાન ન હતું !

વિદ્વાયગીરીના સંદેશ

“મારે હજીયે સંદેશો આપવાનો ન હોય. લોહા મારે સંદેશો જાણે છે. લોહાને વિનવો કે અંકુઅંક હિંદુ-સ્તાની શાંતિ જળવે, હર પ્રયત્ને શાંતિ જળવે, ખાદીજ પહેરે અને રેંટીઆ ચલાવે. પ્રજાએ મને છોડાવવો હોય, તો શાંતિથીજ છોડવે. પ્રજા શાંતિ છોડશે તો તો મને ત્યાંજ રહેવું ગમશે એ યાદ રાખજો.”

મહાત્મા ગાંધીજી

મકરણ ૧૮ મું.

એક વિચિત્ર મુલાકાત.

મધુરબાલાનું સાન્વન કરવું અત્યંત મુશ્કેલ થઇ પડ્યું હતું. સભ્ય સ્થિતિ શું હતી, તે વિષે તેને કંઈક સંશય આવ્યો હતો. લાલબિહારીએ બનાવટી વાત કહેવાનુંજ ઉચિત ધારી, તેમ કરી એને ઘેર પહોંચાડી. તેને ઘરમાં એકલી મૂકી જતાં એ બહુ દિલગીર થયો; પણ કરે શું !

રસોઇઅણને તેની સંભાળ લેવાનું કહી તે ચાલતો થયો. ચાલતો તો થયો-પણ તેનું એને ભાન ન હતું. પોતે પણ ત્યાંજ રહ્યો હોત તો ઠીક થાત, એમ તેને લાગ્યું. લોકમતને તે ગણુકારતો નહિ એ વાત ખરી. પરંતુ લોકમતને તે લાત મારી શકે એટલું સાહસ કરવાની તેનામાં હિંમત નહતી, લોક-લજ્જને તેણે મનમાં ને મનમાં બચાવી સરસ્વતિ સંભળાવી.

“એ તે કેવી રૂઢિ! આ બિચારી બાળાપર આ કેવો ભયંકર પ્રસંગ! બંધુની આવી સ્થિતિ અને એ-એકલી અટુલી આખા મકાનમાં! મારા જેવા મિત્રનું પણ શું ચાલે! ગમે તેમ-લોક ગમે તેમ ખોલે, પણ હું તો એક નીચેના બાંકપર જઈ સવાનોજ.”

તે પાછો ફર્યો. ઘર બહાર પડેલી બાંક ઉપર સૂતો. એ સમયે તેને આદરવાળી સુવાળી પથારી યાદ આવી નહિ. એનુંજ નામ સ્નેહ-એતુંજ નામ લાગણી !

લાલબિહારી ત્યાં સૂતો ખરો, પણ તેને ઉંઘ આવી નહિ. મિત્રને આ વિશ્વક્ષણ આપત્તિમાંથી મૂકત કેમ કરવો, તેના તે વિચાર કરવા લાગ્યો.

“અનંત ઉપર ખૂન અને ચોરીનો આરોપ ! ખૂન કાનું ? ચોરી ચાલી ! કોને ત્યાં !” જે ગૃહસ્થ અનંતને તેડવા આવ્યો હતો તે કાંઈ બદમાશ હોવો જોઈએ, એમ તેને લાગ્યું. આ તેને જે તેડી ગયો તેનો દેખાવ તેને કંઈક ઉદાર લાગ્યો : “તે કાંઈક મોટો કોન્સ્ટેબલ હોવો જોઈએ.”

વિચારમાં ડિટેક્ટિવ યાદ આવ્યો. તેને માટે અનંત જે શબ્દ બોલ્યો હતો, તે યાદ આવતાં, ગયા શનિવારની ધોર-લખંડર રાત્રિ તેનાં નેત્ર સમીપ તરવરવા લાગી. વળી વિચાર આવ્યો : “ગણપતિરામેજ અનંતને પકડાવ્યો હોવો જોઈએ.” સવારેજ એ ડિટેક્ટીવનો મકાને જઈ તેને મળવાનો એણે-વિચાર-નિશ્ચય-કર્યો.

નિશ્ચય થતાં મન સ્વસ્થ થયું. મનના સ્વાસ્થ્યે નિદ્રા દેવીનું આવાહન કર્યું; અને તેણે આવી મિત્રવત્સલ યુવકનાં નેત્રપર પાશ ફેરવ્યો. તેનું હૃદય તેજ વિષયની સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં ગુંથાયું.

જાગૃત થતાંજ તેણે ઉંચે જોયું, તો કાંઈ પણ હિલચાલ દેખાઈ નહિ. આથી મધુરઆલા હજી નિદ્રાવશ હોય, એમ લાગ્યું. ઉકંતાંજ આંખ વઝેરે ઘોઈ, સાફ કરી તે પોતાના ઘર તરફ ચાલતો થયો. પણ ગણપતિરામ સિવાય બીજું કાંઈ પણ તેની દૃષ્ટિએ દેખાતું ન હતું. પાઘરો તે ડિટેક્ટિવનાં ઘર તરફજ વળ્યો. ગણપતિરામ ઉઠે કે તરતજ તેને મળવાનો તેણે વિચાર કરી રાખ્યો હતો.

પરંતુ તે તો ઉડી પોપાક પહેરી વિરાગમાન થયો હતો. બહાર જવાની તૈયારીમાંજ તે રહા પીતો હતો. લાલબિહારીને જોઈ તે આશ્ચર્ય પામ્યો, અમકરો. પણ સ્વસ્થ થઈ બોલ્યો :

“આવો. બિહારી ! કેમ કંઈ અત્યારમાંજ !” તરતજ તે રસે-કયા તરફ ફરી બોલ્યો : “અરે માધવ ! એકે કપ રહા લાવ તો.”

“ના. ના. મારે ત્યાં નહિ જોઈએ. મારે કંઈક ખાનગી કામ હોવાથી હું આવ્યો છું.”

“મારી સાથે એવું તે શું કામ છે?...પણ તમે બરાબર ટાઇમનર આવ્યા છો. કારણ, બે મિનિટ પછી હું તમને મળત નહિ.”

“મારું કામ જરા ગુમ છે. કોઈ સાંભળે નહિ તો સારું.”

“અહિં કોઈ સાંભળે એમ નથી. તમે ખુશીથી બોલો.” લાલ બિહારીએ કહેવા માંડ્યું.

“અનંતરાયને પોલિસે શા માટે પકડ્યો છે, એ હું તમે પૂછવા માગું છું. અને...”

“કોને? મને પૂછવા આવ્યા છો? મને શું ખબર? હું થીએટરમાં હતો, ત્યારે તમે બે હતા. તમારા ગયા પછી શું થયું, તે હું શું જાણું?”

“તમે મને ઉડવો નહિ. તમને બધી ખબર છે. અને હું જાણું છું કે તમેજ એને પકડાવ્યો છે...”

“ત્યારે હું પોલિસ છું એમ તમે કહેવા માગો છોને?”

“તે કોણ જાણે? પણ તમે તેમને બાતમી આપો છો.”

“એટલે? એટલે? હું ડિટેક્ટિવ છું એમ કહો છો કેમ? હું એક એજન્ટ-તેને તમે ડિટેક્ટીવ કોડી બેસાડો છો. આમ કરી તમે મારું એકબું અપમાન કરો છો. હું ધારું છું કે તમે ‘મેડ’ થઈ ગયા છો. તમારી ડાગળી ચસકી ગઈ છે. તે ઠેકાણે આવે, ત્યાં આવીને વાત કરજો. જાઓ.”

“એમ! હું તમને છૂટા પડવા દેવાનો નથી. હું જે કહેવા માગું છું તે તમારે સાંભળવું જ પડશે. મને જે માહિતી જોઈએ છે, તે મળ્યા વિના હું જવાનો નથી. સાંભળો મઠ કાલે રાત્રે અમારી પાછળની ગણિકાઓનાં બોક્સમાં તમે આવ્યા હતા. અને તે પણ અમારું ઉપર નજર રાખવાનેજ. અનંત આવી પહોંચ્યા પછી બે ત્રણ

મિનિટે એક માણસ અમારા બોક્સ આગળ ઉભો રહી તમને નિશાની કરતો હતો. અને.....”

“આ તમે કંઈ વાર્તાના પ્લોટ બોલો છો તે જરા કહેશો? નહિ તો હું સાંભળવાનો નથી અને બોલવાનો યે નથી.”

“તમે કાંઈ નહિ બોલો તો હું કંઈ તમારું ઝાઝાકમળ હલાવી બોલાવી શકવાનો નથી. પરંતુ ધ્યાનમાં રાખજો, કે કાલ રાત્રિની, અને ગયા સનિવારની જે વાતો તમે મને છૂપાવાની કહી હતી, તે આજજ આખા સુંબઈ શહેરમાં પ્રસરી જશે. હું સર્વને એ શિર-હીન શય ની વાત, અને અમને મોકલી ઈઈ તમે એકલા તે ધડ તપાસતા બેઠા એમ સર્વને કહીશ, એટલે આપ નામદાર શો ધંધો કરો છો તેની લોકોને ખબર પડી જશે.”

“જો તમે આ વાત ખહાર પાડશો તો એક મોટી ભૂલ કરશો. એ વાત ખહાર પડ્યા પછીજ તમને પરતાવો થશે કારણ એ કેસમાં હું એકલો નહિ પણ તમે-લાલબિહારી અને તમારો મિત્ર પેલો કુંજવિહારી પણ સંડોવાયલો છે. તમે એવી ભૂલ ન કરો-તેમ કરતાં તમને અટકાવવા-હું તમારું સમાધાન કરીશ. બોલો શું પૂછો છો.”

“અનંતરાયને ક્યાં લઇ ગયા છે !”

“હું ધાંડું છું કે પોલિસકોર્ટમાં”

“વારૂ. મારે એને મળવું હોય તો કોની આજ્ઞા લેવી પડશે !”
લાલબિહારી વિલક્ષણથી ઉત્સુકતાથી પૂછવા લાગ્યો.

“એની મને શી ખબર ! પણ અનંતરાય પર શેનો આરોપ ચૂક્યો છે !”

“કંઈ ચોરી અને ખૂનનો કહેવાય છે.”

“ત્યારે મેજસ્ટ્રેટ અથવા કમિશનરની.”

“તે નહિ ચાલે ! તમે મને કાંઈ લખી આપો. મોટા મોટા પોલિસ ઓફીસરો સાથે તમને ઓગળાણ છે.”

ગણુપતિરામના ડોળા ફાટી ગયા. “ તમે ક્યારના માઈ અપમાન કરી રહ્યા છો. આથી તમને ડુંડુકાથી મારી બહાર કાઢવા જોઈએ તે છતાં હું તમને જવા દઉં છું. ત્યારે તમે તો ગજેજ પડ્યા. વળી અનંતનો હું સ્નેહી હોવાથી તેને ઉપયોગી થઈ પડવાનો સમય હું કેમ ગુમાવીશ. પોલિસ ખાતાના એક સાહેબને હું જરા એકાગ્રખું છું તે ધણો જૂનો છે, અને હજુએ નોકરી પર હશે જ. માઈ નામ દઈ તેને સર્વ વાત કહેજો, એટલે થયું. એનું નામ વિલ્સન છે. આજે દશેક વાગે વાલકંથર પર આવેલા ‘ કેપ્ટન હોલ ’ માં તે મળશે. ત્યાં જાઓ. ”

“ ઠીક છે. એ ગૃહસ્થથી કેટલું કામ થાય છે તે હું જોઈશ. અનંત ક્યાં છે તેની કોઈને ખબર નથી અને તેના ખીજા સ્નેહી-એને તે ખબર પડે એમ હું ધૃષ્ટનો નથી. ગમે તેમ કરી હું સમાધાન કરીશ. તમે પણ તેમજ કરજો. નહિ તો હું સર્વ વાત જાહેર કરી દઈશ. ” એટલું કહી લાલખિહારી ચાલતો થયો.

ગણુપતિરામ બહાર જવાનો હતો છતાં તે બિહારીના શબ્દથી સ્તબ્ધ જ થઈ ગયો. આ વેળા બિહારીએ કરેલી વિશ્વિ પોતાને કંઈ લાગી નથી એમ તેણે બતાવ્યું, પરંતુ બિહારીની ધમકીથી તે જરા ઓધો ખરો.

વિલ્સન કોન્સ્ટેબલનો પતો બતાવ્યો તે માટે એ હમણાં, પાછળથી, દિલગીર થયો, અને બબડ્યો: “ સાહેબ કાંઈ માઈ નામ દે એમ લાગતું નથી કારણ એને ખબર છે કે હું ધણો કામ લાગીશ. આ બિહારીને તે સર્વ વાત કહેશે પણ નવાબિની વિષે નહિ કહે. છતાં-એ આ ગૃહસ્થને શાંત રાખવો જ જોઈએ નહિ તો ફરજતી થવાના સોદા જો ! ”

મકરણ ૧૯ મુ

—+—
એક શરત.

કાંઈ અવનવા વિચાર કરો લાલબિહારી રસ્તા પર થઈ વાલકેવર તરફ આદો જતો હતો.

પરંતુ થોડે જતાં જ તેને જાન આવ્યું કે ઘેર જવું વધારે સારું છે કારણ આઈ-સાડ આઈ ક્યારના વાગી ગયા હતા અને પોતે હજી નહાવાનો હતો તેમ નાસ્તો પણ કરવાનો હતો. તે સિવાય ગણપતિરામે તો વિસ્મનને ત્યાં દશ વાગે જવાનું કહ્યું હતું. આથી તે ઘેર જો. ઘેર જઈ તેણે નહાઈ લીધું અને પછી જમવા ખાવાનું આટોપી દશેક વાગે એક વિક્ટોરિયા બોલારી અને વિસ્મનના ઘર આગળ તે જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં આગળ ખુદાર કેટલાક પોલિસ ઉભા હતા, અને તેમના નાયક જેવો દેખાતો એક હવાલદાર કેટલાક સાથે વાત કરતો હતો. લાલબિહારીએ હવાલદારને જઈને કહ્યું, “મારે સાહેબને મળવું છે.”

“ચિટ્ટી રિવાય તમે તેને મળી શકશો નહિ.”

“ચિટ્ટી! નહિ-મારી પાસે ચિટ્ટી નથી, પણ હું ગણપતિરામ તરફથી આવ્યો છું.”

“હું કોઈ ગણપતિરામને ઓળખતો નથી.”

“પણ સાહેબ બહાદુર ઓળખે છે. તેને કહો કે ગણપતિરામ પાસેથી કોઈક ગૃહસ્થ નીચે આવ્યા છે. કામ બહુજ અગત્યનું છે. મોડું થશે, તો મોટો અનર્થ થશે.”

ધર્મભોગો હવાલદાર પીગળો. તે તરતજ અંદર ગયો.

ગણપતિરામને કોઈ ઓળખતું ન જોઈ બિહારી અજબબ પામ્યો. પણ થોડો વિચાર કરતાં સમજી ગયો, કે ડિટેક્ટિવો પોતાને

ઓળખાવતા નથી. એટલામાં હવાલદાર આવી, સલામ કરી, તેને અંદર લઈ ગયો.

હવાલદાર બિહારીને લઈને, એકાદ બે એરડા પસાર કર્યા બાદ એક દિવાનખાનામાં દાખલ થયો, અને તેને મૂકી બહાર ચાલ્યો ગયો. ત્યાં બેઠેલા વિલ્સનને તેણે ‘અનંતના પકડનાર’ તરિકે ઓળખ્યા.

ટેબલ પાસેની એક ખુરશી પર બેસવા મશારત કરી તેણે પૂછ્યું, “પ્લીઝ! વોટ કેન આઈ ડુ ફોર યુ? તમે મારી પાસે શું કામ કરાવવા ઇચ્છો છો?”

અનંતરાયનો સ્નેહી લાલબિહારી ભાન ભૂલી બોલ્યો, “કેમ તમે જાણતા નથી?”

“હું ક્યાંથી જાણું? ગણપતિને નામે તમે આવ્યા, તેથી મેં ધાર્યું કે કાંઈ સંદેશો લાવ્યા હશે. પરંતુ મને બહુ કામ છે. તમે જલદી બોલો.”

“મારું નામ લાલબિહારી. જે ગૃહસ્થને કાલે તમે થીએટરમાં પકડ્યો હતો તેનો અત્યંત સ્નેહી છું.”

“તમે ઓળખાયા બરા. કાલે રાત્રે અનંતરાય સાથે વાત કરનાર તમેજ ત્યારે તો. વાઈ પાણુ તમે ગણપતિરામનું નામ કેમ દીધું?”

તેણેજ મને તમારું ઠેકાણું બતાવ્યું અને કહ્યું કે ‘મારું નામ દેશો તો મારશે મેં જ્યારે એને ધમકી આપી કે ‘તું ડિટેક્ટિવ છે. એમ હું જાહેર કરીશ ત્યારેજ મને તમારો પતો બતાવ્યો.’”

“હટ હટ એ તમારી ભુલ છે. હું એને બરાબર ઓળખું છું પાણુ—”

“નહિ, મારી ભૂલ નથી. બેકએ પર એક પોટલીમાં મૂકેલું ‘શિરહીનશમ’ જડ્યું ત્યારે હું એની સાથે હતો. અનંતરાયને પકડાવનાર એજ છે, એમ મારી ખાત્રી છે.”

વિહસત બહુ અજબખી પામ્યો હતો. તે સ્તબ્ધ થઈ ગયો હતો. થોડી વારે તે એકદમ બોલ્યો. “ જોલો તમારે શું કામ છે? મારી પાસે કાંઈતુ વખત નથી. શા હેતુથી તમે આવ્યા છો ?

“ મારા સ્નેહીને મળવાની રજા લેવા. ”

“ એ રજા હું આપી શકીશ નહિ. કાયદાસર અરજી કરો એટલે તમને જવાજમ મળશે ”

“ એટલે હું ત્રણ દિવસ થોભું ? અનંતરાયની ખૂંદન ઘેર રહતી બેઠી છે! બિચારી બાલિકા! ” અને તે પણ એકલી ! મારા સિવાય એની તપાસ રાખનાર કોઈ નથી. વળી અનંતને પોલીસે પકડ્યો છે. તે એને જાણાવવું નહિ જોઈએ.

“ પરંતુ પોલિસે પોતાને કેમ પકડ્યો છે તે અનંત જાણે છે. ”

“ એના ઘરના લોકને તમે કારણ નહિ કહો તો તેઓ બચાવની પેરવી કેવી રીતે કરે ? આ કાંઈ મોગલાઈ નથી, બ્રિટિશ સરકાર છે. ”

“ મને લાગે છે કે અનંતે વિક્ટોરિઆમાં બેસતાં પહેલાં તને કશું કે—

“ મારા પર ખૂન અને ચોરીનો આરોપ મૂકાયો છે પણ ચોરી શેની ખૂન કોનું ? ગયે શનિવારે રાત્રે અમે બે મુઠ્ઠુ જોયું તેવું તો નહિ ?

ગણપતિરામને હાથે થયલી પેલી ભયંકર ભૂલનું સ્મરણ કરતાં વિહસત ગભરાયો. મુંબઈના જેવા ચાલાક અને હુશિઆર ડિટેક્ટિવ હિંદમાં નથી એમ જણાય છે. અને તેથી જો આ ભૂલને તરકટ કરવામાં આવે તો ડિટેક્ટીવની કેવી સંજ્ઞા હાંસી થાય તેનો ખ્યાલ તેને આવ્યો. આથી આ ભૂલ બહાર ન આવે એમ તે ઇચ્છતો.

વળી અનંતરાય તેને નિર્દોષ લાગ્યો. એ નોટ એણે સુરક્ષિત રાખવા નહોતી લીધી તેનો પુરાવો શે ? ખૂનનો આરોપ તો હવે કાઠી નાંખવનોજ હતો.

એ સર્વ આદર આવતાંજ આ કેસમાં વધુ દયા ખતાવવી જોઈએ એમ વિલ્સનને લાગ્યું. આવા વિચારે તે બોલ્યો, “ તમને તમારા મિત્રના વિયોગનું દુઃખ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પણ મારી ખાત્રી છે કે અનંતે ખૂન નથી કર્યું. ”

“ હા ! પણ એણે ચોરી કરી છે એમ તમને લાગે છે. ” લાલબિહારીએ ચીરાતે હૃદયે કહ્યું “ ખૂન કરતાં ચોરી વળી વધારે નિંદ્ય. અનંત જેવો પ્રમાણિક—”

“ તે મને ખબર છે. વળી એ પણ ખબર છે કે અનંતે એક બાઈ સાથે વિશેષ રોહ છે. તેનો એ કારભારી છે અને ઉભયે એ એકાંતમાં મગવા એક બંગલી ભાડે રાખી છે. ”

“પણ ગયે શનિવારે એ બેમાં ટટો જામ્યો. પેલીએ એને કાઠી મૂક્યો, તોપણ એ રોજ પેલી બંગલીમાં જતો, એને મગવા તો નહિજ. કારણ તે મુબઈમાં ન હતી એમ તે જાણતો હતો. કેમ ? શા માટે જતો ? પૂછતાં જવાબજ ન આપે પણ અમારો એક ડિટેક્ટિવ ત્યાં હતો તેણે એનું સર્વ કૃત્ય જોયું છે અને—”

“ ડિટેક્ટીવ હતો ! કાંઈ ઘેર ભાડે લે અને કંઈ ખાનગી કામ આટે ત્યાં જાય તેમાં પોલિસને—”

“ કાંઈ સ્ત્રીની વર્તન માટે તેના પતિને સંશય—”

“ ત્યારે શું એના વરે ડિટેક્ટિવ મૂક્યા.....”

“ તે કાંઈ મને ખબર નથી. પણ ડિટેક્ટિવે એને એ ઘરમાં એક પેટીમાંથી નોટ કાઢી-૫૦૦૦૦ની તોટો-કાઢી લેતાં જોયો. ”

“ તેમાં શું ! લે. પોતાની હોલને લે તેમાં પોલિસને શું ! ”

“ કારણ એણે પોતેજ કહ્યું કે એ નોટ મારી નથી. એણે તો એમ બહાનું કાઢ્યું કે ત્યાં નોટ હતી એમ મને ખબર હતી નહિ. ”

“ તમને એ વાત ખોટી-અસંભવિન લાગે છે ! ”

“ જે દિને એણે એ નોટ કાઢમાંથી લાવી પોતાની શેઠશુની આપી તે દિનેજ બંને લડ્યાં અને એણે એને કારભારી તરીકે રાખ્યો નહિ. અહિંથી કોઇ ગામ એ આવી ગઈ. ક્યાં ગઈ તે મ અનંત જાણતો નથી.

“ અને તેથી એને પકડ્યો ! નવ્વાબિનીનેય પૂછ્યું નહિ ! ”

“ તેને શું પૂછીએ ! આરોપી સર્વ કબુલ કરે છે અને તેને પૂછવા કે ક્યાંદ કરવાનું કહેવા અમે જઈએ તો તે ના પાડશે કારણ પોતાની આબરુ—”

“ કિંતુ અનંતરાયના આરોપ માટે તેની સાક્ષી લેવીજ પડશે. ”

“ તેનું આપણે શું કામ ! મેજસ્ટ્રેટ વ્યવસ્થા કરી લેશે. ”

“ અને તેટલો વખત એને કેદ રાખશો ! એમ કરશો એટલે

આખા શહેરમાં વાત ફેલાઈ નવ્વાબિનીની કીર્તિને બંદો લાગશે. ”

“ પોલિસને શું તેમાં ! હું ! જે અનંતને ઊઘાવવો હોય તો એક શરત છે. જે નવ્વાબિની આવીને મને એમ કહી જનમ કે અનંતે મને ‘ આપવાનેજ નોટ લીધી હતી ’ તો અમે એને તરતજ સુકત કરીશું ”

“ ત્યારે તમે એને પૂછતા કેમ નથી. તાર કરો. ”

“ મેં તમને કલા પ્રમાણે હું હવે કંઈ કરી રાખી નહિ. અનંતનો કોઇ સ્નેહી પ્રમત્ન કરશે તો ફાવશે ” આમ બોલી તરતજ વિદસને પાસેની દોરી ખેંચી.

હવાલદાર અંદર આવ્યો.

“ આ મુદ્દસને દરવાજો ખતાવ. મુડ્યાઈ ”

પ્રકરણ ૨૦ મું

રમણી કે રાસક્ષી.

રસ્તામાં આવતાં લાલબિહારીના મનમાં તુમુક્ક યુધ્ધ ચાલી રહ્યું. વિચારોએ તેનું મગજ ઘેરું:

“અનંતવું કેદમાં જવું કે છૂટવું એ સર્વનો આધાર રાણી ઉપર-નવ્વાબિની-ઉપરજ છે, એમ એ સમજી ગયો. આજ સુધી નવ્વાબિનીએ તેને અનેક દુઃખ દીધાં, તે સર્વનો બદલો આપવાનો જો તે વિચાર કરે તો તે અનંતને છોડાવે.....હવે કરવું શું!..... એ પડ્યા મુસલમાન! યવન સાથે કામ લેવાનું. પરંતુ જો તે મળવાનું મનમાં લાવે તો કંઈ વિશ્વ નથી. પણ જો તેની પાસે તો-કદાચ માર પણ આવે પડે.....પણ, કંઈ નહિ-એ તે થાય. હું પણ મિત્રધર્મ ચૂકીશ નહિ. શંકા આવતાં લય ધરવાથી શું વળે! ત્યાં જવુંજ; ખટપટ કરવીજ. ‘અનંતરાય પાસેથી હું સંદેશો લઈ આવ્યો છું,’ એમ કહેવું પડશે. અને માત્ર એકજ શબ્દ-માત્ર એકજ શબ્દ-તે બોલશે કે તરત અનંત છૂટો થશે...”

એવા એવા અનેક વિચાર તેના મગજમાંથી પસાર થયા. રાણી પાસે જઈ વિનંતિ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. લાલબિહારી એને ઠીકઠીસે. પણ-‘જરજો ગ્રધેડાને પણ બાપ કહેવા પડે’ એ વત પ્રમાણે તે નવ્વાબિનીના બંગલા તરફ વળ્યો. વખતનું તેને જ્ઞાન નહતું. ‘ત્યાં ગયા પછી શું કરવું!-શું બોલવું!’ એ સિવાય બીજો કોઈપણ વિષય તેના મનમાં પેસી શક્યો નહિ.

“તું અનંતરાય પર દયા કરે, તમે...કરો, આપ દયા કરો.”
એમ કહેવું તે સાંભળશે નહિ, એમ લાલબિહારીને લાગ્યું. તે પછી
એને શું કહેવું? આમ કહેવું!:

“જે તમે અનંતને ઓગવશો નહિ, તે તમારા નામને કલંક
લાગશે. બધા વર્તમાનપત્રોમાં તમારું નામ છપાશે. તમે એક મોટા
આખરદાર મનુષ્યની પત્ની છો. તેનો વિચાર કરો, અને તમારી
કથિતિને કલંક ન લાગે તેમ કરો. વગેરે આવી વાતો કહેતાં તું
મન પલળે નહિ, તે ‘અનંતરાય પર કૃપા કરો એમ કહેવાથી શું
ચરો? અનંત પ્રત્યે મલાવેલાં વર્તનથી તેની પ્રકૃતિ સ્પષ્ટ દેખાઈ
આવે છે.”

એવા ત્રિવિધ વિચારો તેના મનમાં ધોળાવા લાગ્યા.

વળી અનંતરાયે ચોરખાનામાંથી પચાસ હજારની નેટ કંદાડી
લીધી એ વિચારે—એના સ્મરણે તેનું મન અસ્વસ્થ કર્યું. પણ
એટલામાં ‘સનિવારે અનંતે નોટો કોટમાંથી આણી પોતાની શેઠા-
શીને આપી,’ એ યાદ આવ્યું: “ત્યારે એ ચોરીને માટે તો એને
પકડયો નથીને—? પણ પોલિસને એ વિષે શું ખબર? તેમને
સ્વપ્ન તો નહિ આવ્યું હોયને? એ ‘શિરહીન શખ’ની તપાસ કરવાને
પોલિસ ત્યાં તો ન આવી હોય ને? અનંતને તે શખ અથે સંબંધ
કરો?”

અંગે આવતાંજ એક સુસન્નિજત ગાડી ત્યાં ઉભેલી દેખાઈ,
અને દારપરના સિપાઈને પૂછતાં ‘છે. પણ બહાર જવાની ગડયામાં
છે, એમ ઉતર મળ્યો. તેણે જરા બપકમાં કહ્યું:

“હું અનંતરાય પાસેથી આવ્યો છું. તેણે મોકલ્યો છે.”

આખરે તેને દાખલ કર્યો.

નવાખિની પાસે જઈ લાલબિહારીએ તેને કુર્તિસ કરી. તે પોતાનો બહાર જવાનો પોષાક પહેરી એક કોચ પર બેસી હુકમ ગમગમવતી હતી. તેણે મોંપર બુર્ખો નાંખ્યો ન હતો. બિહારીને જોઈ તેણે તેને એક ખુસ્શી પર બેસવાની આજ્ઞા કરી. અને બોલી:

“ તમારું નામ બિહારી કે ? લાલબિહારી તમારું નામ ને ? ”

બિહારી આશ્ચર્ય પામ્યો, ‘ રાણી નામ ક્યાંથી જાણે ! ’

મોટેથી કહ્યું: ‘ જી હા, સેવકતું નામ બિહારી છે. ’

“ અનંતરાયે તમારા વિષે બે-ચાર વાર કહ્યું હતું. વાર, તમે શા માટે આવ્યા છો ? અનંતે તમને કેમ મોકલ્યા ? ”

“ તે કહેતાં જરા વાર લાગશે. કોઈ સાંભળે એમ ન હોય તો સ્થર. ”

નવાખિનીની પાસેજ એક દાસી તેનો બુર્ખો ઝાલી ઉઠી હતી. તેના પ્રતિ દષ્ટિ કરી તે બોલી.

“ તું એ પાછો લઈ જા. હમણાં બહાર નથી જવું, કોચમેને ગાદી છોડી નાંખવા કહી દે, અને અહિં કોઈ આવવા દેતી નહિ. ” દાસી ગઈ. બિહારી પ્રતિ વળી તે બોલી “ તમને અનંત સાથે સંબંધ — અત્યંત સ્નેહ છે, ખરું ? ”

“ જી હા તે મારો મિત્ર છે. ”

“ મારે બંગલે આવવાની મેં ના કહી હતી તે તમને ખબર ન હતી ? ”

“ હતી. પરંતુ તેણે મને નથી...” તે ‘તેણે’ પર ચાર મૂકી ગોરો.

“ તમે તો તેનું નામ દીધું ? ”

“ તે તો તમે મને મળો, તેજ કરાવ્યો. હું અહિં આવ્યો છું તેની પણ તેને તો ખબર નથી ! તમે એને પોલીસના તાબામાંથી છોડાવો એ ઇચ્છ્યો છું આવ્યો છું. ”

“ શું પોલીસના તાબામાં ? શા માટે ? ”

“ તમારી પચાસ હજારની નોટો ચોરવા માટે. ”

નવ્યાબિની જરા ગભરાઇ. પણ સ્વસ્થ થઇ હુકાનો એક સમ્પડકો ખેંચી, બોલી; “ વાહ ! આશ્ચર્ય ! કઇ નોટ ? ”

“ તમે ગાંધેવીના બંગલામાં જૂલી ગયા હતા તે. ”

“ હં, સમજી, મને એ નોટો જડી નહિ તેનું કરાવ્યું. પરંતુ અન્યતેજ એ લીધી એમ પોલીસે કેવી રીતે જાણ્યું ? મેં કંઇ ફરીયાદ કરી નથી. ”

“ તમે ગામ ગયા પછી સબજો વખત એ બંગલા પર પોલીસની નજર હતી; છે. ”

“ શા માટે ? ”

“ તે કાંઇ હું કહી શકતો નથી. ” વિચાર કરી બિહારીએ ઉત્તર દીધો: “ પણ ત્યાં એક ડિટેક્ટીવ ભરાઇ બેઠો હતો. તેણે એને નોટો લેતાં જોયો. અને જ્યારે અનંત નાટક જોઇ પાછો જતો હતો ત્યારે પોલીસે તેને પકડ્યો. ”

“ ક્યારે ?—કેટલે વાગે પકડ્યો ? ”

એ પ્રશ્ન પૂછતાં તે કંઇક ગભરાયલી દેખાઇ. તેણે પોતાનાં અખમલના પેલકાનાં બંધ દીક્ષા કર્યાં.

“ રાત્રે ૧૧ વાગે. ” ઉત્તર મળ્યો.

“ અત્યંત અમતકારિક વાત ! અનંતરાને શું કહ્યું ? ”

“ કે અન્યની નોટો મારી દૃષ્ટિએ પડવાથી તેને પાછી આપવા અથવા સુરક્ષિત સ્થાને રાખવા મેં તે લીધી.’ છતાયે પોલિસ તો...”

“ હું કૃષ્ણ એ નોટ પાછી લેવાની નથી...વારૂ. તેણે મારું નામ દીધું કે ? ”

“ ના. ‘એક ખાઈની છે’ એમ કહ્યું. ”

“ પરંતુ પોલીસનું નામ જ ગયા હશે ? ”

“ એમજ લાગે છે. અનંતે તો કહ્યું ન હતું. ”

“ ! અરે પોલીસ જાણે કે આખું જગત જાણે, તેની હું દરકાર કરતી નથી. પણ મારા અંગલાપર પોલીસને નજર રાખવાનું શું કારણ ? ”

“ તે તો કોણ જાણે ! મને પણ આશ્ચર્ય લાગે છે. અનંત પર આવેલા આ આણંદાચારી પ્રસંગ સિવાય બીજાનો મને વિચાર આવતો નથી. તે છૂટો થાય તેમાં આપણુ બન્નેને લાલ છે—”

“ મને શું છે ? તમને હશે. મારે તેની સાથે શો સંબંધ ? જુવાની લેશે તો હું તો કહીશ, કે ‘મને શું ખબર ?’ એજ મારો જવાબ. ”

“ પણ એથી તો ઉલટું નુકસાન થશે. ન છપાવા જેવી વાતો છપાશે; તમારો અનંત સાથે દુષ્ટ સંબંધ હતો—એવું એવું. ”

“ તેમાં શું યત્ન ગયું ? ” તેની મુખમુદ્રા પર ચિંતા લેશ માત્ર જણાઈ નહિ.

“ કેમ શું યત્ન ગયું ? તમારી આખર—તમારી કાર્તિ—”

“ એમાં આખર શાની જાય છે ? ”

બિહારીને લાગ્યું : “ આ તે રમણી કે રાક્ષસી ? ” વિચાર કરી તે ગોલગો : “ તમે એને છોડાવો તો સારું. ”

“ તે માટે મારે શું કરવું ? ” તે એક નાનકડું પંખો લઈ પરસેવો ઉરાડવા લાગી.

“ એટલું જ કે ‘અનંત પર મારો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે, અને તેણે મને આપવાને જ નોટો લીધી,’ એમ પોલીસને કહેવું. આથી કેસ ક્ષણે થશે નહિ, તે છૂટો થશે, તમારું નામ બહાર આવશે નહિ, અને.....”

“ મારા નામની મને દરકાર નથી. કાણું થશે તો હું આ હિંદુ-સ્તાનનો ત્યાગ કરી જઈશ. એજ. ” તેણે હુકકો બાલુએ મૂક્યો.

“ અને રાંક નિરપરાધી મનુષ્યને વિના કારણ સજા પામવા દેશો ? તેની તમને જરા દયા નથી ? માત્ર એક શબ્દના ઉચ્ચારથી એ છૂટો થશે. ખૂનનો આરોપ પણ નીકળી જશે. ”

“ શું ? ખૂન કોનું ? કોણે કર્યું ? ”

“ ખૂન કરવા માટે અનંતને પકડ્યો છે. ”

“ પોલીસ ગંડુલ જણાય છે. ખૂન કરનારના માંઢાં જૂદા. અનંત જેવા પર ખૂનનો આરોપ ! કોનું ખૂન ? ઓ ખુદા ! ”

“ કોનું ખૂન, તે મને ખબર નથી. ”

“ ગયા શનિવારે હું ગામ ગઈ હતી તેથી પોલીસે તર્ક બાંધ્યો હશે, કે અનંતે મારું ખૂન કર્યું ! વાહ ! ખરા બાઈ ! ખરા સિપાઈદાદા ! ”
ભયંકર હાસ્ય તેનાં મુખ પર છવાયું.

“ હા. એવીજ કંઈ બૂલથી બિચારો અનંત નાલાશી પામે છે. પણ એ બૂલ આપ માત્ર એક શબ્દથી સુધારી શકશે. જરૂર, તમારી દૃષ્ટિ હોય તો. ”

“ મને સર્વ વાત કહે. હું પછી વિચાર કરીશ. ”

નવાબિની 'તમે' પરથી 'તું' પર આવી. બિહારી બાલ્યો:

“નોટો આદિમરાનાં ચોર ખાનામાંથી મળી....”

“હા. મેં ત્યાંજ મૂકેલી. બહારગામથી આવી મેં શોધી ત્યારે મને જડી નહિ... હો ગઈ, તો !..... પણ અનંતરાયે તે ચોરી કે આપવાને લીધી, તે હું કહી શકું નહિ.”

“કેમ ? એ ચોરી કરે એમ તમને લાગે છે ? તો પછી—”

“અરે હું તો આલી જઈશ. માઈં શું જાય ! તારો મિત્ર—”

“તમે એને ન છોડાવશો તો હું ધાઈં છું કે આપ દયાહી—”

“એમ નહિ કહો.”

“ત્યારે એને છોડાવો. નહિતો મારે કાંઈ ખટપટ કરવી પડશે. તમારી મદદ પર હું અવલંબી શકું નહિ.”

“ના. ના. હું મદદ કરીશ. તમારા જેવા માણસ વિનવે અને મારાથી કેમ ખેસી રહેવાય !”

“ત્યારે વિદ્સન સાહેબને કહી એને છોડાવશો કે?”

“સાહેબ કેવો છે?”

લાલબિહારીએ વિદ્સનના શરીરને વર્ણવ્યું.

“તે શા અધિકાર—”

“મોટો પોલીસ ઓફીસર છે.”

“તમે એને કેવી રીતે મળ્યા ?”

“તેણેજ અનંતરાયને કાલે પકડ્યો. મેં આજે એક માણસને તેનું શિરનાસું પૂછ્યું અને પછી તેને મળી આવ્યો.”

“વાર. અનંતને તુરંગમાં એ લઈ ગયો ?”

“ના. એ પોલીસ સિપાઈ વિકટોરિઆમાં ખેસાડી એને લઈ ગયા. એ ખીજા આજુ ગયા. ક્યાં તે હું જાણતો નથી.”

“તે તમારી જૂલ તમારે પાછળ જવું જોઈતું હતું. હું હવે ચાકી ગઈ છું. તમે જવું”

“હું પણ અનંતને જોઈશ કે?”

“રાતના નવ વાગે મને મળે. હું જવાબ આપીશ”

લાલબિહારી ઉઠ્યો. ‘પ્રસંગ પડે ખાંકા તો મધ્યેકુ કહેના કાકા’

તેવી એની સ્થિતિ થઈ હતી. રાણીને આવવાની હા કહી તે ચાલતો થયો. “રાત્રે ૯ વાગે આવવું! કેવું વિલક્ષણ! કોઈની દરકાર નહિ. રાત્રે કોણ જાણે શું થશે! સમજણ પડતી નથી.” એવા અનેક વિચાર તેને આવ્યા.

પણ તેનું મિત્ર સમજી શક્યું નહિ કે ‘આતે રમણી કે રાક્ષસી?’

પાણીને મૂલો!!

નૂરજહાં નાટક:—લખનાર દિનેન્દ્રલાલ રાય
કિ. એક રૂપીઆ.

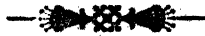
અલંકાર શાસ્ત્રની

નવવલ્લરી:—ગુજરાતી ભાષામાં પોતાની ઢબને
અને વિષયને મહેલો રસિક અંથ, કિ. એક રૂપીઆ.

અને સાથે મંગાવનારને માત્ર સવા રૂપીઆમાં.

સાહિત્ય કુંજ અંથમાળા નહીઆહ.

મહારણુ ૨૧ મું

અદરશ !

હવે આપણે ગણપતિરામ પ્રતિ વળીએ.

એનો નવાબને ત્યાં એવુંજ રમવા જવાનો હેતુ નવાબિનીને મળી તે પાસથી કાંઈ હકીકત કઢાવવાનો હતો. નવાબિની શ્રવતી હોવાથી એકવાર તેને મળવાનો એણે નિશ્ચય કર્યો હતો. તે અપત્તિ નીકળવાથી એ બહુ નિરાશ થયો હતો. તેને મળવાનો નિશ્ચય કરી તે આજે-રવિવારે-નવાબ પાસે ગયો.

થોડા સમય રમ્યા પછી શરાબ પાઇને નવાબને એણે ખીજવ્યો; અને સંધિ સાધી નવાબિનીને મળવાની વાત છેડી. તરત નવાબે એક આકરને તેડવા મોકલ્યો.

નવાબિની લાલગિલારી તરતનોજ ગયો હોવાથી કંટાળીને જરા કાચમાં બેઠી-પડી-હતી. આકર આવતાંજ તેણે તેા 'નથી આવતી' એમ જણકો કરી કહ્યું.

પણ એટલામાં એને કાંઈક યાદ આવ્યું. તરતજ તે નવાબ પાસે દોડી ગઈ અને પૂછવા લાગી 'મને કેમ ખોલાતી ?'

નવાબે કારણ કહેતાંજ તેણે ખાનસાહેબ (ગણપતિરામ) ગુરુખાં કાણુ છે એમ પૂછ્યું. ગુરુખાંએ અધી વિશ્વત માંડીને કહી. પોતે ઠિટકરીવ છે એનું તેને જ્ઞાન ન રહ્યું. નવાબિનીની

સુખ મુદ્રા પર એ સર્વ સાંભળી બહુ ફેરફાર થઈ ગયા; અને સાસંકે સુદ્રાએ ગણપતિરામને નિહાળ્યો. પછી સ્વસ્થ થઈ ખોલી “ડીક છે, પણ હું કાંઈ તમારા બોલાવવાથી આવી નથી. મેં તો ‘નથી આવતી’ એમ કહાવ્યું હતું. પણ પછી વિચાર ફરવાથી આવી છું. આજ સવારે મેં મારા સર્વ માણસોને ગુલનાર વિષે પૂછ્યું. પરંતુ કોઈ કહા દેતું નથી. આથી મને તમારા પર શક આવે છે કે તમેજ એને નસાડી મૂકી. ખોલો.”

‘ગુલનાર’ એ શબ્દ સાંભળી ગણપતિરામે આંખ ખીંચે રાખી કાન માંડ્યા.

“તારી દાસી ગુલનાર! હું શું જાણું! હું કાંઈ તેના પર જાણસી કરતો હતો!”

“એ લટપટ નહિ ચાલે! તમે એના પર મોહિત થઈ ગયા. તમેજ એને કશે સંતાડી મૂકી હશે. મેં એને અહીં આવવા સખત મના કરી હતી પણ તમારા આમળ બિચારી ગરીબનું શું ચાલે?”

“તું સાથે નહોતી લઈ ગઈ?”

“તેથીજ તમે કાળ્યા. તમને બરાબર ખબર હતી કે હું નહોતી લઈ ગઈ. તમારી તહેનાતમાંની ગાડીમાં બેસી તે દિને મારે જવું પડ્યું. તમે મારા ગાડીધોડામાં બેસી તે દિને ફરવા ગયા હતા. કાંઈ તે દિને મારા ધોડા પર મહેરબાની કરી!”

“કોની! તારી! તારી ગાડી મેં ક્યારે લીધી! આજે કેટલા રોજ થયા પહારજ કોણ જાય છે!”

“પણ મેં મારા કોચમેનને પૂછ્યું ત્યારે એણે તમારું નામ દીધું”

“એ સુવ્વર બહુ લુચ્ચો છે! કશે હાર પીને પડ્યો હશે”

“પણ મારે તેની સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી. ગુલનાર ક્યાં ગઈ તે કહો એટલે બસ.”

“ મને ખબર નથી. ફરીકે હહાડા થયા મેં એને જોયું નથી. હોય સાથે નાહી સર્ક હશે. નાહી જ્ય તેમાં નવાઈ નથી. એ બહુ સુંદર છે તેથી—”

“ તમે નથી કહેતા કેમ ? હું ફરીઆદ કરીશ હું ! એ નહિ આલે ”

એમ કહી જોરથી પગ ઠોકતાં બાઈ આહુમ આશ્વાં ગયાં.

આ સર્વ સંભાષણ બેનથી મણુપતિરામ સાંભળતો હતો. તરત એણે વિચાર્યું :

“ હાશ ! હવે આંધ્રો સપ્તામાં. પેલા એ બહાશી ગુલનારનું ખૂન કર્યું. આ નવાખના કહેવાથી. ઉશ્ચુનું પત્નીપર કાંઈ આશુતું ન હોવાથી દાર્શનું ખૂન કરી વૈર લીધું. વળી એનાપર જરા ખાટી મિઠી નજર હતી. ઠીક ! હવે શું રહ્યું ! પોતાને તામે થવા કશુંક નહિ થઈ એટલે મારી નાંખી ? કેવું વિચિત્ર ! પાકી તપાસ કરવી જોઈએ. ”

આમ વિચાર કરી તેણે રગ્ન લીધી.

પણ બારણામાંજ એક મુસલમાન નોકર મળ્યો તેણે કહ્યું

“ આપને બેગમ સાહિબા ખોલાવે છે ”

આતો ‘ ભાવતું હતું અને વેલે કહ્યું ’ એવો ઘાટ થયો. ગણુ-જિતિરામ તરત એની સાથે ગયો.

શિષ્ટાચાર થયા પછી નવાખિનીએ કહ્યું “ મેં આપને કશોક જ્ઞેયા હોય એમ લાગે છે. ”

“ એકમે પર ગાડનમાં ફરતા જ્ઞેયા હશે, બાઈસાહેબ. ”

“ ના. ના. આપણા બેનું સંભાષણ પણ થયું છે. હવું કરીને મારી માંમદેવી આગળની બંધકીમાં મેં તમને જ્ઞેયા હતા ” નવાખિનીએ માદ કરતાં કહ્યું.

गणपतिराम मकरागो पणु स्वस्थ थर्ष जोल्यो "अरे! भीग
काधने ज्योपो हरो. गांभदेवी कथां आव्युं तेनीय भने ज्यपर नधी."

"जेम उग्रवेशो ते मारी आगत नहि आले. आ जोटी हादीज
तमे डालु छे ते कही आपे छे."

आ शब्द सांभणीने गणपतिराम यमक्यो. काधपणु दिवसे ते
आ पोपाक म्हेरी न्होतो गयो. शेत्रंज रमवा ते रात्रे जतो. आजे
दिवसे जवाली ते पकजये. तेने सर्व कथुल करवुं पड्युं. डिटेक्रीव-
धुं जेम पणु जेले न्होर क्युं. पछी जेले क्युं "हुं डिटेक्रीव-
धुं जेम नजुवा छतां तमे भने सा माटे जोलाव्यो?"

"तमे गांभदेवीनी अंगली पर डिटेक्रीव मूक्या! हुं ने अनंत
मणी जोटा चिकका पाडीजे के जुगार रमीजे छीजे जेवा शक्या!"

"ना. ना. जेवुं कांछ नधी"

"त्यारे त्यां ज्यून करीये छीजे जेवुं धारीने!"

"कहायित तेम होय" पोताने लाल थरो जेम धारी

गणपतिजे कलुं.

"हं. हरे समज्युं. पोलीसने ज्यून थवानो संशय आव्यो
अने माई ज्यून करवानो आरोप मूडी अनंतने केदमां
नांभयो! वाह! वाहरे! पोलिस वाह! ज्यून करी?" नव्वा-
भिनीजे जेक लयंकर अट्टहास्य क्युं "आना करतां तो देशी
राजपोली पोलीसो धखी सारी."

"पोलीसनी मूल थर्ष जाध साहेज! तमे अट्टस्य थवाथी
पोलीसने शक आव्यो..."

"वाह! काध! मालुस काधो कला सिवाय गाम जय जेटले
तेवुं ज्यून थयुं—"

“ પરંતુ ખીજા સંલ્લેગોને લઈને—”

“ પરંતુ હવે ? હવે તો હું તમારી સામે જીવતી જાગતી છું છું. ”

“ ત્યારે તમે આવે વેશે અહિં રમવા કેમ આવો છો ? અત્યાર સુધી તો ઠીક, પણ મને ગઈ કાલે રાત્રે જીવતી જોવા છતાં આ માટે આવવું પડ્યું ? એમણે (નવાખે) ખૂન કર્યું હશે એમ મારી ? ” નવ્યાખિનીએ એક પછી એક સવાલ પૂછ્યા.

ખરું જોતાં ગણપતિસમને એજ સંશય હતો. પ્રથમ કરેલા સર્વ વિચાર એના ચિત્તમાંથી પસાર થઈ ગયા. એને એમ પણ લાગ્યું કે નવ્યાખિનિને પોતાના જોવો જ સંશય આવ્યો છે.

તે વિચાર કરતો હતો એટલે નવ્યાખિની ખોલી “ કેમ જોલતા નથી ? વાર. પણ તમે ડિટેક્ટીવ છો એ નક્કી. મારે ખીજા પંચાત નથી. ગુલનાર અદ્વિત્ય થઈ ગઈ છે. તમને લાગે છે કે એનું ખૂન થયું ? ”

“ જો કોઈનું થયું જ હોય, તો એનું જ. ”

“ એ અંગેલટપુ ઉત્તર નહિ ચાલે. મેં એસવા ઉત્તર એક અંગલો લીધો, ત્યાં મારો કારભારી રોજ આવતો. હું એક દિન આમ ગઈ એટલે એના પર આરોપ મૂક્યો કે એણે મારું ખૂન કર્યું. હું ગામથી પાછી આવી. મારી દાસીને અહિં મૂકી ગઈ હતી, તે ગુમ થઈ ગઈ. ચાકર માલુસ દાદ દેતાં નથી અને એમને જવાબ તમે સાંભળ્યો જ છે. ”

“ પણ એની કલ્પના સંભવિત છે. ગુલનાર મનોહરશ્રી હોવાથી—અને આ મુંબઈ રહું—કોઈ સાથે નાસી ગઈ હશે. ”

“એ વાત તદ્દન ખોટી છે. એ કદી એમ નાસી નહિ જાય... ખટી ઉસ્તાદ છે. હવે મને કહેતાં સરમ આવે છે, કે એમણે ‘મારી સાથે લગ્ન કર. એક લાખ રૂ. તારા નામ પર ચલાવું’ એવી ધણી લાલચો આપી પણ એ ચળી નહિ.”

“તો તેની હાં માટે મરણુની શિક્ષા કરી હશે.”

“નહિ મને નથી લાગતું. પણુ વખતે-ના. ના. નહિ જ.”

“તમને જે ખચર હોય તે કહેશો તો—”

“સાંભળો. ગયા શનિવારે અનંતે કોટમાંથી ૫૦૦૦૦ ની નોટ મને લાવી આપી તે મેં ગજવામાં મૂકી. પછી બંગલીએ ગઈ ત્યારે યાદ આવ્યાથી પેટી પેટીના ચોરપડમાં મૂકી. અનંત પાસેની ચોરડીમાં હતો પણુ મેં એ વિષે એને કશું નહિ.”

“પણુ તમારી સાથે બંગલે ગયોજ નથી એમ અનંત કહે છે.”

“તે ખોટું હશે. તેને નોટ અચાનક જડી એ ખરું. પછી અમારે ટટો થવાથી એ ચાલ્યો ગયો અને હું અહીં આપી. પછી તો હું ભૂલીજ ગઈ. તે પછી “મને તારૂં મોં બતાવીશ નહિ” એવા અર્થનો એક પત્ર લખી તેને આપવા મેં ગુલનારને આપ્યો.”

“તે તેને મળ્યો હશે.”

“મને તેની ખચર નથી. પણુ મેં બહારમાં જવાનું નકકી કશું ત્યારે મને ગુલનારે જ તૈયારી કરી આપી. પછી ‘હું થોડા દિવસમાં પાછી ફરીશ’ એમ કહી હું ગામ ગઈ.”

“તે રાત્રે જ ગયા કે?”

“હા. સ્ટેશન પર જિમની ગાડીમાં ગઈ. મારી ગાડી હાજર ન હતી.”

“બસ મારે એટલું જ જોવું છે.”

“મારી સાથે આવવા તેણે અહુ વિનતિ કરી પણ મેં જ માન્યું નહિ. હવે મારે દિલભીર થવું પડે છે, યા અહલા ! તેનું શું થયું હશે ?”

“પણ પછી તમે આવી સર્વને પૂછ્યું હશે ને !”

“પણ કોઈને ખબર નથી. તેમાં ગુજનાર પાછલી તરફના એક વિચિત્ર કળવાળા નાનકડા દરવાજામાંથી જતી. એની કુચી પોતાની જ પાસે રાખતી.”

“વારુ. ગુજનાર અદક્ષ થવાથી તમને શા શા નર્ક થયા ?”

“તમે જ તે ખારી લો.”

ગણપતિરામે મનમાં વિચારવા માંડ્યું :

“એને પોતાના પતિ પર તો શક આન્યો હશે. પણ એ તેનું નામ કેમ લે ? હવે મને જે ખબર છે તે એને કહેવી કે નહિ ! એમ કરવાથી એ જરા દિલ ખોલશે.”

સર્વાંગ સુંદર સચિત્ર વાર્તા માસિક

પુષ્પહાર

વાર્ષિક લવાજમ

હિંદમાં રૂ. ૩-૮-૦ હિંદ બહાર રૂ. ૪-૮-૦

છુટક નકલના છ આનાં.

લખો:—શ્રી “મહારાક્ષિત” પ્રેસ—સુરત.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

એ તો હું! એજ!

“વાર” નવ્યામિનીએ પૂછ્યું. “ગયા અહવાડીઆમાં કેાઈનું ખૂન થયું છે!”

“હા. અનંતપારે સીધેલી ગાંભદેવી આંગણની એ બંગલીમાં ખૂન ચયાની પાકડી માહિતી છે. તે ઘરની તપાસ કરતાં સ્નાતશુભમાં રકતના ડાબા હતા. જે મનુષ્યનું ખૂન થયું તેને એક પુરસીપર એસાડયું હતું. પાછળથી એ પુરસીની એસવાની જગા કાઢી લઈ હાથા પર રંદો મારી દીધો હતો. મારી ખાત્રી છે કે તે મનુષ્યનું ખૂન કરી ધડ એક અને માથું બીજે સ્થળે લઈ ગયા હતા. હું હથિઆર ઘાણું કરી તરવાર—”

આ સર્વ સાંભળી નવ્યામિનીની મુદ્રા જરા સંદેહ થઈ ગઈ. તે બોલી-બબડી. “કેવું સયાનક કૃત્ય” પછી તેણે કહ્યું “પણ તે બંગલીમાંજ પોલિસ કેમ ધુસી!”

“તમારા બેની તે ખાનગી જગા અને તમે અદક્ષ થયા એ—”

“પણ માત્ર એટલા પરથી કાંઈ પોલિસ ત્યાં જાય એમ સને નથી લાગતું. કાંઈ વિશેષ બન્યું હોવું જોઈએ.”

“કાંઈ એ નેશ્યાએ પેતે બેમલી હકીકત પોલિસને જણાવવાથી તેને ઉપચોમ કરવામાં આવ્યો.”

“બે વેસ્થાએ ?”

“હા” કહી તેણે સર્વ ખ્યાન કર્યું.

“બહુજ અગમ ! મને નથી લાગતું કે આ વાત ખરી હોય”

“ખરીજ છે. તે માણસ બેકમે પર મયું એમ પણ તેણે કહ્યું.”

“અને તેથી તમે ધાર્યું કે પોટલામાં અમ હશે ?”

“અરે ! હજી તો મહુ કહેવાતું છે” એમ કહી તેણે પુસ્તાં અને ખીજ પ્રકરણમાં બનેલી વાત નામ ન દેતાં કહી.

“બહુજ અગમ ! હાં પછી એ સંખને ઝોળખ્યું કે ?”

“નહિ. કોઈએ ઝોળખ્યું નથી. સુદામાં મસાલો બરી તેને તાણું રાખ્યું છે સખનું માયું મને તો કોઈક ઝોળખે પણ હું ધારું છું કે માયું ખાળી નાંખ્યું હશે”

“પણ પોલીસે એ બંગલીમાંજ કેમ શોધ કરી ?”

બિચારો મણુપતિ ! તેને આગળ કહેવુંજ પડ્યું, “બાઈ સાહેબ ! મને પ્રેત પરિક્ષા કરી કહ્યું કે એ બાઈ અશીષુ ખાનારી છે. સરીરના ચિહ્નો પરથી તેને મુસલમાન ધારવામાં આવી.”

“તેથી શું થયું ? હા” તે હસતાં હસતાં બોલી “હું અશીષુ ખાતી હોવાથી પોલીસે મારું ખૂત થયું એમ ધાર્યું.”

“એટલુંજ નહિ, પણ સિદી કાચમેન, શ્રીમંત ઠાકની માડી, પેલા અમલ કેપ હોર્સિસ અને આપનું અદસ્થ થવું શક આણે તેમાં નવાઈ નહિ. વળી આમલ કરો છો તેથી કહું છું. મારું કરજો.”

“કંઈ હરકત નહિ ચલાવો”

“આપના અનંત સાક્ષના સંબંધથી કોઈ અજાત નથી.”

“પણ માંમદેવીને બંગલોજ ખન થયું એમ કેવી રીતે ધાર્યું ?”

“ પોલીસે અનંતરાયને ખૂની ધાર્યો. એવા ખૂન મત્સરથી થાય છે. વળી આપ અને અનંત વચ્ચે ટોટા ભાગ્યો ” એમ કહી એણે સ્નાનગૃહમાં પોતે કરેલી શોધો તથા અનંતરાયે નોટ લીધાની વાત કરી. એણે પોતાનું નામ ન દીધું.

“ અને સ્નાનગૃહમાં શોધ કરનાર અને પોટલું ઉઘાડનાર તમેજ કેની વળી ? ”

“ હા, હુંજ પણ એકલો ન હતો, અને અચાનકજ આ કેસમાં હું ભેગોગયો. ” એમ કહી તેણે અર્થેતિ વાત કહી દીધી. અને પોતે લાલબિહારીને વિસ્મન પાસે મોકલ્યો તે પણ કહ્યું. ઉપર “ એણે લાલબિહારીને તમારે ત્યાં મોકલ્યો તે મને ખબર છે. એનો તો મૂળથીજ આમલ કે અનંત સંબંધિત છે. હવે મારી ખાત્રી થઈ કે એના પર ચોરીનોય આરોપ ન મૂકાય ” એમ કહી તે અટક્યો.

એના અંતિમ શબ્દોનો આશય નવાબિનીનો અભિપ્રાય જાણી લેવાનો હતો, પણ એ બાઈ તો મહા ઉસ્તાદ, પહેંચેલી ! તે એ બાબત કાંઈ બોલી નહિ.

“ અને છતાં એ વાત આખા ગામમાં ફેલાઈ ગે નહિ, એજ આપનું આતુર્ય બતાવે છે. ” નવાબિની હસતાં હસતાં બોલી.

“ હા, હું બહુ સાવધ રહ્યો. આપ જેવા આખરુદાર લોકોની ફરજેતી થાય એ દીક્ર નહિ. અને વળી મારી બુદ્ધિ તીક્ષ્ણી સારે તો એ બહુ યોગ્ય કાર્ય કીધું એમ મને લાગ્યું. અનંતને હવે છોડી દઈશું ”

“ મારા ચાકર મોજુસીને કાંઈ પૂછપરછ કરેલી કે ? ”

“ ના, હજી નહિ. તેના અનેક કારણો છે. ”

હું બહુ ધું. તમને લાગ્યું કે તેમણે ખૂનમાં મદદ કરી હશે ”

બરાબર મેં એમના પર નજર રાખી છે. ”

“ તેથીજ આ વેશે અહિં આવના હશે. પણ હવે તમે ત્યાં જઈ શકશો નહિ. ”

“ તે ઠીક છે. પણ તમારી દાસીના ખૂનીને શોધવામાં તમે મને સહાય કરશો ? મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપશો ? એલો તે અરીણુ ખાતી હતી ? ”

“ બની શકે, કારણ મારી અરીણુની ડાબી એનીજ પાસે રહેતી. ”

“ એનું ઘડ જૂઓ તો ઝાળખી શકો કે ? શય હજુ જેવું ને તેવુંજ છે. આવી શકશો આપ ? ”

“ કોણ હું ? તમે દિવાના તો નથી થયા ? એવું બધંકર શિરહીન ઘડ હું કેમ જોઈ શકું ? યા અધ્યા ! ”

“ પગ અત્યંત સુંદર હોય તે પર મેંદી ચોપડી છે. ડાબી ખાંચ પર એ તલ છે. આપ ન આવો, એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ એ દાસીનુંજ શય છે, એમ મારી ખાત્રી છે. મને લાગે છે કે કોઈ આકરે દ્વેષ કે દ્રવ્ય લોનથી ખૂન કર્યું હશે. ”

“ હા. હું એને ઘણી વાર ૫-૭ હજાર રૂ. આપતી હતી. હં. તે દિને કોચમેન અને સાઇસ બંને નહોતા. ”

“ તેઓ તો નવામ સાહેબનું નામ દે છે, કેં દશ વાગે એમણે અમને બોલાવ્યા હતા. નવામ કહે છે કે એતો બદમાશ છે. ખૂન દશ આગિયાર વાગે થયું. ”

“ નવામ સાહેબનું નામ દે છે ? એવી વાત કાળાંતરેય બને નહિ. નવામની તો એના પર ખાત્રી મીઠી નજર છે. ”

“ નહિજ. નવામ સાહેબ શું ? આપ શું ? તમારે માટે સ્વપ્નેય સંશય કેવો ? એ કોચમેન સાઇસ પર પોલીસની પકડી નજર છે. એક શબ્દ બહાર નથી જવાનો. ”

“वाइ” जे बोको कहे, के नवाग साहेबना दहेवाथी जमे गुल-
नारने भारी, तो—”

“तो थुं? पोलिस पकडे जेने. ब्रिटिश राज्यमां दायदा आगण
सर्व सरभा.”

“अरे! जे तो जेक—पणु थुं, मने जे वातना कंटाजा
आवे छे. मने स्वस्थ पडवा घो. मने कछा वगर आगण पगलुं
बरशा नहि. हं.”

कुर्निश जगजी गणुपतिराजे आलती पकडी.

तेनी मुत्र आनंदना स्पष्ट चिन्हो दर्शावती. जतां जतां ते
मनमां जोह्यो, “आज्ञो, जेल ज्वास. हवे जे मारा पर साहेब
पूजा न थाय, तो तो हदज. नवाजे सिद्दी, डायमेन, तथा साधसने
दाथमां लघ गुजनारनुं भूत कथुं”, जेमां शक नहि. पोलिटिकल भाउं
जे वज्ये नहि पडे तो केस जजरो आलवानो. हवे द्वाणु पणु जोह्यो
सिवाय जे जे जदमाशने पकडवान ज्नेधज्जे. अनंतने केदमां राभवानी
ज्जरज नथी.” जेवा विचार करतो ते जोह्यो, “जे तो नकडी
थयुं, भूनी तो जेज! जे तो हं! जेज!”

પ્રકરણ ૨૩મું.

નવામી ચિઠ્ઠી.

નવામિનીના અંગલેથી બ્યારે લાલખિહારી નિકળ્યો, ત્યારે બહુ સમય થઈ ગયો હતો. તેણે ઘેર જવું, કે અનંતને ત્યાં, એનો નિર્ણય કરવામાં અડધોક કલાક લીધો, અને છેવટે અનંતને ત્યાં જવાના નિશ્ચય પર આવ્યો.

ત્યાં જઈ જોયું, તો મધુરબાળા આકંઠ કરી રહી હતી, અને રસોઈયણુ તેને સમજાવતી હતી, એમ માલમ પડ્યું. એને જોઈ રસોઈયણુે કહ્યું, “સારું થયું, તમે આવ્યા તો. આજે પ્રભાતથી એણે રકારોળ માંડ્યું છે, તે મફતીજ નથી. હડીને રજા સિવાય અન્ય કાંઈજ એણે કર્યું નથી. એ કહે છે કે “મોટાનાઈ (અનંત) પર બહુ મોટું સંકટ આવ્યું છે, અને એનું મૂખે હવે નજરે નહિ પડે.” મેં બહુ સમજાવ્યું, પણ માનતીજ નથી. હવે કરવું શું?”

“પણ અનંતરાય પર કંઈ સંકટ આવ્યું છે, એમ લાગવાનું કારણ?” લાલખિહારી “કંઈ બોલવું તો જોઈએજ” એ હંધુથી બોલ્યો.

“હું તેજ પૂછું છું.” રસોઈયણુે કહ્યું. “પણ એ જવાબજ આં દે છે? જઈ કાલે રાત્રે ઘેર ન આવ્યા, તેમાં શું થયું? એ તો રોજ એમ કરે છે. પેલી કોઈ ચિઠ્ઠી આવી છે, ત્યારથી તો એ બહુજ ગભરાય છે.”

“ચિઠ્ઠી?” સાશ્વત્ ખિહારી બોલી ઉઠ્યો.

ચિઠ્ઠીની વાત નિકળતાંજ મધુરબાળા બોલી, “લાલખિહારી, અરૂં કહો. મોટાનાઈ ક્યાં છે? તમે સવારથી ક્યાં હતા?”

બિહારી ગભરાયો, પણ તેણે બનાવટી વાત કહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. “તમે એમ કેમ પૂછો છો? હું ઘેરથીજ આવ્યો, મઘ રાત પછી અનંતરાય મને મળ્યોજ ન હોવાથી મને ખબર હોવાનો સંભવ નથી.”

“તમે પણ મને છેતરો છો? છેતરવા ઇચ્છે છો?”

બિહારી ગભરાયો, પણ મૂખ સમારી બોલ્યો, “કેમ તમને એમ કેમ લાગે છે?”

રસોઇયણ સામે સારાંક મુદ્રાએ બેતાં મધુરી બોલી, “કેમ તમે હમણા નવ્વાબિનીને ઘેરથી નહિ આવ્યા ?”

બિહારી સમજી ગયો કે હવે સર્વ કલા વિના છૂટકો નથી. આથી તેણે અંગ્રેજીમાં કહ્યું “ખરી વાત છે. પણ તમને ક્યાંથી ખબર પડી? હવે કલા સિવાય છૂટકો નથી. અનંતરાય ખરેજ સંકટમાં છે. નવ્વાબિની પર એની મુકિતનો આધાર હોવાથી હું એને મળ્યો આ બાબના દેખતાં હું બધું કેમ કહી શકું? પણ તમે કેમ જાણ્યું?”

મધુરીએ તરતજ એક ચિઠ્ઠી કાઢી “બિહારીને આપી.

તેમાં શું લખ્યું હશે ? વાંચો વાંચકો !

“તારા બંધુ પર સંકટ—અતિ મહન—સંકટ આવેલું છે એ જાણીને બિહારી તારા બંધુની ચાકરી લેવા મથે છે અને નવ્વાબિનીને ઘર જઈ બેઠો છે એ તારા પર અને તારા બંધુ પર એનો પ્રેમ ! વાહ ! આવા દોસ્ત કરતાં દુસ્તન સારા.”

આ નનામી ચિઠ્ઠી વાંચી બિહારી બહુ સંતપ્ત થયો. તે અક્ષર જોળખી શક્યો નહિ. તે મધુરીને ટગરટગર નિહાળવા લાગ્યો. મધુરીને બધું કે રસોઇયણ બાબને ખબર કાઢી એની પાસે બધું જણાવી લઈ, પણ લોકનિન્દાથી એ ડરતી. પરપુરુષ સાથે ખોતે એકાંતે વાત

કરે છે એમ જુમ ઉડે તે એને ગમ્યું નહિ. આથી અંગ્રેજીમાં જ તેણે કહ્યું, “કાંઈ હરકત નહિ. અંગ્રેજીમાં કહો. આવે પ્રસંગે એ અહિં હોય તેજ સારું. હું ગાંડી જેવી થઈ ગઈ છું, અને તમે ન આવ્યા હોત, તો હું મારી ગવર્નેસની એડવાઈઝ લેતે.”

બિહારીએ અંગ્રેજીમાં કહ્યું, હું વખતસર આવ્યો તે ઠીક થયું. આ વાત ગુપ્ત રાખવા જેવી છે. નહિ તો પોલીસમાં વરદી આપત.”

મધુરી—(અંગ્રેજીમાં) “પણ અનંતરાય ક્યાં છે.”

“લાલ—(,)” કોઈ જુલને લીધે એને ગઈ રાત્રે કેદમાં નાંખ્યો છે.” રસોઇયણ સામે હોવાતું બાન ન રહેવાથી મધુરી બરાડી ઉડી “મારો ભાઈ જેલમાં છે? જેલમાં?” ભયારી રસોઇયણ જેલમાં કશું સમજી નહિ. પછી સ્વસ્થ થઈ એણે અંગ્રેજીમાં પૂછ્યું “પણ એણે એવો શું ગુન્હો કર્યો છે?”

“નહિ પૂછ્યું હોત તો ઠીક. મને કહેતાં ય શરમ આવે છે કે એને એક સ્ત્રીના ખૂત અને ચોરી—”

રડતી રડતી મધુરી ગુજરાતીમાં જ બોલી ઉડી “અને તે તમે અત્યાર સુધી છૂપાવી રાખ્યું.”

લાલબિહારીએ અંગ્રેજીમાં ચલાવ્યું “મને એમ લાગ્યું હતું કે સવારે એને છોડી દેશે અને તમને કશાની ય ખબર નહિ પડે, પરંતુ તેમ થયું નહિ. છતાં હું સોગંદ ખાધને કહું છું કે આજકાલ પોલીસની જુલ પકડતાં જ એ છૂટશે; અને જુલ પકડાઈ છે એમ મને ખબર પડી છે. જે માણસનો માલ ચોરવાનો આરોપ છે તે માણસની સાક્ષી બેવાની છે.”

“કાનો માલ ?”

“નવ્વાબિનીનો. અનંતને ઓડાવવા એને ઘેર હું ગયો હતો. તે માત્ર એટલું જ કહેશે કે ‘અનંત પર મારો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે તે કદી ચોરી કરે નહિ’ એટલે એ છૂટી જશે એમ કહેવા એણે મને કહ્યું છે”

“પણ એ એમ કહેશે એવું તમને લાગે છે? મને તો નથી લાગતું. અરે! તે તો રાક્ષસી છે રાક્ષસી. તમે ધારતા હશો કે મને ખબર નથી. મને બધી ખબર છે. એ દુષ્ટાએ જ મારા ભાઈને ગાંડો ખનાવી મૂક્યો છે. હાલ એની ફજેતી થાય એવું હોવાથી કરશે-કહેશે.”

“એની ફજેતીને મણુકારે? રામ રામ કરો અને અન્ય કોઈ ઉપાય શોખે અને હવે કદી એને ત્યાં જશે નહિ.”

આ અંતિમ શબ્દોમાં કેતો ગૂઢ ભાવ હતો! પ્રેમીએને જ ખબર!

“શું કહ્યો છો? અનંતને મુક્ત કરવાને વિનવવા નહિ જઈ?”

“અને તમે જવાના છો કે?”

“વાસ્તવિક રીતે મેં વચન આપ્યું છે એટલે જવું જ નોંધ્યું. પણ તમે ના કહો છો એટલે-”

“ના. ના. અગત્યનું કામ હોય તો જજો, પણ ભાઈ પર કોના ખૂનનો આરોપ હતો?”

“મને લાગે છે કે નવ્વાબિનીના જ, તે એકદમ અદૃશ્ય થવાથી પણ હવે તો એ ગામથી પાછી ફરી છે એટલે એ આરોપની ઇતિશી થઈ.”

“શું અદૃશ્ય થવાથી જ આરોપ આવ્યો?”

“ના, વળી એકમે પરથી એક સ્ત્રીનું શબ મળ્યું. પોલીસને લાગ્યું કે એ ધડ નવ્વાબિનીનું જ.”

“વાહ, એની આંખ બંધ હતી?”

“હવે સ્પષ્ટ કહેવું પડશે કે એ બંને-ચમને માયુંજ નહોતું, અને ફક્ત એક શ્વેત વસ્ત્રથી ઢંકાયલું હતું.”

“બહુ જ વિલક્ષણ !” તે બોલી હતી.

“પરંતુ હવે ખૂનનો આરોપ નથી. અને ચોરીનો છે, તે નબ્વા-મિનીના એકજ શબ્દથી દૂર થશે. અને તેમ કરાવવા માટે હું મથેશ હતો, અને રાત્રે જામશ.”

‘આમ મથા, તેમ મથા, ત્યારે ખાધું ક્યારે?’

‘વિદસનને ઘેર ગયો, ત્યારે જરા નાસ્તો કર્યો હતો.’ લાલ-મિહારીએ કહ્યું, ‘અને હવે ઘેર જમ જમી લામશ.’

‘હવે અહિંજ જમી લ્યો ને.’

મધુરીએ બહુ આગ્રહ કર્યાથી લાલમિહારી જમવા બેસી ગયો. ત્યાં કાંઈ તેને જમવાની નવાઈ ન હતી.

જમ્યા પછી તેણે પેલી નનામી ચિટ્ટીનો વિચાર માંડ્યો, પણ તે કોણે લખી હતી, તે એ કળા શક્યો નહિ.

એવામાં સંખ્યાનો સમય થયાથી, તે પ્રોતાના કુબ્ધ ચિત્તને શાંત કરવાના હેતુથી એકબે પર દરવા ગયો.

પ્રકરણ ૨૪મું.

રાસ્કલ! ગધ્વા!

લાલબિહારી અને મધુરી જન્મતા હતા, ત્યારેજ એક યુરોપીઅને નવાબ સાહેબ મિરબહરઅભિખાનાના મંગલામાં પ્રવેશ કર્યો. યુરોપીઅન એટલે પૂછવું જ શું? એની મુલાકાત લેવીજ પરે. નવાબ સાહેબ પોતાની મોટી માડીમાં બેસી બહાર જવાના વિચારમાં હતો. યુરોપીઅને તેને સલામ બરી કહ્યું, “હું પોલીસ ઓફીસર છું. આપના બેગમ સાહિબાની ઘસ્ટી યુવનારના શબને ઓળખાવવાનું છે, તેથી આપે મારી સાથે આવવું પડશે.”

નવાબના અત્યાર સુધીના વર્તનથી જણાયું જ હશે, કે તે બહુજ બોલો માણસ હતો. તેણે તરત કહ્યું, “ચાલો, મારી માડી તૈયાર છે.”

બંને માડીમાં બેઠા, કોવચેનને તે સાહેબે કાંઈ કહ્યું, એટલે માડી ચાલવા લાગી. ઝાંટરોડને રસ્તે એક થીએટર આગળ લાંડનબાર પાસેની સફેદ મલીમાં તે પ્રેઠી, અને એક નાનકડા ધર આગળ ઉભી રહી. નવાબે પૂછ્યું, “આ ધરમાં જવાનું છે?”

વિસ્સને કહ્યું, “હા, નામદાર!”

ઉભય ઉતરીને અંદર ગયા. વિસ્સને એક પડદો ખસેડ્યો, અને કહ્યું, ‘બૂઓ.’ નવાબે બોલ્યું. કે એક બહુજ મોટા ટેબલ પર વચ્ચેથી આચ્છાદિત ત્રણ બેચું કાંઈક પરેહું હતું. વિસ્સને નવાબના મૂખ સામે નિહાળી રહ્યા.

પણ નવાખની મુદ્રામાં કાંઈ ફેર પડ્યો નહિ. નવાખે કહ્યું “ આ મુડલાખાનું Morgue છે કે શું ? અહિંજ ખૂન થયેલા કે અગત્યના મુડલા રાખવામાં આવતા હશે. ”

“ આપે એમ કેમ ધાર્યું ? ”

“ કેમ આટલો તક નહિ થાય ? ” નવાખે મોં મલકાવ્યું.

“ આપને અહિં લાવવાનું કારણ સમજ્યા ? ”

“ હા ગુલનારનું શય ઝોળખવા. અને તેને અગત્યનું કામ જાણીનેજ હું જલદી આવ્યો છું. આ તેનુંજ શય છે કે ? ”

“ મારી ખાત્રી ન હોવાથી તો તમને ખોલાવ્યા. ”

“ ખાત્રી કરવા તો ચાકર પણ આવવે ”

“ પણ ચાકરને તો રહેરોજ ખખર. અને પણ આ જુઓ તો ખરા ” એમ કહી તેણે પેહું કપડું ખેંચી લીધું.

એ દૃશ્ય જોતાંજ નવાખ પાછળી હાંથો સફેદ થઈ ગયો “ શિર કાપીને મારી ! કેવું ભચકર કૃત્ય ? ” તે બચડયો.

“ એજ કે ગુલનાર ? બ્હીક ન લાગે તો પાસે જઈ જુઓ ”

“ બ્હીક ? આ કર દેખાવ જોઈ ચિત્ત જરા અસ્વસ્થ થયું છે. બાકી ભય કાંઈ નથી, ગુલનારની ખાંધ બે તણ છે. ”

“ જુઓ, આ રહ્યા વિલસને કહ્યું. ”

નવાખ પાસે ગયો અને જોઈને બોલ્યો. “ ખરેજ આ મેંદીજ કહી આપે છે, એજ ગુલનાર. મારી ખાત્રી છે. ”

“ હીક હવે આ પાસેની ઝોરડીમાં આવો ”

બને ગયા. બે ખુરસી હતી તેમાં દરેક એકએક પર બેઠા.

“ કોઈ કામળ પર સહી લેવાની છે ? ”

“ ના, કાંઈ પૂછવાનું છે. ”

“ પૂછો, હું જવાબ આપીશ. પણ મનેજ પૂછવા દો. બોલો ગુલનારનું ખૂન થયું છે ? ”

“ હા. બહુ અમલકારિક રીતે. તલ્વારથી માથું કાપી વસ્ત્રો કાઢી લીધા, અને ઘડ પોટલામાં ઘાલ્યું. એ પોટલું બેકમે આગળ, ગયા શનિવારની રાત્રે અગિઆરેક વાગે જડ્યું. ”

“ હું ધારું છું કે ખૂની કાણુ છે તેની તમને ખબર નથી. ગુનહેગાર નથી સાંપડ્યો ? ”

“ પકડ્યો નથી. પણ તેના પર સખત નજર છે. આપના નોકરોમાંથી જ કોઈ એએ ખૂન કર્યું છે, એમ—”

“ કાણુ એ ? ”

“ સિદ્દી કામમેન અને સાહસ ”

“ એ મારા નોકર નથી. બીબી સાહેબની તહેનાતમાં છે. ”

“ એટલે એમના કહેવાથી ખૂન કર્યું એમ તમે કહો છો ? ”

“ છટ છટ ” સકોષ નવાખે કહ્યું, “ ગુલનાર બીબી સાહેબની માનીતી દાસી ! એનો એ શા માટે પ્રાણુ લે ? પણ પેત્રા બે મહા ઠગ છે. દ્રવ્ય લોભથી અથવા દ્રેષથી એમણે ખૂન કર્યું હશે. હં. પણ તેના પર શક છે તો તેને પકડ્યા કેમ નહિ ? ”

“ પણ એને પકડ્યા પૂર્વે આપને પૂછવું એ યોગ્ય ધાર્યું ”

“ મને શું પૂછવાનું ? મારા શો સંબંધ ? ખૂશીથી પકડો. ”

“ વાર, ગયા શનિવારે બીબી સાહેબની ગાડીમાં આપ બહાર—”

નવાખે તેને અટકાવી કહ્યું “ કાણુ કહ્યું એવું ? હં ! પેલા જકુરખાં ડિટેક્ટવ હોવો બોધ્યે એમ લાગે છે. આજે સવારે મહેરન આવી ત્યારે એ હતો. મહેરને એજ વાત કાઢી હતી. હં ! હું કદી બહાર જતો નથી, ને જઈ છું તોય નોંધ પોથીમાં લખતો નથી હા. બહુ

આઠ આવ્યું. કે તે દિને નવાખ અક્ષીબિહીખાને ત્યાં ઉત્તર હિંદની નવી રડીને નાચ હતો ત્યાં ગયો હતો. બહુ મોટા માણસો હાજર હતા."

"હરકત નહિ. એકની સાક્ષી હશે તો આવશે."

"સાક્ષી ? ત્યારે તમને મારા પર શક આવે છે ?" નવાખ હસતાં હસતાં બોલ્યો. "મેંજ તેમને ખૂન કરવા રોક્યા એમ આપને લાગતું હશે, અથવા મેંજ ખૂન કર્યું એમ લાગતું હશે"

વિલ્સને ડોકું ધ્રુણાવ્યું.

"મેં ફક્ત આચાર કરી એમ તમને લાગતું હોય તો હું ક્યાં હતો તે જાણીને શું કામ છે ? ખૂનનો હુકમ કરી હું ગમે ત્યાં જાઉં"

આ સંભાષણ એવું શાન્ત થયું કે વિલ્સનેને લાગ્યું કે નવાખ ખૂની હોઈ શકેજ નહિ. અને પાછી કાંઈ ભૂલ થઈ છે. ગણપતિરામે સર્વ કહેવાથી એની પ્રથમ તો ખાત્રી થઈ, પણ હમણાં નવાખનું તદ્દન શુદ્ધ અને સરળ-નિર્દોષતાની સાક્ષાત્ પ્રતીતિ કરાવતું-વર્તન નીરખી એ જરા ગભરાયો.

"કેવો ગાંડો સંશય ! ચુલનારને મારવામાં મારો શો હેતુ ? અને તે બહુ મરીમડી હતી. વળી કહેતાં સંકોચ આવે છે કે હું એના પર મોહિત હતો. ખીખી સાહેબની તો તે જીગર જન ! એટલું ખરું કે નોકરો એની ધર્યા કરતા."

એમ કહી એણે 'કોચમેન સાહસને પકડવામાં આડે નહિ આવ્યું' અને હમણાં બંગલે જઈ કોલાહલ નહિ મચાવ્યું' એમ કબુલાત આપી. વિલ્સને તેને જવા રજા આપી.

પછી તે બબડ્યો. "આ મણુપતિ જેવો ગંધો મેં ત્રિશુવનમાં જ જોયો નથી. એ ન હોત તો મેં ક્યારતા ખૂનીને પકડ્યા હોત. રાક્ષસ ! ગંધો !"

પ્રકરણ ૨૫ મું.

પુનઃ

પ્રથમથી વિચારે ક્યાં પ્રમાણે થોડો સમય બેઠમે પર માળ્યા પછી બિહારી નવ્વાબિનીને બગલે ન્ચાં નીકળ્યો. અને થોડી વારમાં ત્યાં જઈ પહોંચ્યો.

તે પ્રવેશ કરવાની અણી પર હતો એટલામાં અનંતરાયના ધરના ચાકરે એને બમ પાડી. તેને ત્યાં જોઈ લાલબિહારી બહુજ ચક્રિત થયો, પરંતુ જ્યારે કારણ જાણ્યું ત્યારે શાંત થયો. તે મધુરીએ આપેલ એક મહત્વનો પત્ર લઈ ત્યાં ઉભો હતો. એ પત્ર બિહારીને, નવ્વાબિનીને મળ્યા પૂર્વે મળવો જોઈએ. વિચારપૂર્વક મધુરીએ નોકરને ત્યાંજ મોકલ્યો.

પત્ર આપી નોકર ગયો. બિહારીને લખ્યું કે ઉપર પત્ર વાંચી શકાશે નહિ તેથી ત્યાંજ વાંચવા માંડ્યું. ૧ પાકીટ અને ૧ પત્ર એમ બે છટા છટા હતા. પત્ર તરતજ તેણે વાંચ્યો.

“તમે ગયા પછી મેં મારી ટપાલ જોઈ તો તેમાં એક ઉપયોગી પત્ર, મહારી સંહીયર મેં તમને મોકલ્યો છે. નવ્વાબિની ના પાકે તો ગયા શનિવારે રાત્રે એ ક્યાં ગઈ તે પૂછજો અને થોડા ઉત્તર મળતાજ સાથે ના પત્રની શેરો કરેલી લાઇન વાંચી સંભળાવી. ઉત્તર માગજો

લી. મધુરી.

આ વાંચી તેણે પાકીટ ફેડ્યું પણ એટલામાં એક નોકરે આવી કહ્યું “બાઇ સાહેબ બોલાવે છે.” તરત તે ઉપર ગયો.

તેને જોતાંજ નવ્વાબિની બોલી “હું ક્યારની તમારી વાટ જોઉં છું, આજે હું ખંદાર જવાની છું.”

“હીક છે. પણ અનંતને છોડાવવા તમે શું કર્યું ?”

“કરે શું ? તમારા ગયા પક્ષી એ વાત મને યાદજ આવી નથી તમને એ મૂર્ખની દમા કેમ આવે છે ?”

મને લાગતું હતું કે સંકટને સમયે તમે એને સહાય કરશો ખરેખરી વાત કહેવાને તમને શું હરકત છે? સવારે તો તમે—”

“તું અહિં અત્યારે આવે એ હેતુથી, એ આશાથી મેં તને છેતર્યો, અત્યાર સુધી ‘તમે’ ને હવે ‘તું’ જોઈને બિહારીને આશ્રય લાગ્યું પરંતુ તેને ગરજ હતી. એટલે તે બોલ્યો. “શું ? તમારો એવો હેતુ છે ? જોનો અત્યાર સુધી તમે નાશ કર્યો, તે મનુષ્યને બચાવે સંકટમાં મૂકી તમે મુખ્ય ભયજી શો બચાવ રાખો. હું તમને નહિ જવા દઉં.”

મહેરન તેને ટક ટક નિહાળવા લાગી; અને પક્ષી તેણે મેં સહકાર્યું, અતિ સ્મિત કરી તે બોલી “અહાહા ! મદદ આવે હોવો જોઈએ, એ અનંતમાં આટલી દ્રઢતા, આણું શૈર્ષ્ય હોત, તો હું તેને ત્યાં છોડી ન હેત-બોલ શું કરું ? પોલિસને કહું કે મેંજ અનંતને નોટ લેવા કહ્યું હતું ? ખીજું તું જે કહેશે તે કરીશ.”

“જુહું બોલવામાં તમને કાંઈજ લાગતું નથી. પણ પત્ર લખવા કરતાં સાહેબને જાતે મળશે તો—”

“સાહેબને મળું ? તોબાહ, તોબાહ, હું જ્ઞાનખાનાની બેચમ હું કેવી રીતે સાહેબને મળું” વળી અત્યારે હું જવાની એટલે વખત ક્યાંથી ?

આ સાંભળી બિહારી મનમાં જ દસ્તો ને બોલ્યો “ ગાડી ઘોડે આપું ગામ ખૂદી વળે અને સાહેબને મળવા જ્ઞાનોને આડે આવ્યો ! વિચિત્ર વિશ્વ ! ”

પરંતુ આગ્રહ કરે તો શિકાર છટકે તેથી તે બોલ્યો “ ત્યારે પત્ર લખવા તમે તૈયાર છો ? ”

“ હા. એક શરતે અહીં મારી પાસે આવીને કાચ પર બેસો એટલે બરાબર કહું.”

લાલબિહારીએ ધ્યાન આપ્યું “હું અહિંથી સાંભળી શકીશ પહેલાં તમે કયુલ હતા હવે ફરી જાઓ છો. તમારા મનમાં શું છે ? બોલો હું શું કરું તો તમે પત્ર લખીને અનંતને છોડવો ?”

“આટલું જ કે તમારે મારી સાથે નાસી આવવું. ના કહીશ નહિ તું શું કરેશે તેની મને ખબર છે. એના કબ્જાં તારા પર મારો ધણો પ્રેમ છે તને ખરું કહું છું. મારે આજે જવું જોઈએ.”

“શા માટે ? પોલીસ પકડે એવી બીતિ છે ?”

“પોલીસની બ્લોક ? અને મને ? શા માટે ? મેં શું કર્યું છે ? હું કાંઈ અનંતની સાથીદાર નહોતી. એણે તોડ્યો એરી તે મારી હતી, તેથી જેની એરી થઈ હોય તેને બી પકડે કે !”

“અને હું તમારો શું-હો સાબીત કરું તો ?”

“જેઈ, બોલો, શું તમારી અકલ આલે છે ?”

“તમે પોતે અથવા આકરોને કહીને ખન-ગુલનારનું-ક્યું કે કરાવ્યું એવું તમારા પર સાબીત—”

“વાહ ! વાહ !” ખડખડ હસતાં મટેરન બોલી “ખૂબ કરી તમને કાણે એવું કહ્યું ?”

“કહે કાણે ? મારા પોતાનો તર્ક છે.”

“ખૂબ કરી ! બહુજ ખરા તર્ક કર્યો. તું અને પોલીસ ક્યાં કરો તર્ક, પથ્ય હું તો આજ જવાનીજ.”

ટીક છે, “પત્ર લખોની એટલે થયું.”

હું નહિ લખું.”

“અનંત નિર્દોષ છે એમ તમે નથી લખતા ?”

હું કાંઈ જુદું જ કરીશ. થોડા દિનમાં પોલીસ પર પત્ર આવશે કે મેં મારા કારભારીની પ્રમાણિકતા અજમાવવા મૂકી હતી જે તેણે લીધી”

બિહારી સાંભળી શક્યો નહિ. સંતપ્ત થઈ તે બોલ્યો “હું સ્વપય પુરઃસર કહું છું કે “હું” તમને મામ નહિ જવા દઉં, અને સુલનારના ખૂન માટે પકડાવીશ.”

“વાહ ! વાહ !” નવઝાબિની વિચિત્ર રીતે હસી. “કેવું ઉદાર અને સખ્યતા બંધું” કૃત્ય !”

“હું હમણાંજ કમિશ્નર કે વિસ્સનને વહીં આપું છું. જાઉંજ છું.”

“ટીક છે, જરા વિચાર કર. તું મારા બંધામાં છે જરા નબર ફેરવીશ તો તું આવતી કાલનો સૂર્ય ન જોઈ શકે.”

બિહારી આ સાંભળતાં જરા ચંચળ થયો. તેની સામે થવન જતી એ મનુષ્ય બેઠું હતું. તેના કબજામાં સત્યાજિત છે એમ તે જાણતી હતી છતાં આજે ત: કાંઈ ન બતાવતાં બોલ્યો; “ટીક છે. આ બ્રિટિશ રાજ્ય છે, મુમસાઈ નથી. નહિ ડર એવી લખાવી.”

“વાર, વાર. મારે એવું કરવું નથી. નહિ તો અતાકત, પણ તને વિચાર નથી આવતો કે મારી બહાલામાં બહાલી દાસીને હું મારું એમ સિંધવળ કેમ થાય ? હું ધારણું કે તે જીવતી છે. પેલું ધડ એનું કેમ ?

“એક પોટલામાં ધાલી, તારોજ નોકર એ શય બેઠામે પર લાઇ ગયો હતો એમ પોલીસ જાણે છે. એકાદને ધધડાવ્યો કે થયું.”

“મારો નોકર ? તું શું કહે છે ? કોચમેન સાઇસને તો મેં કાઢીયે મૂક્યા. તે રાત્રે મને બહાર જતાં અડચણ પડી ને કરો દારૂ પી પડ્યા હશે. તે એમની માડીમાં જવું પડ્યું.

“અનંત નિરાશ થઇ અહિંથી ગયો ને...”

“હા. ઠીક યાદ આવ્યું. તે દિને જવા પૂર્વે મેં એક પત્ર એને આપવા ગુલનારને આપ્યો હતો. તે પત્ર આપતાંજ તેનું ખૂન અનંતે કર્યું હશે. સંભવિત છે કારણ પત્ર—”

આ સાંભળી બિહારી ગભરાયો. આ વળી નવુંજ સંકટ હતું થયું. આ પિશાચિની સ્વરક્ષણાર્થે કોઇનો એ ભોગ કરવા ચૂકશે નહિ એમ તે સમજ્યો. નવરાચિની તેને નિહાળી રહી હતી તે હવે બોલી, “જો બરાબર વિચાર કર. તું પોલીસ પાસે જવાનો હોજ તો હું તો અહિંથી જવાજ નહિ દઉં. હવે તો માડી ચૂકીશ કે શું ? આ હવે પુરું થયું.”

“મારા કલા પ્રમાણે પત્ર લખી આપો છો ?”

“કાલત્રયે ન બને.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

સપડાઇ!

લાલમિલારીએ દાંત પીસ્યા. એટલામાં બેને મધુરીવાળો પત્ર
યાદ આગ્યો. બીજો ઉપાય ન જણાવાથી એ અશ્રમાવવો તેને
ગોચ્ય લાગ્યો. પરંતુ પ્રથમ પોતે પત્ર વાંચવો એમ તેને લાગ્યું.
આથી થુંકવાને બહાને બારી આગળ ગયા અને મોં લૂંછવા
રુમાલ અને સાથે પત્ર કાઢી, મહેરન તરફ પીઠકરી, પેલી નિયાનીવાળી
લાલનો બ્લેઝ લીધી. કર્મવર્મ સયોગે એજ વખતે એક નોકર બાડી
ક્યારે જોડું? એમ પૂછવા આગ્યો, એટલે મિલારીને બહુ અડચણ
નડી નહિ. પોતાનું કામ થયાથી મોં લૂંછવાનો ઢોંગ કરતો તે પોતાની
જગાએ આવી એડો. અને બાણે સાહજકજ પૂછવા લાગ્યો, 'વારુ.
હું અનંતનું નામ નહિ દઉં. પણ મને ફક્ત કહેશો, કે તે જીવશે
દુષ્ટ દહાડે તમે કયે ગામ હતાં?'

"જીવશે તે દુષ્ટ? અનંતને, મને નહિ. પ્રથમ તો હું મારો
બંગલો વાંદરે છે, ત્યાં મધ, અને દહાડો ત્યાં રહી, બારેબાર પુને
મધ. ત્યાં મેઝેરિયા આશતો હોવાથી એક એ દહાડા રહી, વળી માથેરાન
મધ. મને પૂછનાર કાણ? પણ તારા પર મારો નિઃસીમ પ્રેમ હોવાથી
કહું છું. હું તો અનંતને સાથે લેત, પણ એ આગ્યો નહિ."

"પણ મને લાગે છે કે તમે પુનાથી અહીં આગ્યાં."

"ના. પુને મેઝેરિયા આશતો હોવાથી બીજામ રાત્રે હું માથેરાન
ગઈ, અને સાંધી અહિં આવી. આશ નસી કર, મને મોડું થાવ

“વારુ. પુને શા માટે ગયા હતા, તે કહું ? ગુલનારના માથાની વ્યવસ્થા કરવા.”

નવામિની જરા રીક્ષી પકી. તેનું મોં શ્વેત યજ્ઞ ગયું. તે મહા ભીષણ સ્વરે બરાડી. ‘તું ગાંડો તો નથી થયો?’

‘સાંભળો, એક જથ્થો પુનાથી આવેલો પત્ર વાંચી સંભળાવું.’ એમ કહી બિહારી વાંચવા લાગ્યો.

‘અહિં એક બહુજ બચંકર બનાવ બન્યો છે, જે જરા વિચિત્ર હોવાને લીધે લખીશ. બંડ ગાર્ડન આગળ એકાદ કોણી પોતાની જાળ કાઢતો હશે, તો તેમાં એક બહુજ સુંદર ચોરસ પેટી નીકળી. ઉઘાડી જોતાં તેમાંથી એક તરણુ પાવનાનું શિર નીકળ્યું. કેટલું બચંકર કૃત્ય! બાઇને કોઇએ ઓળખી નથી. નાકમાંના એક અલંકારને લીધે તે યવન છે, એમ જણાયું છે. તપાસ ચાલે છે.’

નવામિની બરાબર કાન ઘડી સાંભળતી હતી. અટકતાંજ બિહારી શું બોલે છે તે સાંભળવાની વાટ તે જોતી હતી.

“આવ્યું લક્ષ્યમાં ? હવે તમારે મને દયા કરી છોડાવ એમ કહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે.”

“કુમ ? આ નજીવા ચિંચરામાં બે લાઇન લસડી છે તેથી ? એમાં મારો શો સમ્બન્ધ ?”

“હું તો મને તે બોલું પણ વિલ્સન સાહેબ બોલે તે પર આધાર છે. પુનાચાણું શિર ગુલનારનું છે એમ સિદ્ધ કરતાં વાર નહિ લાગે. તમે પુના જઇ તમારા બંડ ગાર્ડન સામેના બંગલામાં રહ્યાં હતાં તે નક્કી છે. એકાદ બંગલા પરના નોકરને દયાઓ કે ચયું. તમે રાત્રે નદી પર ગયા હતા એમ એ લોકોની સાક્ષી સિદ્ધ કરશે.”

“બોલ, હું શું કહું તો મને જવા દે!”

“प्रथम गुनाहनुं क'युस पत्रक लभनुं पडसे.

“दीक. मारी दासी गुलनारने मारी-भारा गुम कार्पोनी बाडी
आवा भाटे मे' भरखुनी शिक्षा करी.”

“बाडी भाटे ? कोनी समझ ?”

“जेठवे ? भारा शौहर आगज.”

“पणु तमे नराय साहेमनी दरकार क्वां करे छे ?

“तेथी ? जेणे शा भाटे वग्ने पडवुं ? जेना पर भारे पूणु
विश्वास ते जे विश्वासघात करे तो हुं जेठ रहुं ! र-जे भारा
पत्रे पणु आताया. जे न समजे जेवा हेतुथी अदि' आवा हुं
अजराती शीपी. गुलनारने जे सज योग्य हती अने तेणे मूकपणु
सही. तेमां सरकारने शुं ?”

जे राक्षसीना आ शम्भो सांभागी मिहारीना रोमांच्य पडा
सज गया. जेनी कुर मुद्रा जेठ ते दिगभूद थयो. अजित डेटली
शुद्ध सरगोसात्विक्त! परंतु वंदावनमां ये कंटकट्टो होय छे.”

“मेण्ट्रेट पूजे तो आवो नवाय देशा के ?”

“जेवो प्रश्न पुछाय त्यां सुधी लुबुंन केम ? मारी पासे जेवुं
तो कालिज विष छे के जेक जिंदुजे हुं टगयो थय पडुं. पोलीस
आवे तारे हुं प्राणु छोडुं पणु साथेज ‘अनंत गुलनारने भारवामां
मदद करी’ जेम कहेवा मूक नहि.”

‘मिहारी जान लूथी तेना पर धसवा जेना हने पणु शुद्धिमां
आववाथी अटकयो. ते बोहयो. “लणी आपो छे के नहि ? गोत्रो.”

“अनंत निर्दोष छे जेम लभवाथी नवा देशे ने ?”

“नहि. गुलनानी सामितीने पत्र लभयो पडसे. कदाच पाठ-
जथी पत्र लणी अनंतने इसावे, भाटे अरायर लभयो पडसे. हने
नहि यासे.”

“ પણ એ કપુલપત્રકનો મને પકડવામાં ઉપયોગ ન થાય તેની શું ખાતરી ? ”

“ મારું વચન—હું પ્રાણુ જતાં ય વચનભંગ નહિ કરું. ”

તેણે એક હાસ્ય કર્યું. તે શૈતાની હાસ્ય હતું ! પછી તેના ડાળા ઉઠ્યા ચઢ્યા. તે બબડી “ હા ! મદદ આવો હોવો જોઈએ. પ્રથમથી મને મળ્યો હોત તો મેં એને માટે શું ન કર્યું હોત ? ”

બિહારીએ લખાવતાંજ તેણે લખ્યું.

“ મુબ્બા છોડતી વખતે મને ખબર મળી છે કે મારા કારભારી અનંત પર મારી ૫૦૦૦૦ ની નોટ ચોરવાનો આરોપ મૂકી તેને પકડ્યો છે પણ તે ખોટું છે. મારો તેના પર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તેણે એ નોટ મને આપવાનેજ લીધી. માટે એ નોટ—”

“ મોં ઉચું કરી તેણે પૂછ્યું “ આ નોટ માટે શું લખ્યું ? ”

“ એકમાં મોકલાવશે ને ? શું કરશે ? ”

“ હું અનંતને બેટ આપીશ. બિચારાએ બહુ ખમ્યું. ”

“ માટે એ નોટ અનંતનેજ બેટ આપજો. અને એને છોડજો. ”

લિ. મહેર-ઉત-નિસા.

અમલગઢની નવ્યાબિની

તે પછી નીચે ઉદુંમાં સહી કરાવી ઘડી વાળી બિહારીએ મળવામાં મુક્યો.

“ એ પત્ર પોલીસને મોકલજો. ચારે તો હું એવે સ્થળે પહોંચીશ કે—”

“ પેલા એ સાથીદાર ક્યાં ગયા છે ? ”

“ તેની હવે શીકર નહિ તે હવે બ્રિટિશ રાજ્ય બહાર ગયા છે. ”

“ ઠીક છે. હવે ખીજો લખો. ” એમ કહી બિહારીએ ખીજો

પત્ર લખાવ્યો.

“ હું અમલગઢની નવ્વાબિની, પોતાની રાજપુત્રીથી અકલ હુશિઆરીથી મારા પાપનું કબુલપત્ર લખી આપું છું કે મારી દાસીના પ્રાણુ લેવાથી મને કોઈ ન પૂછે એવી સમજથી મેં ગુલનારનું ખૂન કરાવ્યું, જેનું ધડ મુંઝાઈમાં અને માથું પુનામાં જડ્યું છે. જે ગૃહસ્થની પાસે આ હોય તે આ પત્રનો ગમે તે ઉપયોગ કરી શકશે. ફક્ત વેર લેવા જે હું અનંત પર કોઈ આરોપ મૂકું તોજ આ ગૃહસ્થ આ પત્ર પોકીસને બતાવે. અનંત સર્વથા નિર્દોષ છે.”

“ એની નીચે સહી કરો. ”

તેમ કરનાથી તે પત્ર પણ બિહારીના ગળવામાં પડ્યો.

“ ઠીક હવે હું જઈશ ” તે બોલ્યા.

“ પણ તારી સ્થિતિ ગુલનાર જેવી હું કરું તો ? આ આત્મ હલા આદરું તો ? ”

“ તે હવે નહિ બને. હવે તમે નાસી જવાની તૈયારી કરો. પુને જવું હોય તો હજી (ઘડિયાળ કાઢી બેઠ) બહુજ વખત છે ઉઠો. કરો તૈયારી. ”

“ ના, ના. તું મારી સાથે આવ. મારો તારા પર પ્રેમ છે. જે મારા હૈયાના હાર ! મારા હૃગર ! જે મને ના ઠગવવાવ, મારી સાથે ચાલ. મારા પૈસાથી આપણે મોજ કરીશું. જે ચાલ વિચાર કરું. ” એમ તે બોલી પણ બિહારી જરા ય કચ્છો નહિ, ત્યારે તેને જવા દીધો. પણ વળી પાછી ગાળ તો દીધી, પરંતુ તેની કે કશાનીય દરકાર ન કરતાં બિહારી ચાલતો ચલ્યો.

પ્રત્યેક ગુજરાતીને,

વાંચનનો શોખ કેટલો ઉપયોગી અને વખાણવા લાયક છે તે હવે સારી રીતે બાણીતું છે, પરંતુ દરેક ચીજને હંમેશાં કાળી અને ઘોળી બે બાજુ હોય છે. તે નિયમાનુસાર લોકોમાં આ શોખ વધતો જોઈ સારે માર્ગે વાળવાનો તો કેટલાકે પ્રજ્ઞતા લોગે તેમાંથી પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો, અને હલકી વૃત્તિને ઉશ્કેરનાર સાહિત્ય પ્રગટ કરીને આ શોખને કેટલે સ્થળે નિંદા બનાવ્યો છે. હાલ બહાર પડતાં પુસ્તકો મોટા ભાગે વૃત્તિને ઉશ્કેરનારા અને નિર્માલ્ય છે એવી કડવી ફરીયાદો આપણે સાંભળીએ છીએ. સ્ત્રીઓ માટે, બાળકો માટે તેમજ રાષ્ટ્રીય ભાવનાને પોષતા અથોની ઉણપ છે. પુસ્તકોની ભાષા માટે ફરીઆદ ચાલુજ છે. સાહિત્યમાં ઉપયોગીતાવાદને સ્થાન અપાવું જોઈએ એવી અમારી મજબુત માન્યતા હોવાથી તેમજ લોકોની આગ્રહલરી ચાલુ માગણીને લઈ “વાંચનના શોખ” ને ઉત્તેજન આપવા તેમજ સારે રસ્તે દોરવા અમે “સાહિત્ય કુંજ અથમાળા” ની શરૂઆત કરી છે.

આખી દુનિયામાં હિંદ જેવો ગરીબ દેશ બીજો એક પણ નથી. તેથી પ્રજાને સસ્તામાં સસ્તી કીંમતે વાંચન પુસ્તકો પાડવા “અઢી રૂપીઆ” ના વાર્ષિક લવાજમમાં બારસે પાનાતું વાચન અમે આપીશું. ગ્રાહક તરીકે દાખલ થવાની પ્રવેશ ફી રાખી નથી. તેમજ પુસ્તકો બહાર પડે ત્યારે અડધી, પોણી કે, એવી કોઈ કિંમત આપવી પડતી નથી. બજારમાં અઢી રૂપીયામાં તમને ચારસો પાનાનાંયે પુસ્તકો નથી

મળી શકે તે વિષે તમારી ઇચ્છા હોય, તો તપાસ કરો-
 બે.બે. ભત્તનાતની વાની પીરસાતી હોય, તો લહેજતથી તેનો
 ઉપયોગ થાય તે સર્વમાન્ય વાત છે, તેમજ એક માણસના
 નવસકથા, વાર્તા, નાટક, કાવ્ય, જીવનચરિત્ર વગેરે માટે
 જુદા જુદા લવાજમ ન ભરી શકે તેવીવાની ભેત જેવી સ્પષ્ટ વાત
 હોવાથી અમે એકજ લવાજમમાં વાર્તા, નવસકથા, નાટક,
 જીવનચરિત્ર, કાવ્ય વગેરે આપીશું. ગુજરાતી ભાષા બોલ-
 નાર એકલા હિંદુજ નહિ, પણ મુસલમાન અને પારસી
 ત્રણે કોમના સાધારણ લખી વાંચી શકતા માણસો સમજી
 શકે તેવી સારી ધરગથુ પણ સુંદર અને સચોટ ભાષામાં
 પુસ્તકો અપાશે. અમુક વર્ગ માટે લખાયેલા પુસ્તકો અમે
 કદી પણ પસંદ કરીશું નહિ. ત્રણે કોમની જરૂરીઆત
 અને પસંદગી ઉપર ધ્યાન આપી બધાને એક સરખી રીતે
 ઉપયોગી રહે તેવા પુસ્તકો અમે આપીશું. સારામાં સારા,
 પણ સહેલાઈથી સમજી શકાય તેવા પુસ્તકોના ભાષાન્તરો
 તેમજ જાણીતા વિદ્વાન લેખકોના સ્વતંત્ર પુસ્તકો અમે
 આપીશું. નિર્દોષ, ઉપયોગી, સ્ત્રીઓ માટેના તેમજ વર્તમાન
 સમયને જરૂરી પુસ્તકો આપવા એવો અમે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો છે.

પ્રજાની સેવાના આ કાર્યમાં હિંદુ મુસલમાન પારસી
 બિરાદરો અમને દિલોબનીથી મદદ કરશે અને આહક
 તરીકે મુબારક નામ નોંધાવશે એમ અમે મજબૂત ભલામણ
 કરીએ છીએ.

ગુજરાતીને માતૃભાષા ગણતી સઘળી કોમનો નર સેવક

વ્યવસ્થાપક—સાહિત્યકૃંજ મથકાળા આમમ—નડીઆદ.

પ્રકરણ ૨૭ મું

આનંદ-વાર્તા

બંગલાની બહાર નીકળતાંજ તેના દેહમાં પ્રાણ આળ્યો. તે મેઘલ ટ્રેનને વેગ ચાલવાની કોશીશ કરતાં છતાં ગુડસ ટ્રેનને પકડી પાડે એટલે વેગ ચાલતો હશે. મધુરીને તે વાર્તા સંભળાવવાની ઉત્સુકતા, તેને ઘણી વધી હતી.

તે ગીરગામ આગળથી પસાર થતો હતો. એવામાં કોઈકે તેના બનાપર હાથ મૂક્યો. તેની ગતિ આથી મંદ થતાં તે બબડ્યો; “કાણ છે, સુવર?” પણ પાછું ફરી જુએ તો, અનંતરાય તેને અટકાવતો હતો.

હવે શું બોલવું ? બિહારીથી ઉદ્દગાર નીકળી ગયો; “કેમ, તું આખરે છૂટ્યો કે ? અનન્ત !”

“હા. એમાં કાંઈ બૂલ થઈ હતી. તે માફ કરજો’ એ વાક્ય સાથે તેમણે મને મુક્ત કર્યો. હું ઘેર જઈ આળ્યો. પહેલે કહ્યું કે તું નગ્નાબિની પાસે ગયો છે. તું મને મળશે એ ઈચ્છાથી હું ત્યાં આવતો હતો.”

આખરે બંને પાછા વળ્યા અનન્તે પૂછ્યું;

એ મૂર્ખે મને પકડ્યા પછી તેં શું કર્યું ?”

“કંઈ નહિ. તું ક્યાં ગયો છે તે કોઈને કળવા ન દીધું. એજ”

“પણ મારી સ્વામિનીને ઘેર જઈ શું કર્યું ? તેણે મારે માટે

શું કહ્યું ?”

“અનન્ત ! તું ગાડો થયો છે કે શું ?”

“કેમ ? તેણે અહિં આવી મને ઊડાવવા માટે કંઈ પેરવી કરી કે નહિ ?”

“એરે ઘેલા ! ઊડાવે તો શું ? પણ તારા પ્રાણ સેવા એતો તત્પર થઈ હતી. મેં ધમકી ન દીધી હોત તો એ તને ચોર ઠોકી બેસાડત.....પણ હવે ઘેર જઈને વક્ત.” બંને મૂગા ચાલ્યા.

ઘેર જઈ બંને-ત્રણે બેઠાં, દિવાનખાનામાં બિહારીએ બાકી રહેલી વાત ઉકેલવાનો વિચાર કર્યો;

“તારા ઉપર ખૂનનો આરોપ હતો ને ?”

“હા. પહેલાં, પણ પછી કોઈ તે વિષે બોલ્યું ન હતું.”

“નવાબિની-જેના ખૂન માટે તને પકડ્યો હતો તે તો જીવતી નીકળી; પણ શુલનાર-જેતું ખૂન થયું જ છે, તેનાં ખૂનનો આરોપ તારા ઉપર નથી.”

અનંત બડક્યો શું ? શુલનારતું ખૂન ?

“હા જે અંગણમાં તમે બે મળતાં તેમાં થયું છે.”

“આ તું શું કહે છે ?”

“એ શુલનારતું ખૂન માથું કાપીને કરવામાં આવ્યું છે” તે સાંભળી મધુરી ઝટ બોલી ઉઠી. “હા પેલા પત્ર ઉપરથી પણ મને લાગ્યું જ હતું. શુલનારનાં ઘડો પોટલામાં બાંધી એક મનુષ્ય એક-બેમાં ફેંકવા જતો હતો તે બચથી નાશી ગયો અને પોટલું હાથમાં આવ્યું.”

“પણ તે ખૂન કયું કાણે ?”

“રાણીના સાઇસે અને સીદી કાચમેને એતો બાહસાહેબનો જ ફુકમ” એટલું બોલી બિહારીએ અનંતને પેલા બે કાગળો આપ્યા. બાંચ્યા પછી અનંત બોલ્યો.

“આ ક્યાં લખ્યું છે?”

“એને અંગલે.”

“અંગલા પર પોલીસનો સંશય છે?”

“તે તો કોણ જાણે.” થોડી ક્ષણ શાંતિ પ્રસરી આખરે અનંત બોલ્યો. “ત્યારે તેં મારે પ્રાણ બચાવ્યો.”

“મેં નહિ, એણે બિહારીએ મધુરીને બતાવી તે હસી. અને બોલી. “પણ સર્વ ખટપટ એમણેજ કરી છે.”

“કેમ? પેલા પત્ર સમયાનુસાર આવ્યો ન હોત, તો-હું શું કરી શકતે?”

“હું પણ રમણી બહેનો એ પત્ર આવ્યોજ ન હોત, તો?”

“ત્યારે કહો, કે રમણી બહેને પ્રાણ બચાવ્યો. તેના પત્રથી તમને તમારો ભાઈ, અને મો મિત્ર મળ્યો.”

અનંત તિયાર કરતો હતો. હવે તેનાં મૂખ પર તેજ આવ્યું તે બોલી ઉઠ્યો, “વારૂ પણ ખટપટ તો તેજ કરીને?”

હા ભાઈ! હા.”

“ત્યારે તને હું એક બક્ષીસ આપું છું.”

બિહારી—(તેનો મર્મ સમજતો) “લાવ ક્યાં છે બક્ષીસ?”

અનંત—અરે વાહ! તું બહુ ઉતાવળો વર દેખાસ છે! એ બક્ષીસ તો સાઈ મુદત જોઈ વાજતે માજતે તને સ્વાધીન કરીશ.

મધુરી—અરે! એ શું કરે છે? હું ચાલી જઈશ અહિંથી.

અનંત—કેમ? મેં તારું નામ લીધું? અને તેમાં શું?

આજે આનંદનો દિવસ હોવાથી મસ્કરી ઠૂઠા થવા જોઈએ.

મધુરી—ભાઈ! હું તારા ઠૂઠાથી બહુ કંટાળી છું.

અનંત—તને લખતો કંટાળો આવ્યો લાગે છે.

ભાઈ—અરે! તને તો એવી ટેવજ છે. હું પણ અનંત!

આ રમણગૌરી કોણ છે?

અનંત—આપણને ખબર નથી બાહ! પૂછો મધુરીને.

મધુરી—એ રમણુગૌરી મારી સહાધ્યાયિની, મૈત્રણી છે. અને એ બહુ મઠી મૈત્રણી છીયે. એ રહે છે તો મુબહમાંબ પણ હાલ તેની જરા તબિયત બગડી હોવાથી ત્રણ ચાર દિવસ થયા એને આપ એને પુને હવાફેર લઈ ગયો છે. બિચારી બહુ કમનસીબ છે! પિતા બહુ શ્રીમંત છે. તે બંડ ગાર્ડન સામે એક સ્વતંત્ર બંગલો બાંડે લઈ રહ્યા છે. એને પૈસાની ખોટ નથી! એસ્ટેટ પણ ઘણી છે! છેકરો મધી તેથી છોકરીનેજ પરણાવી તેના પતિને ઘરે જમાઈ કરી રાખ્યો હતો.

રમણુનો વર બી. એ. માં બાણનો હતો. પણ એકાએક ત્રિપ્ત વર થવાથી તે આ લોક છોડી સ્વર્ગની! યાત્રાએ ઉપડી ગયો. હવે શું કરે? પિતાએ નિશ્ચય કર્યો છે કે જેને કોઈ વર—સુશિક્ષિત અને સદ્ગુણી વર—મળે તો એ બાલાનું પુનર્જન કરી આપી પોતાની થોડી ઘણી એસ્ટેટ આપવી અને થોડી પોતાને માટે રાખવી. બાકીની પુનિવર્સિટીમાં સ્ત્રી વિદ્યાર્થીનીઓને ધનામો અને સ્કોલરશીપો આપવામાં રોકવી. આ મારી રમણુજીનેનો ઇતિહાસ. હાલના સુધારકો સંગીન કામ કરતા નથી. નહિ તો એના જેવી સુશિક્ષિત અને સદ્ગુણવતી પત્ની મળવી મુશ્કેલ છે. બિચારી બાળા! હજુ તો સોળ વર્ષનીજ છે. અનંત મને બહુ દયા આવે છે.

હત્યાદી આનંદગોષ્ઠી કરતાં રાત્રિ વ્યતીત થઈ.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

ગણપતિરામનો ઘડોલાડવો.

પોતાને ગૃહે ગણપતિરામ એકલો જ એકો હતો. તેની મૂખમુદ્રા પર આનંદની અલૌકિક છટા હતી ! તેની આંખોમાં હર્ષનું વિદ્રક્ષણ તેજ સમકતું હતું.

જેવું ખૂન પેરિસ, દાન્સના પ્રખ્યાત ડિઝેક્ટીવો પકડી શક્યા નહતા, તેવા ખુનીને પકડવાથી મને કેટલીક અક્ષીસ મળશે તેની ધારણામાં તો એ પેલું ઘડ બેકમે પર જડ્યું ત્યારથીજ મચ્ચો હતો. હાલ તે દામોદરને કેટલી આપવી અને પોને કેટલી લેવી તેના વિચાર કરતો હતો, એવામાં દામોદર તેની સામે આવી ઉભો રહ્યો.

“આવ એસ. પણ તું અંગલેથી આવ્યો કે ?” ગણપતિરામે આતુર ચિન્તે પૂછ્યું. !

“ના. હું ઘેરથીજ આવ્યો. હવે નવામના અંગલા સાથે મને ખીલકુલ સંબંધ નથી.”

“સંબંધ કેમ છૂટ્યો ? તે મારી આજ્ઞા સિવાય અંગલાને ત્યાગ કેમ કર્યો ?” ગુરુસાને આવિર્ભાવ લાવી ગણપતિરામે પૂછ્યું.

“હા. સાહેબ, મને કાઠી મૂક્યો એટલે હું શું કરું ?”

“કોણે ? નાપકે કાઢ્યો ? નવામ સાહેબને કેદ પકડ્યા એટલે ઘરના માણસ બહુ મસ્તી કરતા હશે.”

“નારે. નવામ અંગલે છે. તેણેજ મને નાળાએ પકડાડ્યું ને”

“હે ? નવામ અંગલે પાછો કર્યો ?”

“હા. ઘરમાં પગ મૂકતાંજ મને જોઈ તેણે કહ્યું, “અલે જાવ. હમ ઇસ દેશકે આકર નહિ રખતે. અલે જાવ, ઇસ જગાસે. એટલે મારે ચાલ્યા આવવું પડ્યું.”

“એ કામ નવામિનિતું હશે. નવામ જરા અકકલનો પડો છે.”

“નહિ. એ બે બપોર પછી મળ્યાજ નથી. કોઈ ખીજતું કામ છે.”

“હું પેલા છુચ્ચોને પકડ્યા કે?”

મને ખબર નથી. આજે અપોરથી તેઓ અદક્ષ થઇ ગયા છે.

“કેમ? વિદક્ષને પકડ્યા નથી? એનામાં એટલીય અકક્લ હશે કે નહિ?”

આ શબ્દ એના મૂખમાંથી બહાર પડ્યા ન પડ્યા એટલામાંજ એક સિપાઇએ ઓરડામાં પ્રવેશ કરી કહ્યું. “નીચે વિદક્ષને સાહેબ ગાડીમાં બેઠા છે. તમને બોલાવે છે.”

“તું જા, હું આવ્યો” ગણપતિરામે કહ્યું.

સિપાઇ ચાલ્યો ગયો.

ગણપતિરામ દામોદરને કહેવા લાગ્યો “ઘોંટાળો વાળી વળી કાઠથી બોલાવવા આવ્યો છે. એ સાહેબો કંઈજ કામના નથી. બેબેની, હવે કેવી એની ફરજતી ડરાકું છું? તને પણ મજા દેખાડવતે પણ ખોડું લાગે. પણ હવે જ્યારે આવવું હોય ત્યારે આવજો. હું કામ સુધારી લઇશ.”

દામોદર ચાલતો થયો. ગણપતિરામ જઈને વિદક્ષનની ગાડીમાં બેઠા, ગાડીમાં વાતચીત થઇ.

“મને નથી લાગતું—મને નથી લાગતું, કે એ નવાખડાએ તમને દાદ આપી હોય. એણે હથેલીમાં ચાંદ બતાવ્યો લાગે છે.” ગણપતિરામે કહ્યું.

“અરે, આ કેસમાં તે સર્વેક ઘોંટાળો વાળ્યો છે. નવા સિપાઇ એકરા કરતાં તે તદ્દન અલુપ્ત વર્તન ચલાવ્યું છે. ખોટા ઘોંટાળાને શોધવું નામ અપાયું છે—આપ્યું છે અને હવે સુધી આમ દમા-મમાં આવતાં શરમ નથી લાગતી? પ્રથમ એક સભ્ય ગદસ્થને પકડાવ્યો બેને છેડીને હું હમણાંજ ચાલ્યો આવું છું.”

“તે એને છોડવાને મેંજ કહ્યું ને?”

“તારા કહેવાથી કાંઈ મેં એને નથી છોડ્યો. મને પ્રથમથીજ ખબર હતી કે એણે કહ્યું ક્યું નથી. અને, હવે પોતાની આખર

લેવાનો આરોપ મૂકી મારા પર-પોલીસ પર એ ફર્યાદ નહિ માંડે તેજ જોઈએ છીએ. નવાખના કથન પરથી એટલું સ્પષ્ટ જણાયું કે પેલા એ બદમાશોએ ખન કર્યું.”

“હા. પણ છેવટ સુધી એમને પકડવાની મના કરનાર કાણ હતું ? તેય તુંજ, તેજ કહ્યું હતું કે હું કહું ત્યારે પકડજો. પણ હવે બંને નાશી ગયા.”

“એને પકડતાં કેટલી વાર લાગશે ?”

“મારી તે ખાત્રી છે કે તે હવે પકડાવા મુશ્કેલ છે. મેં આજા આપી છે, પણ તે નાશી ગયા એટલે છું કરે ? ગાંડી ઘેલી કલ્પના કરી બળતાજ મનુષ્યપર શંકા મૂકી; પણ એ સર્વ ઉચ્ચા આપણને દુઃખદ યાદ પડ્યા. પ્રથમ અનંતરાયને તેં સપડાવ્યો. અને પછી નવાખને વારો આવ્યો ! હવે નવાખિનું નામ લે, એટલે થયું !”

“તેનું નામ લેવામાં હું કંઈ બૂલ જોતો નથી. અને લાગે છે કે હવે તમે શોધ કરો તો એ પકડાશે નહિ.”

— ત્રાતચીતનો અંત આવ્યો. તેઓ પોલીસ કોર્ટ આગળ આવી પહોંચ્યા

“તું જ, હમણાં જોઈએ તો તેની શોધ કરજો. પણ ધ્યાનમાં રાખજો કે હવેથી ડિટેક્ટીવ સર્વીસને તારી સાથે સંબંધ નથી. તને ટીસમીસ કરવા ઉપરાંત કમિશ્નરની આદેશમાં કલાર્ક તરીકે કામ કરવું પડશે.” સાડેમ આટલું બોલી ઉતર્યા અને ચાલવા માંડ્યું.

“એટલું પણ શા માટે જોઈએ ? અને ત્રીસ પાંત્રીસ રૂપિયામાં જોઈએ ત્યાંથી મેળવતાં આવડે છે.” ગણપતિરામ જવાબમાં બોલ્યો; “અહિં નહિ તો કોઈ ઢેકાણે દેશી રાજ્યમાં મારી કદર યુગારો. ત્યાંજ મારા ગુણોની પરિક્ષા થતી તમે જોસો જો.....”

પોતાના શબ્દના બચ્ચકારા પોતાનાજ કર્ણમાં વાગી રહ્યા કારણ સાડેમ તો ક્યારના એટલા પર ગ્રી મગા

ઉપસંહાર.

હવે થોડુંજ કહેવાનું રહે છે. થોડા વખત પછી એક સુખ સુહૃદ્ નેધને લાકૃમિહારી સાથે મધુરબાળાના લગ્ન અનંતે કરી આપ્યા તે કહેવું પડે ખરું ?

મરીમ બિચારો મણુપતિરામ ! આ કેસમાં તેણે છકડખાવાથી નોકરીમાંથી તેને પાણીચું મળ્યું. પણ થોડાજ વખતમાં એક દેશી રાજ્યમાં સારા પગારે ગોઠવાઈ ગયો. પણ તેમાંયે ક-તેહ નહિ મળવાથી તે બિચારાએ વાર્તાઓ લખવાનું અને તેને લગતું એક માસિક કાઢવા માંડ્યું.

આપણે દામોદર પોતાની અપખતાથી આગળ વધ્યો અને સારી નામના મેળવી પણ ખાસ જણવા જેવું તો એ છે કે હવે તે પરણ્યો છે !

અનંતરાયે હવે નોકરી પરથી મન ઉતારી નાંખી વેપારમાં ધ્યાન પરાવ્યું છે. મધુરબાળાના આગ્રહથી તેણે રમણીને વિધવાવસ્થામાંથી તારી છે.

નવામિતી તેજ દિવસે ગૂમ થઈ ગઈ હતી. તે ક્યાં હતી હવે છે કે મરી ગઈ તેનો પતો નથી. જે ધૃત્વરી છન્સાદ હોય, અને સુદાની લાકડીનો કંઈ અવાજ નથી એ સત્યજ હોય, તો તેને ઘટતી નસીહત મળીજ હશે.

અનંત-રમણી અને મધુરી-બિહારીના યુગ્મે ખાણીને મંજૂ કરે છે. હવે મધુરીને ધીએટર તે રાત્રિના જેવું બચકર લાગતું નથી.

* મરાઠી ઉપરથી

દરેક જાતના તાવનો કટ્ટા શત્રુ

એકી અવાજ વખાણાએલું

ડૉ. ભગત એન્ડ કું. તું

"તાવહરણ"

(રજીસ્ટર્ડ)

દરેક જાતના તાવમાં જેવા કે રોજબા, આંતરીઆ ચોથીયા ટાઢીયા ઉનીયા મેલેરીઆ, ઇન્ફલ્યુએન્ઝા, પ્લેગ વિગેરે તમામ જાતના તાવને ઉતારી શરીરને તંદુરસ્ત બનાવે છે. શરીરને કળતર, માથાનો દુઃખાવો, અન્ન ઉપર અરૂચી, ઉલટી, અરોગતું વધવું, પાંડુરોંગ, જાડાનો અધકાશ વિગેરે દુઃખદાયક દર્દોનો નાશ કરી શરીરને શક્તિ આપે છે. કીમત શીશી એકનો રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ તથા વી.પી.૦ ખર્ચ જીલું.

વડોદરાના એજન્ટ:—એસ. ભટ્ટ એન્ડ કો.

કે. મોદીખાના રોડ-સતોકલેન

દરેક ગામ માટે એજન્ટો જોઈએ છીએ.

બનાવનાર:—ડૉક્ટર ભગત એન્ડ કું.

અમદાવાદવાળા.

મુ. મીયાબામ-કરજી,

બી. બી. એન્ડ સી. આઇ રેસ્કે

ભલામણ પત્ર

અસહકાર—દીપોત્સવી અંક ત્રી અને પ્રકાશક—કાલિદાસ શેલત લીમકાચોક સુરત. મૂલ્ય. ૦-૮-૦

એક સંસ્કારી લેખકના હાથમાં આવતાં કેવું અન્ય પરિવર્તન થઈ જાય છે તેનો સચોટ દાખલો ભાઈ કાલિદાસ કૃપાશંકર શેલતે અસહકાર પત્રના હુંક મુદ્દતના તંત્રી તરીકેના કામથી બતાવ્યું છે આ ખાસ અંક દેશના આગેવાન કાર્યકર્તાઓ અને વિદ્વાનોના લેખો, કાવ્યો અને વાર્તાનું વાંચન પૂરું પાડે છે. શ્રી. મસ્ત ફકીરનો “બેરી અને સાસરીયાનું રાજ્ય” એ નામનો દાસ્ય રસિક લેખ હાલના વાતાવરણમાં બહુ જ યોગ્ય વખતે બહાર પડ્યો છે. આ અંકમાં સુરતના ઉગતા ચિત્રકાર શ્રી. કાંકારના ચિત્રો રજુ થાય છે અને અમને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે ચાર વર્ષ પહેલાં “પુષ્પહાર” માટે ન્યારે એ ભાઈ ચિત્રો તૈયાર કરતા હતા ત્યારે અમે જે આશાઓ રાખેલી તે આ અંકના ટાઇટલ ઉપરના “જગતના ઉદ્ધારક જેલમાં” ના ભાવભાહી ચિત્રથી અને “કામવેતુ” ના વિરલ પ્રદાનના ચિત્રો જોઈ કેટલેક અશે સફળ થયેલી જોઈ શક્યા છીએ.

• પુરૂષાર્થ:—માસિક પત્ર તંત્રી—ચંદુલાલ બહેચરલાલ પટેલ સૌરાષ્ટ્ર મુદ્રણાલય રાણપુર. વા. લ. દોહ રૂપીઓ.

ઉમી આઠ પેજ સાઇઝમાં ચાર ફોર્મમાં સારા કાગળમાં સત્રી છપાઈ સાથે બહાર પડે છે. ગુજરાત અને કાઠિઆવાડના જૂદા જૂદા વિદ્વાન અને આગેવાનોના લેખો આ માસિકમાં નજરે પડે છે. કાઠિઆવાડ માટે એક સારી દબના માસિકની ખોટ હતી તે આ માસિક પુરી પાડી એમ અમે ધન્યહીએ છીએ.

ભારતરૂવન:—સમ્રાટ અને પ્રકાશક—શ્રી. ગણાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા; ટે. દાણાપીઠ નવોવાસ આગલીપાળ અમદાવાદ. લવાજમ

રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને વિવેકાનંદના ભક્તો માટેનું આ
 ધાર્મિક માસિક ગુજરાતી પ્રગ્નના સુપરિચિત ગ્રાહ્યભાષ્ય રામચંદ્ર
 મહેતા તરફથી બહાર પડે છે. શ્રી. મહેતાનું નામ એ શું વાંચના-
 રાઓ માટે જેવી તેવી બલામણુ છે ?

શ્રીમુખ દર્પણુ:—તંત્રી શેઠ દેવચંદ દામણ કુંડલાકર લવા-
 ૩-૦-૦ ઓફિસ ભાવનગર.

શ્રીઓ માટે એક નિયમિત સારા માસિકની જરૂર છે. વધુ
 સારા વિવિધતાવાળા લખાણોને પ્રકટ કરવામાં આવે તો આ માસિક
 સુંદરી સુબોધ માસિકે જે સ્થાન મેળવ્યું હતું તે ટુંક મુદતમાં મેળવી
 લે તો નવાઈ નથી.

દેશી વેપારી ચંબરનું ત્રિમાસિક ઓફીસર બેંકસ્ટ્રીટ કોટ
 મુંબઈ જાણીતા વિદ્વાન અને મુંબઈ મ્યુ. તેમજ ધારાસભાના
 સ્વરાજ્ય પક્ષના સભાસદ શ્રી. જયસુખલાલ મહેતાના આધપતિપણા
 હેઠળ પ્રકટ થાય છે.

નવ ગુજરાત અકવાડિક (મામાની પોળ વડોદરા) તંત્રી
 અને પ્રકાશક વકીલ ગીમનલાલ મગનલાલ ડોક્ટર એમ. એ. એલ.
 એલ. બી. વા. લ. સ્થાનિક ડા. ૩ બહારગામ ચાર અને પરદેશ
 પાંચ છે.

વડોદરા રાજ્યની પ્રગ્ન માટે એક નિરૂ રાષ્ટ્રીય પત્ર
 હતી અને તે આ પત્ર પુરી પાડો એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

તરણુ રાજસ્થાન (હિંદી) પ્રવર્તક બી. એસ. ૫
 અજમેર (હાલ જેલમાં) વા-લ-૩-૮-૦

દેશી રાજ્ય અને તે સંબંધી જે ચળવળો ચાલે છે તે
 માહિતિ માટે આ પત્ર હિંદી જાણનાર વાંચનારાઓને વાંચવા બલામણુ
 કરીએ છીએ દેશી રાજ્યોના પ્રત્યેની નીડર આલોચના અને રાષ્ટ્રી
 કાર્યક્રમો પ્રચાર આ પત્ર સારી રીતે કરી રહ્યું અમે સંપૂર્ણ
 કૃતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

રાષ્ટ્ર શક્તિ પખવાડિક રાજક્રિય સમાજક અને નૈતિક પ્રયત્નોને ચર્ચાતું આ પખવાડિક પગ કરાચીથી અમારા મિત્ર આહક શ્રી મૂળશંકર જલવજી વ્યાસ તરફથી અહાર પડે છે વા-લ-માત્ર એ રૂપીઆ છે.

નવલ પુષ્પ પખવાડિક તંગી અને પ્રકાશક શ્રી૦ રાવજીભાઈ મીઠાભાઈ દેસાઈ નડીઆદ વા-લ રુ.-૩-૦-૦ હિંદ અહાર ૪-૦-૦

આસો સુદ ૧૯૭૯થી આ પખવાડિક માસિકની હમે શરૂ થયું છે અને નિવૃત્તિના સમયાં વિનોદનું સાધન થઈ પડે તેમ છે. વાર્તા ઇ. ના. નામ જેટલા આકર્ષક હોય છે તેટલું લખાણ આકર્ષક હોતું નથી. ટુંટી વાર્તાઓ વધારે કાળજીથી લખાવીને અહાર પાડવામાં આવે. તે પત્ર જલદીથી જનસમુહની પસંદગી મેળવી લે એમ અમે માનીએ છીએ. શરૂઆતના અંકો આશા આપતા છે એટલે લલિત્યમાં સુધારા વધારાને અવકાશ રહે છે.

બાલ સંવાદો લેખક દ્વંવરજાલ કરશનજી જ્ઞેશી શિ. શાળા નં-૧ વડોદરા.

આ પુસ્તક ભદ્ર ભારકર માસિકની જેટ તરીકે અહાર પાડવામાં નિર્દોષ આનંદ આપે અને તે સાથે નૈતિક ભાવનાની ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખી સંવાદો યોગ્યતા છે આવી જાતનું ખુબજુજ પ્રમાણમાં છે એટલે આ પુસ્તક ખુબ આવકાર આ પુસ્તકનો સત્કાર કરવાની અમે ગુજરાતની લલામણ કરીએ છીએ.

શિવાય:—બ્રહ્મચારી માસિક પત્ર [સિદ્ધપુર] વિવંજ્યોત્તિ માસિક માસિક [સુરત] વનિતા વિદ્યાન માસિક [સુરત] લિલ વિદ્યાતેજ માસિક ભદ્ર ભારકર માસિક વડોદરા વિખેરે મળ્યો છે. લલામણ હવે પછીના પુસ્તક માટે સુક્તવતી રાખવા પડ્યા છે.

આજેજ મંગલો.

આજેજ ખરીદો.

સાહિત્યના ભુપણુરૂપ, મહારાષ્ટ્રના છેલ્લા મહારાજાન્યના ઇતિ-
હાસ અને લોકસાહિત્ય ઉપરથી લખાયેલી અદ્વીતિય
નવલ કથા હસ ચિત્ર સાથે.

વિનાશીની વામા

અથવા

રામ રાજાનો સર્વ નાશ.

(લેખક: માધવરાવ ભાસ્કરરાવ કર્ણીક.)

૩૫૦ પૃષ્ઠનો અનુપમ ગ્રંથ જેમ! પાને પાને રસની
છોળો વહે છે, અક્ષરે અક્ષરે આર્યાવર્તની અધમ દશાનું
ભાન થાય છે. લીટીએ લીટીએ અંતરમાં દેશભક્તિનો સાગર
ઉછળે છે. પાને પાને વાંચવાની છાસા ઉત્પન્ન થાય છે અને
પ્રકરણે પ્રકરણે નવાજ અવનવા ખનાવો નજરે પડે છે ચિત્રો તો
આંખે ઉડી વળગે છે. કિંમત માત્ર રૂ. ૩-૦-૦

જો તમારે આર્ય ગજગામીનીના સતીત્વની સાચી કથા
અવલોકવી હોય તો ઉત્તમ ચિત્રોવાળી, હરિગીત છંદમાંજ
રચાયેલી અને અંતરને હલમલાવી નાંખે એવી કથા.

જળસમાધી અથવા દેવી શારદા

વાંચો

કિંમત માત્ર ૦-૮-૦ પોસ્ટની ટીકીટો મોકલો

આજેજ લખો-

હરિલાલ એન્ડ પ્રાણલાલ

સ્ટેશનરોડ-મુરત.

ગાનારાઓ.

વાપરેા ઇમ્પીરીયલ ઓર્કેસ્ટ્રા ઇમ્પુર્વીંગ પીક્સ.

અતિસૌંચ ગોલવાથી, અતિ બાપલુ કરવાથી, મેટથી ગોલવાથી તેમજ શરીરના બીજાં વિકારોને ક્ષીધે માણસોને કંઈ બેસી નય છે અથવા પુષ્કળ ગાવાથી કાઠી નય છે; ગોલવાની ઈચ્છા છતાં ગોલાતું નથી. આવી વખતે અમારી ઇમ્પીરીયલ ઓર્કેસ્ટ્રા ઇમ્પુર્વીંગ પીક્સ લીધાથી એકજ દિવસમાં અવાજ યુલે છે. વળી આ ગોળીને રસ ચુસ્કા પછી ગાવાતું અજબ ગોલવાતું ચાલુ રાખવા છતાં રાગ બગડતો નથી કંઈ કાચલ જેવો સુરસિક મહુર, અને કહ્ન પ્રિય થાય છે, તેમજ ગોલનારને અને સાંભળનારને હર્ષ જમાન થાય છે. પથ્ય પાળવી પડતી નથી, પણ બીડી ન પીવામાં આવે તેા જલદીથી બહુ કાચદો માલમ પડે છે. જગન વખતે, ક્ષાતિના જન્મજી વખતે, દારૂખાનાની ફુલોને લીધે, તેમજ રસ્તાની ધુળને લીધે માણસને કંઈ બેસી નય છે ત્યારે “ ઇમ્પીરીયલ ઓર્કેસ્ટ્રા ઇમ્પુર્વીંગ પીક્સ ” નો રસ ચુસવાથી ધણીજ કાચદો થાય છે.

કીમત સો ઝાળીની ડબીના આના બાર પેા. પે. બુદું પાંચ આના.

આદેવાળા ભગત છાંચસી, કાલખાદેવી, નં. ૧૯૩, મુંબઈ

છ પા ઇ બ હા ર પ ડી ચુ ક્યુ' છે સંગીત ભંડાર અને તાનસેનની તાર

જ્ઞાન કે વૃક્ષ સ્ત્રી કે પુષ્પ સરવેને એક સરખું રીઝવનાર હમણે આ પુસ્તક દરેક કોમમાં પ્રીય થઈ પડયા વગર રહેશે નહિ એવી ખાત્રી આપી છીએ. આખા હિંદુસ્તાનના પ્રખ્યાત મવજવાઓ અને ગાનારીઓ, નર્મીયા સંગીત ઉત્સાહો તેમજ ગુજરાતી ભદું નાટક કંપનીઓના સુવંદા ૭૦૦ ગીતોના અમુલ્ય સંગ્રહનું મહાભારત પુસ્તક; રાજરાગભૂઓની સમગ્રજી સાથે છપાઈને બહાર પડી ચુક્યું છે.

તાકીદ મંજાવી હોશે. આવી તક કહી મળશે નહિં.

પાકું પુકું પૃષ્ઠ રપ૦ કીમત માત્ર રૂ. ૨

જેઓ ગુપ્તીક્યુ દરેક જાતનું શિક્ષણ ધરે આવીને આપે છે. તથા દરેક જાતના વાજવો રીપેર કંઈ આપવાતું જાણીતું મથક નોંધી રાખશે.

પ્રકાશક: જીના અને અનુભવિ હારમોનિયમ મારતર

નાનાસાલ માધવજી ટે. ખીડી રોડ, કેમ્પ—કુરાબી.

શ્રાયદાકારક લાભકારક અને ચમત્કારિક સુરમે ! સુરમે ! ! સુરમે ! ! !

આ સુરમે નડી, છુટી, અને તેને લગતા ખીલ અને લાંબી સુદત સુધી ખરલ કરી તૈયાર કરવામાં આવેલો છે, જે આંખની બધી બીમારીઓ જેવી કે ધુધ, બલા, લાક્ષી, આંખમાંથી પાણી વહેવું, આંખના જેવું દેખાવું વગેરે વગેરે દરદોષોને ધણીજ કાયદા કારક છે. અને તે એકજ વાર આંખવાથી આંખને બહુ ઠંડક વળે છે દરરોજ સુતી વખતે જો આ સુરમે આંખવામાં આવે તો એ આંખના તેજને વધારે છે તેમજ આંખની નવી બીમારીના દર્શન થતી અટકાવે છે. દુકામાં અમે એટલું જ કહીશું કે આંખના દરેક પ્રકારના રોગો દુર કરવા માટે આ સુરમે અકસીર સમાન છે આ ચમત્કારિક સુરમે મરીખ કે અમીર, બાલક કે શુદ્ધ એક સરખી રીતે વાપરી શકે, માટે એની કીમત પણ બહુજ નજીવી રાખવામાં આવી છે. પચ્છીકે ને વિશ્વાસ પાત્ર ખાત્રીથી જણાવવામાં આવે છે કે એક વે વેળા એના ગુણે અને લાભો અનુભવવા ખાતર માત્ર નમુને મંગાવી એની અસુધ્યતાની પરીક્ષા કરી લેવો. એટલે ખાત્રી થઈ નરો કીમત તોવા એકના રૂ. એક પોસ્ટેજ બુદ્. નમુનેનાં છે આનાની ટીટીટિ આપવાણી મોકલવામાં આવશે.

(રજીસ્ટર કલક)

ખિત્તાપુલ હિન્દ.

અમારો કલક પાવડર રૂપમાં હિન્દુસ્તાનની એક અદ્યુત નવાઈ છે. ફક્ત પાંચજી મીનીટમાં વાળને કળા બમર કરી પુકવતી રંગ જેવો ખનાયી દે છે. ન્યાં સુધી સુળમાંથી નવા વાળ ન નીકલે ત્યાંસુધી અટકે. રંગ બદલાતો નથી. ખીલ કલકોની પેઠે મજબુર કલકથી ચામડી ઉપર કોઈપણ ભાતના ડાખા કે ધબ્બા પડતા નથી તેમજ કોઈપણ ભાતની ખરાબ વાસ આવતી નથી પા ઉપરાંત મજબુર કલકમાં કાષ્ટીક કે ખીજ કોઈપણ ભાતવું નુકરાનકારક પદાર્થ વાપરવામાં આવ્યું નથી અને આ કલક જેવે રૂપમાં વાપરી શકાય છે. તેમજ તે કાંયા વખત સુધી ખરાબ થતો નથી. માત્ર એકજ વખત વાપરવાથી નીત્રી થશે. કીમત એટલે એકના આના દર પોસ્ટેજ બુદ્.

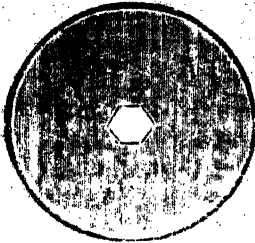
સીરકલ

અખદુલ સયદ એન્ડ સન્સ (સજ એન્ડ)

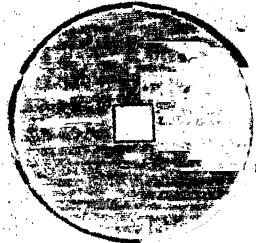
બુકસેલર, સૈયદવાડા-સુરત.

બેસ્ટ નદીઆદી લેધર વોશર્સ

એન્ડ બેલ્ટીંગ્સ

સપ્લા-
યર્સ
એફ
બીલ્ટીંગ
એન્ડ
પ્રેસ-
સ્ટોર્સ

શુદ્ધ નદીઆદી ચામડાનાં વાયરલેસ તથા પટા વગેરે માટે
ઉચ્ચી ક્વોલીટીના ઈંગ્લીશ તથા અમેરીકન પટા, બેંગાલ
કાલ, લુધીકટીંગ એર્થલસ તથા જીનીંગફેકચરીને
લગતા દરેક સામાન માટે

અમનેજ પુછો.

તારવું સરનામું પંડ્યા
નદીઆદ. કોડચુજ
એ. બી. સી. ફીક્ષન્સેડીશન
એન્ડ બેન્ટલીજ

તમારા લાભની વાત છે.
સી. ઠાકોરખસાદની કું.
રેશનરોડ નદીઆદ [ગુજરાત]

૪૦ વર્ષની ચાલુ ફોટો.

અમારા શુદ્ધ સાચા મોતીના સુરમાથી આંખના કોઈપણ દર્દ ઉપર કાયદો નથી થયો એવું પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કહેનાર આહકોને પૈસા પાછા મળે છે. આ સુરમા શોર્ટ સાઈટ, રતાંધળાપણું, આંખની ઝરમી, આંખનું દુખવું, રતાશ, કઠણ, અંખી પડવી, અજવાળાથી અંબઈ જવું, પાંપણાનું ખરવું, પાણીનું ઝરવું, ટુંક મુકતના પડેલા કુલાં, નજલો વિગેરે દરદોને આ સુરમા જડમુળથી નાશ કરે છે.
 નં. ૧ તોલા ૧ના રૂ. ૪) નં. ૨ તોલાનો રૂ. ૧૫

લખો:—ઈસાઈ મુસાઈ સુરમાવાળા
 જામનગર (કાઠીઆવાડ)

પ્રારબ્ધ પરિક્ષા

જન્મોત્તિ પરથી આખી જીંદગીનો વર્તારો જાણવા
 ૩૦ પાંચ સાથે જન્મોત્તિ મોકલો.

ભૃગુસંહિતા પરથી ફળ જાણવા માટે રૂ. બે
 સાથે જન્મોત્તિ અથવા જન્મ કુંડલી મોકલો.

રામચંદ્ર રવિશંકર જોશી.

ઓલપાડ. જલ્દે (સુરત.)

દર પખવાડીએ નિયમિત બહાર પડતું, નહિ જેવા
 લવાજમમાં રસિક, સરળ અને ઉત્તમ પ્રકારનું
 વાચન આહકા સમક્ષ રજૂ કરતું સુદર ચિત્ર
 સહિત આર્ટપેપરના આકર્ષક પુઠાવાળું

નવલ-પુષ્પ

(પખવાડીક)

એક કાગળમાં સુદર છપાઈવાળું અને ઉત્તમ
 લેખો તથા કાવ્યોથી ભરછક દર પખવાડીએ નિયમિત
 બહાર પડતા આ પત્રના તાકીદે આહક થવામાં વિલંબ
 કરતા ના. નસુનાના અંક માટે અહીં આનાની ટીકીટ
 થીએ.

વા. લ. હિંદમાં રૂ. ૩) પરદેશના રૂ. ૪)

આજેન લખો:—

“નવલ-પુષ્પ” આફ્રીસ

નસીઆદ [ગુજરાત]

“साहित्यकुण्ड” ग्रंथभाषा” नां आह्वेने “सीतादेवी” पुस्तक
 डा. जेभां भणये. पोस्टेण नूदं.

प्रत्येक धरमां वांचवां अने संग्रह करवा लायक !

धाणीण सस्ती-उत्तम-ग्रंथभाषा.

अंक काई लणी तुरत आहूक थाव्या !

श्री सुभोध ग्रंथभाषा

प्रत्येक पुस्तकमां २५०-३०० पृष्ठ, थीकला कामण, सुंदर १०-१५ रंगीन
 चित्रा पाडूं सोनेरी पूडूं, मूक्य डा. २-८-०थी डा. ३-०-० पोस्टेण
 वगेरे जय नूदं.

प्रथम
 पुण्य

सीता देवी

प्रकट
 थयुं छे.

“सीता देवी” पुस्तक रामायणमांथी सती सीतानुं जवन अरिन
 नवलकथा रुपे, सुंदर १४ रंगीन चित्रा साथे प्रकट थयुं छे
 अवश्य वांच्या सीता देवी पृष्ठ ३२५, १४ रंगीन चित्रा
 पाडूं पूडूं, सोनेरी नामे साथे, मूक्य इकन डा.

२-८-० पोष्ठ नूदं श्री साहित्य कुण्ड ग्रंथभाषाणा

आहूकेने माटे डा. २-०-० पोस्टेण नूदं

सीतादेवी—आर्योना आहूरीनिमल्लोरन, सीता देवीनुं सुंदर, मनोहर
 प्रतिप्रत धर्मदर्शक, सतीत्व धर्मप्रेरक, सर्व प्रकटि माधमद, मातायो,
 कन्याओ, अने भगिनीओने अनुकरल करवा योग्य, जवन अरिन, नवलकथा
 रुपे सरल भाषामां लयायुं छे.

हुने पछी ताराभती द्रौपदी, सुभद्रा, सावित्री, पार्वति, कर्महिनी वगेरे
 सतीओ, प्रतिप्रताओ हेसकत सन्नरीओ वगेरे पौराणिक ऐतिहासिक श्री
 राजानां जवन अरिनो प्रकट धरो. मुक्य सस्तुण रहरो तुरत नाम मेधावो.

पत्रव्यवहार

डा. जेभां रामचंद्र भंडेता

सम्पादक—महाजवन अमडाप्राड

—: સન્નનની :—

—સુવાસીક—

તપકીર (છીકણી)

શરદી, સુખેખમ, આંખોની તથા મગજની ગરમી, માથાના દુખાવો વીગેરે માટે ઘણીજ સરસ છે. ખીજી જાતની તપકીરની માફક આમાં કોઈ જાતની ગુકસાનકારક ચીજ લેખવામાં આવતી નથી. આખા હિંદુસ્થાનમાં સારામાં સારો વખણાતી ચરોતરની ઉચ્ચામાં ઉચ્ચી જાતની તમાકુમાંથી આ છીકણી ઘણી મહેનતે તૈયાર કરવામાં આવે છે. દળેલી તથા ઘુટેલી બન્ને જાતની ગુલાબ, હીનો, કેવડો, કસ્તુરી, પાંદડી વીગેરે કોઈપણ જાતની સુગંધીવાળી અગર સુગંધી વગરની જેવી માંગો તેવી તૈયાર મળશે.

પીળી યાકાળી દળેલી સુગંધ વગર ૦૧ રતલ રૂ. ૦૧૧૧ સુગંધવાળી ૧

” ” ” ૧ રતલ રૂ. ૨૧ ” ૩

” ઘુટેલી ” ૦૧ રતલ રૂ. ૧) ” ૧

” ” ” ૧ રતલ રૂ. ૩૧ ” ૪

નમુના માટે રૂ. ૦૧ = ટીકીટ ખીડી આપવાની એક

ડખી નમુનો મોકલી આપવામાં આવશે.

પોસ્ટેજ પેકીંગ અલગ.

વળી જથાલ ધ મંગાવનાર છીકણીના વેપારીઓ પોતાના તરફથીજ ભાવની સુચના કરેલી તેવો માલ પણ જથાલ ધ તૈયાર કરી મોકલી આપવામાં આવશે. માટે ભાવ લખી નમુના મંગાવી એક વખત કામ પાડી જોવા ખાસ આગ્રહ કરીએ છીએ.

સન્નન એન્ડ કંપની-નડીઆદ. (મુંબઈ.)

—: ફ્રાન્સની બનાવટના :—

—ઈમ્પીરિશન ડાયમંડ (હીરા)—

રસાયનીક વીચારથી બનાવેલ ઉંચી જાતની ખરડમાંથી બની શકે તેટલા વધારેમાં વધારે પહેલ [કટસ] પાડી ઘણીજ મહેનતે તૈયાર કરેલા આ બૌલીયન કટન ફ્રાન્સની બનાવટના ઈમ્પીરિશન ડાયમંડ કારીગીરીનો એક ઘણો સુંદર નમુનો છે. તેજ, પાણી અને દેખાવમાં ખરા હીરાનો આખેલુબ હરીફ છે એક વખત મંગોલી જેવા ખાસ આગ્રહથી લલામણ કરીએ છીએ. કુંગ્ઝેડી નાકની શળીઓ, વીંટીઓ, બટન, તથા એરીગોને બરના ૧ રતીના ૧૨ નંગથી માંડી ૩ રતીના ૧ નંગના વજન સુધીના જેવા જેઠાએ તેવા મલશે. કીમત રતી ૧ ના ફક્ત રૂ. ૨૦

એ શિવાય ઉંચામાં ઉંચી જાતના ઈમ્પીરિશન માણેક [લાલ] પત્રાં (લીલાં) ગોળ તથા ચાટી ઘાટનાં વીગેરે પણ મલી શકશે. કીમત રતી ૧ ના રૂ. ૨૦

તૈયાર દાગીના.

ઉપર જણાવેલા હીરાના નીચે પ્રમાણે તૈયાર દાગીના પણ મળશે. અદાર કેરેટ સોનાની નાકની શળી હીરાજડીત નં. ૧ રૂ. ૪૦
ડઝનના રૂ. ૪

નવ કેરેટ સોનાની ત્રણ રતીનો હીરા બેસાડેલી વીંટી નં. ૧ રૂ. ૧૨૦
નવ કેરેટ સોનાની હીરાજડીત કુંગ્ઝેડ [લવીંગીયાં] જેડ ૧ રૂ. ૧૫૦
પોસ્ટેજ પેકીંગ વી. પી. ખર્ચ અલગ.

ખાસ લાભ—તૈયાર દાગીના મંગાવનારે અડધાં નાણાં અગાઉથી મોકલવાં
ખાસ લાભ—ઓછામાં ઓછો રૂ. ૧૫) નો હીરાનો માલ
મંગાવનારને ખીસાતું ટકાઉ ને સુંદર ઘડીઆળ ભેટ મળશે.

લખો:—સજ્જન કંપની, સુ. નડીઆદ (સુખાઇ)

संज्ञन पदर्स (मोती).

घाट, पाणी, वजन, अने हेभावर्मा साय्यं मोतीनां आभेदुष्य
 हरीक, कामेल अवेरीओने पलु बुलधाप भवउवे तेवां, अने
 भीलीयां के कायना मलुका न होवाधी, लांगवानी, के हवा, पाणी
 के परसेवाधी वगडवानी पीलकुल धारती वीनानां कीमतमां जेहद
 सस्तां. आ मोतीनां हरेक कामनां साधारण्यधी मांडी श्रीमंत, जमीन-
 दार अने राजकुट्टुंओमां पलु संतोप साधे छुटथी जापर थध रहेल
 छे. हरेक कामनां स्त्री, आणक, तथा आणकीओ माटे जास वापरवा
 लायक सर्वोत्तम आबूपलु तथा लग्न जेवा सारा अवरसरे जेट आपवा
 माटे ओके अवाजे वपलाछ रहेल हनरोनी कीमतना साय्या मोतीना
 हारना आयाद हरीकूयळ उतर मोती गोहवी अनावेल आ संज्ञन
 मोतीनां सोनानी आंकडीवाणा अजर रेशमी दोरीधी गुथेला १६
 ध्य लंआधना हारना ३० १२५. वीस ध्य लंआधना ३० १५५.
 उथामां उथी जतना हीराजडीत सोनेरी आंकडी वाणा धरुण
 उत्तम १६ ध्यना ३० २८५. वीस ध्यना ३० ३५५.

काननी कुडा जेडी [लवीगीयां माटे] १४ मोती ३० ११११.
 अंगडीओ, कंदा, (कादर) तेमज वाणीओनां अरनां नंग १०० ३०
 १०५. पुरषोना काननी कडीओ माटे जे मोटां गोग मोती, तथा
 सुजनी मणी उना ३० ३५. अरींग माटे, तथा वहोरा, मेमल,
 अने सींधी लोकांमां वपराती सुजनीओ [बलाप] नंग १ ३० १११.
 वीडी तथा अटन माटे सुंदर मोती. नंगने ३० ८५. अर्थ लुहुं.

जास लालः—आ जहेर अजर वांय्या पडी इकन पहर
 दिवसनीज अंदर ओछामां ओछा ३० १५ सुधीनां मोती मंगाव-
 नारने पीरसातुं सुंदर बडीआण जेट तरीके आपवामां आपसे-
 लास लेवां सुकवुं नहि.

सभोः—संज्ञन कुंपनी, मु. नडीयाद (मुंअध).

સજ્જન મોતીના તૈયાર દાગીના [૧૩ ફેરેટ સોનાનાં]

કુંડા બેડી :—(કાનનાં લર્વીંગીયાં) કદી કાળાં નહિ પડે તેવાં ૧૪ ફેરેટ સોનાનાં મોતી જડીત બેડ ૧ (નંબ ૨) રૂ. ૭૫

કાનનાં એરીંગ :—(બાળકીઓ માટે) હિયા પ્રકારની એપલ (લસણીઓ) બતની સુજનીઓ ખેસાડી તૈયાર કરેલ ૧૪ ફેરેટ સોનાનાં કાળાં ન પડે તેવાં. બેડ ૧ (નંબ ૨) રૂ. ૫. તથા (યુવાન સ્ત્રીઓ માટે) સાત સાત મોતી ખેસાડેલ લર્વીંગીઓ સાથે સુજનીઓ લગાડી તૈયાર કયેલ એરીંગ. આયર્ષ શોભાયમાન, બેડ ૧ (નંબ ૨) રૂ. ૧૫.

કાનની પુટીઓ :—(બાળકીઓ માટે) ચપટાં, ગાળ, એક એક મોતી ખેસાડેલી પુટીઓ. બેડના રૂ. ૪૫. યુવાન સ્ત્રીઓ માટે મોટી પુટીઓ. બેડના રૂ. ૭)

મોતી જડીત ખંગડીઓ :—હાથનું માપ મોકલી આપેથી તૈયાર કરી મોકલી આપવામાં આવશે. એક સેરી બેડ ૧ (નંબ ૨) રૂ. ૬૦. ત્રણ સેરીના રૂ. ૪૫). પો. પે. અલગ.

(સુખના-તૈયાર દાગીના મંગાવનારે અડધાં નાણાં અગાઉથી મોકલવાં.)

અત્તર !!

સેન્ટ !!

અત્તર !!

(પુશખોદાર કુટુંબોના બગીચો.)

લગ્નસરા અને મીઠાસરા જેવા પ્રસંગે વાપરવા લાયક અત્તરો, તથા સેન્ટ, લવંડર વીગેરેના તાબતજ જથ્થો આવી ગયો છે. શોખીનોએ ખાસ વાપરી જેવા જેવાં છે. ઉત્તમતા તથા ટકાઉ પુશખો તરફ જેતાં કૌમત તદ્દનજ નજીવી છે.

કેવડો, ગુલાબ, ખસ, મોગરો, હીનો, કસ્તુરી વીગેરે કાઈપણ બત ના નંબર ૧ના તોલો ૧ના રૂ. ૧૦). નં. ૨ના રૂ. ૫) અને નંબર ૩ના રૂ. ૩). પો. પે. બુદ્ધ. પેરીસની ખનાવટનાં ઇમેજ સેન્ટ હંયા માં હોયી બત અડધા ઝાસની બોટલના રૂ. ૩), ૬), ૮), ૧૦). રૂમાલમાં નાખવા લાયક લવંડર વોટ શીશી ૧ ના રૂ. ૫) પો. પે. બુદ્ધ.

સજ્જન કંપની, મુ પો. નડીઆદ (ગુજરાત)

સગળવનો ખુશખોહાર.

પાનનો મસાલો.

કાચો મુનો વરીઆળી, ધલાયત્વી વીગેરે કાષ્ઠપણુ ચીજની જરુર નથી પાન રહેજ પાણીમાં ભીજવી એ ત્રણ ચપટી જરુર મુજબ આ મસાલો પાનમાં લલરાવી સોપારી નાંખી પાન ધીરે ધીરે ચાવીને આવાથી સ્વાદ અને ખુશખોથી મગજ તર બની જશે તેમજ શાસ્ત્રાકત રીતે બનાવેલ આ મસાલામાં પાચન શક્તી વધારવાનો પણ ખાસ ગુણુ રહેલો છે. પાન ખાવાનો ખરેખર શોખ હોય તો જરુર આ મસાલો વાપરી અજમાયસ લેવા અમારી આગ્રહ સાથે લલામણુ છે.

હવેનો શ્રીમાન, સખ્ય તેમજ સાધારણુ કુટુંબોમાં પણ આ મસાલાનો વાપર ચાલુજ છે.

પાનની દુકાનવાળાઓ પણ હવે આ પાનનો મસાલો વાપરી આલકનાં મન રંજન કરી પોતાની દુકાનની ધરાકી વધારી રહ્યા છે. આ વાત તેઓ પોતાનેજ મોટે કબુલ કરે છે.

કિંમત પા રતલ રૂ. ૧) પોસ્ટેજ બાં અડધો રતલ રૂ. ૨) પોસ્ટેજ બાં એક રતલ રૂ. ૩) આ પોસ્ટેજ બાં દરેક ગામે એજન્ટની જરુર છે.

મુચના-એ રતલ અને તેથી વધારે એક સામટો મંગાવનારને રેલ્વે પારસલથી માલ મંગાવવાથી ખર્ચમાં ઘણોજ ફાયદો થશે. રેલ્વે રસ્તે માલ મંગાવનારને અડધાં નાણાં અગાઉથી મોકલવાં પડશે. બાકી માટે વી. પી. કરવામાં આવશે. જ્યાંખંધ માલ મંગાવનારે એક સામટો કેટલો માલ તથા કેવડા નાના મોટા પેકીંગમાં જોઈએ તે સર્વીસ્તર લખી ભાવ માટે પુછવવું. નાનાં કરતાં મોટાં પેકીંગમાં લેવાથી લાભ થશે.

સાબો-સગળવ કંપની મુ. પા. નડીઆદ (મુખ્ય)

संन साधना ना हरे उग्र

शुद्ध याद करो

हिंदु अनाथ आश्रम

नदीयाद

इस आश्रम में प्रथम श्रेणी में प्रत्येक आश्रम में एक छात्र
के लिए एक नया ही कपड़ा प्रदान किया जायेगा जो कि
आने से लेना प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम
श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में
प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में
प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में
प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में
प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में प्रथम श्रेणी में

मने

हिंदु अनाथ आश्रम—नदीयाद

